

Era guèrra de succession e era Val d'Aran

Joan Carles Riera Socasau

Patrici Pojada

Francesc Xavier Hernández Carlona

Presentacion de Jèp de Montoya

Diputació de Lleida

INSTITUT
D'ESTUDIS
ILERDENCS

Fundació Pública de la Diputació de Lleida

Conselh

Generau d'Aran

Fotografia portada: Campanau de Sta. Maria d'Arties

© Francesc Tur. Conselh Generau d'Aran

© Tèxte de Joan Carles Riera Socasau extrèt dera òbra

"Val d'Aran era luta ena termièra"

© deth sòn tèxte Patrici Pojada

Era arreconeishença a Edicions PyrèGraph per facilitar eth tèxte de Patrici Pojada

© deth sòn tèxte Francesc Xavier Hernàndez Cardona

Era arreconeishença ar Ajuntament de Barcelona peth tèxte de Francesc Xavier Hernàndez

© dera edicion, Conselh Generau d'Aran e Institut d'Estudis Ilerdencs.

Coedicion deth Conselh Generau d'Aran e der Institut d'Estudis Ilerdencs dera Deputacion de Lhèida.

© **des fotografs:**

Elisa Ros Barbosa

© **Dessenh grafic e maquetacion:**

Alèxia Grustan

ENSENHADOR

PRESENTACION 5

FELIPE V e era Val d'Aran
Joan Carles Riera Socasau 9

**Ua Val que hè frontèra
laguens deth gran sègle**
Patrici Pojada 59

Donec perficiam
Francesc Xavier Hernàndez Cardona 73

PRESENTACION

Auem ua compilacion de tres estudis hèti per istorians, especialistes ath torn dera guèrra de succession ara corona d' Espanha entre er Archiduc Carlos d'Àustria e Felip d'Anjou. Francesc Xavier Hernández Cardona, Patrici Pojada e Joan Carles Riera Socasau mos van a portar dera man entà comprèner es causes e eth sòn devier.

Podem veir qu'en testament Carlos II dèishe eth tron d'Espanha a Felip d'Anjou, de dètz-e-sèt ans, arrèrhilh de Loís XIV de França, dera Casa de Borbon, maridat damb Maria Teresa d'Espanha, dera Casa d' Àustria, qu'en sòn moment auie renonciat ath tron, causa que quede en entredit perque Espanha non auie complit era sua part deth tractat. Er aute aspirant, Carlos d'Austria ère nebot dirècte deth defuntat Carlos II e arrèrhilh per part patèrna dera hilha menor de Felip III Maria Ana d'Espanha.

Es interèssi des païsi dera Grana Aliança, Olanda, Anglatèrra e er Empèri Austriac a mès de Portugal e Savòia son antagonics as de França. Catalonha e era Val d'Aran, an es sòns interèssi, mès tanben an es sues conviccions, es sues filosofies, es sues formes d'entèner era vida, d'autogestionar-se, d'autogovernar-se e d'èster eri madeishi. Vòlen creir qu'es interèssi economics des nacions que defensen çò de madeish qu'eri son es sues idies e convenciments. Mès tard, damb era retirada des uns e des auti se daràn compde, en tot quedar-se solet, que non èren sonque interèssi.

Quan er Empèri Austriac demore sense rei, pera mòrt de Joseph I en 1711, er Archiduc Carlos, legitimament, cor entà Frankfurt a èster coronat emperaire abandonant era "*trinchèra*" dera legitimat pera que tanben lutaue.

Quan parlam des barons de Les cau tier en compde que i a dues familhes qu'arriben a auer aguest títol. Era prumèra ei era família Marco, dera qu'ei hilh eth capitán Benito de Marco, que defensèc Les e Bossòst dera Armada Francesa exposant part dera sua propietat. Ei Ferran eth Catolic

qui le concedís eth títol dera Baronia de Les pera sua valor e era sua valentia. Era família Cao de Benós cromptèc eth títol de Baron de Les ara familia Sopena-Marco quan aguesti aueren dificoltats economicas.

Es dus barons, José e Francisco Cao de Benós, (pare e hilh) defensen es sues idies, mès ath delà des sues idies, pro borboniques, defensen es sòns interèssi e aguesti primen sus es idies.

Filosofies son ues, interèssi son d'auti e de viatges càmbien es filosofies perque entre tant an cambiat es interèssi.

Trames familiars damb personas en cargues principaus, judiciais, politics e de viatges religiosi ajuden a mantier situacions de privilètgè, auto-autrejat, encobrint formes de proceder e de represàlia vers es que pensen diferent. Paradoxes dera vida, aqueres formes de hèr desubstàncien institucions hargades a trauès des sègles, que d' aquera manèra demorèren viues sense entrar ena *Naua Planta*, en tot dar pè, 280 ans mès tard, a reviscolar er autogovèrn aranés.

Ena defensa de Barcelona i auèc aranesi. En aqueri moments d'ostilitat, era Val d'Aran i volec èster, volie seguir anant de bracet damb Catalonha. Guaire viatges ac auem dit e ac repetim! Eth hèt qu'er acte de presentacion d' aguesta publicacion se hèsque ena Val d'Aran e en un lòc tant emblematic com eth Bòrn, ac demòstre.

Ena nòsta umilitat, mès damb tota era legitimitat dera nòsta condicion particulara, era nòsta istòria e es nòstes conviccions volem seguir gaudint deth reconeishement e dera empara que mos autrege Catalonha, e en aguesti moments Barcelona en particular. Volem compartir eth nòste devier, damb es nòstes singularitats e damb tot eth respècte mutuau que mos ei comun.

Catalonha, nacion, damb un govèrn, damb un territòri perfèctaments delimitat, damb era sua gent, catalans o ciutadans de Catalonha, damb era sua lengua pròpria, eth catalan, damb ua forma d'enténer era vida, e sustot damb ua consciéncia, aquera d'èster tostemp, en 1714 e ara, catalans.

Aran, nacion, damb territòri perfèctament delimitat, damb era sua gent, damb un govèrn, aranesi o ciutadans d'Aran, damb ua lengua pròpria, er aranés, damb ua forma d'enténer era vida e sustot damb ua consciéncia, aquera d'èster tostemp, en 1175, en 1313, ena Guèrra de Succession e ara, aranesi.

Dus pòbles germans, respectuosi, damb un destin comun.

Jèp de Montoya

Cap de Cultura e Patrimòni deth Conselh Generau d'Aran

Cap deth Departament de Lengua e Literatura der Institut d'Estudis Ilerdens dera Deputacion de Lhèida.

FELIPE V e era Val d'Aran

1701-1715. GUÈRRÀ DE SUCCESSION

En noveme de 1700 morís, damb 40 ans, en Madrid, Carlos II er Embruishat, eth darrèr rei espanhòu dera casa d'Àustria; maridat en prumèra nòça damb Maria Luisa d'Orleans, hilha de Philippe d'Orleans e neboda deth rei Louis XIV; quan era sua prumèra hemna se moric, Carlos II se maridèc damb Mariana de Neoburg. De cap des dus maridatges non n'aguec descendéncia qu'eretèsse eth tròn. En sòn testament, hèt eth 2 d'octobre de 1700, designe successor ath arrèrhilh deth rei Louis XIV de França, Philippe d'Anjou, proclamat, a 17 ans, rei Felipe V de Castelha e IV de Catalonha e Aragon. Felipe auie neishut en Versailles eth 19 de deseme de 1683, hilh deth "Gran Daufin" e de Maria Ana de Bavièra. Damb aguesta decision ereditària s'inauguraue era monarquia des Borbons en Reiaume d'Espanha.

Aguesta designacion non agradèc cap as auti païsi europèus, que s'auessen estimat mès ar archiduc Carlos d'Àustria, nebot deth defuntat Carlos II, en tròn espanhòu; aquestes nacions maucontentes compausèren en 1701 era Grana Aliança, damb Olanda, Anglatèrra e er Empèri Austriac, as que se i juntèren mès tard Portugal e Savòia, e en 1702 declarèren era guèrra a França e a Espanha, que dominaue Flandes, Milan, Nàpols e Sardenha. Qu'ère era Guèrra de Succession.

En 1513 s'auie signat eth tractat de Lies e Patzeries, que garantie eth comèrç entre es pòbles fronterèrs de Catalonha e França; d'aguest tractat se'n queishauen es francesi, que didien qu'afavorie es incursions des miquelets catalans, caminaires intrepids e soldats atrevits, capables d'actuar e de retirar-se rapidament; de resultes d'aguestes quèishes, en 1703 era administracion francesa vò acabar damb era gessuda de gran de França, totun, Gaspard-François Le Gendre, senhor de Lornoy, conselhèr deth rei e deth Parlament, intendent de justícia, policia e finances dera Generalitat de Montauban, respon ath ministre damb er argument que segontes eth tractat de Lies e Patzeries, Comenge pòt negociar damb Aran pendent era guèrra; ans mès tard es eveniments obliguèren a suspèner aguest tractat d'intercambi.

A compdar de 1704 comence en Catalonha era conspiracion e er afrontament contra Felipe V, s'enceten es pactes entre nacions entà reconéisher ar archiduc Carlos coma rei; en 1705 Catalonha pacte damb Anglatèrra, per acòrd de Genoa, eth compromés catalan de l'heuar 6.000 òmes contra eth monarca felipista en tot qu'és anglési se comprometen a aprovedir-les de vitalhes, municions e armes.

Ena guèrra successòria ara Corona d'Espanha, Catalonha, València e Aragon preneren partit per archiduc Carlos d'Àustria, damb ua aportacion d'òmes entà deféner era sua causa, en tot que Castelha defenie es drechs de Felipe V; es ostilitats se perlonguèren pendent 15 ans, e quan s'acabèren non i deishèren sonque desolacion e roeines. Era immensa majoria d'aranesi preneren partit per archiduc Carlos; era union entre eth Naut e eth Baish Aran, en aguest cas, siguec unanimament, a maugrat que sabem que i aguec dissensions ath laguens dera glèisa aranesa; pendent es altercacions qu'acompanhèren era Guèrra de Succession, dus rectorcs s'oposèren en Vielha; un d'eri, mossen Sebastian Sala, acabèc es sòns dies desautorat enquith punt que non se considerèc oportun enterrar-lo damb era dignitat deth sòn cargue, moric sense sagraments, intestat e damb un enterrament laïc en cementèri, segon que ditz Brunet.

Pendent era Guèrra de Succession, es Pirenèus non èren cap, en principi, es lòcs trigadi entà liurar-i granes batèstes, era sua importància ère per èster ua zòna de pas entar aprovisionament des tropes

enemigues, d'aguesta manèra es vielhs castèths de montanha, vetusti e antiquadi, incapables de tier un atac d'artilheria, venguèren er objectiu principau; mès èren vertadèrs nins d'agles, entornejadi d'ua orografia dificila que hège de mau arribar-i ara artilheria entara rendicion. Un aute aspècte ben diferent presentauen es dues forteses deth costat espanhòu mès apròp dera termièra: es castèths de Benás e de Castèth Leon; aguesti castèths servien de refugi as incursions en tèrres franceses que hègen es miquelets jos eth comandament de soldats veterans; era especiau orografia des Pirenèus hège dificil er accés ath gròs dera armada, tant d'un costat com der aute, e de moment es ostilitats se limitauen a trobades furtives que sonque volien mantier era integritat entre es frontèrès d'andús reiaumes.

En ostiu de 1705, era flòta aliada des catalans auie arribat enquia Barcelona, prenech era ciutat as tropes de Felipe V, e er archiduc Carlos siguec rebut damb toti es aunors de rei e jurèc es Constitucions catalanes; mès es borbonics non èren cap dispausadi a pèrder Barcelona, e en abriu de 1706 era flòta francesa ère prèsta entà recuperar, en ua prumèra temptativa, era vila; es francesi aucupèren Empordà, en tot qu'era flòta bombardauè Barcelona e Felipe V arribauè enquia Fraga damb es tropes castelhanes; era reaccion anglesa, aliada de Catalonha, non se hec a demorar, e es sòns navius arribèren enquia Barcelona e hèren a hùger as francesi. Dus ans dempús, en 1708, es tropes castelhanes non i renòncien e

conquisten Aragon, Empordà e València, damb era batalha decisiva d'Almansa, a on es tropes felipistes, comandades peth duc de Berwick, venceren. James Fitz-James, duc de Lliria, Xerica e Berwick, neishut en Londres en 1670 e que moric eth 12 de junh de 1734 en sètge de Philippsbourg, ère hilh bastard de Jacob II d'Anglatèrra e d'Arabella Churchill; a maugrat dera sua ascendéncia anglesa, se placèc ath servici de Louis XIV, e tota era sua vida lutèc contra era sua pàtria. Maridat dus viatges, en 1695 damb Honora de Burgh e en 1700 damb Anne Bulkeley.

Quan se declarèc era guèrra, es intendents des províncias limitròfes damb Espanha receberen era orde d'armar as milícies que ja auien estat constituïdes ans abans per Louvois, quan en 1688 creèc es milícies provinciaus coma fòrces de resèrva, abans d'èster nomenat ministre d'Estat de Louis XIV en succession de Colber en 1672. En Montauban s'organizèren tres regiments, un d'aguesti en Sent Gaudenç, compausat de 1.200 òmes provenenti de Sent Guironç, Montrejau e deth madeish Sent Gaudenç, jos eth comandament de Gaspard-François Le Gendre, que triguèc era vila de Montrejau entà establir-i eth sòn quartèr generau.

1704. PRUMÈRA TEMPTATIVA TÀ PRÉNER CASTÈTH LEON

Pendent aguesta batèsta, Castèth Leon ère jos eth poder castelhanofrancés,

comandat pes tropes de Felipe V o pes sòns aliats francesi contra es catalans der archiduc Carlos.

Entara fin de 1704 i a ua prumèra temptativa de préner era fortaleza de Castèth Leon per part des tropes der archiduc, mès sense succès. Aguest assaut ei remassat en quauques cartes, que son es uniques referéncias qu'auem trapat sus aguest episòdi.

En hereuèr de 1705, eth governador escriu ua carta de Madrid estant, a on comuniquè as aranesi qu'eth "Sargento Mayor de Infantería" espanhòla e governador de Castèth Leon, Gerónimo de Malla y Ferrer, per ua carta deth 18 de noveme de 1704, li auie enviat ath rei un memoriau sòn e un aute des aranesi a on explique se qué passèc e com actuèren coma boni vassaus quan arribèren en Aran es enemics "para que os rinderais y prestaseis obediencia a lo que no sólo no hicisteis sino que pasasteis a ejecutar cuánto supisteis y os ordenó el gobernador para vuestra defensa y la de esa fortaleza"; eth rei hig qu'eth governador li suplique qu'a maugrat qu'er intendent Montalvan age arrefortit era guarnison deth castèth, s'envien "los socorros cuánto antes para vuestro resguardo" e se permete as aranesi eth comèrç damb Aragon, Catalonha e França; eth rei, arregraït pera constància mostrada per Aran en oposar-se "a las amenazas de los sediciosos de ese Principado negando la obediencia al enemigo" accèpte era suplicacion e permet eth comèrç e assisténcia que demanen es aranesi. Ua auta carta,

exprimida enes madeishi tèrmes qu'era prumèra, la signe eth marqués de Sardañola e de Pomar.

I a ua orde de 1705, remassada ena colleccion Joanchiquet der AIGA, deth governador Gerónimo de Malla entà qu'en Aran se dongue favor e assisténcia ath capitan Thomas de Laguardia, autand de gent, entath trabalh de çò que calesse en castèth, com entà tot çò d'aute que li calesse.

I a ua carta de Felipe V, datada eth 6 de hereuèr de 1706, citada enes *Índices*, e adreçada as conselhèrs dera Val, a on les arregraís qu'agen resistit ar enemic, que sajaue d'atirar-les entath sòn costat.

Calzado remasse, possiblament en rapòrt damb aguest episòdi, qu'eth baron de Les, José Cao de Benós, partidari de Felipe V, qu'auie assistit enes Corts de Barcelona en 1702, en 1705 deishèc era sua casa e es sues propietats en Areny de Noguera entà desplaçar-se entara Baronia de Les, a on evitèc era entrada des enemics enquia 1706.

1706. ES ARANESI PRENEN CASTÈTH LEON

Tath torn de 1706, es aranesi èren colerics; Antoine Agénor V, duc de Gramont, coronèu generau de dragons, senhor de l'Esparra e marescau de França, permetie as aragonesi, partidaris de Felipe V, aprovisionar-se en França, en tot qu'as aranesi se les negaue aguest dret, ancestrau segontes es sòns antics

tractats de Lies e Patzeries, pera sua fidelitat, seguint a Catalonha, ara causa der archiduc Carlos. Es contròtles doanèrs as aranesi se hèren mèns estrictes. Era fortalesa de Castèth Leon ère jos eth comandament deth capitan deth castèth de Sent Biat, eth senhor de Sacère (o Sassere), e deth sòn lòctenent, eth capitan de Binós; era guarnison la compausauen soldats espanhòus e milicians, pòc aguerrits.

Es aranesi, partisans der archiduc, non semblauen cap dispausadi a tolerar era preséncia de tropes castelhanofranceses ena sua fortalesa principau, jos eth comandament d'un capitan francés, ne que les bloquèssen es sues relacions comerciaus. Ei per aquerò qu'eth dia 24 d'agost de 1706 -encara que i a autors que parlen deth 22 de seteme- un grop de milicians aranesi, capitanejadi per Josep de Portolà, germà o oncle de Gaspar de Portolà; Ramon Mòga; Josèp Puig, Jaume Mora e Francesc Puig del Poal ataquèren era guarnison de Castèth Leon. Entre es sues files es aranesi compdauen damb caperans armadi qu'entestauen as miquelets, segon notifique eth bisbe de Comenge a Felipe V, en ua allusion dirècta a Jaume Mora e Francesc Puig del Poal, que toti dus èren caperans. D'aguest darrèr ne sabem qu'en junh de 1712 ère en sòn quarter generau de Pont de Suert damb 1.500 òmes; mancat d'aliments, demanèc ajuda as paisans des vals vesies e de Vielha, qu'as sòns abitants les menacèc damb es "grandes rigores de la guerra" se se negauen a facilitar-le era ajuda que demanaue.

Eth huec qu'és milícies araneses tirèren contra Castèth Leon incendièc un barrilh de povora que i auie naut de tot d'ua des tors deth castèth, possiblament era tor mèstra, que d'auit còps ja auie servit de magazin d'explosius, a on i auie 130 quintaus de povora, e provoquèc un huec en tet dera tor. Es soldats dera guarnison, que se vederen menaçadi pera explosion deth magazin d'explosius, abandonèren precipitadament era tor e gesser en ara prèssa dera fortalesa, en tot passar per dejós des barralhes, e en tot precipitar-se entar exterior des malhs de cap ath riu. Damb era confusion deth moment e eth caòs provocat pera explosion dera povora, es aranesi entrèren en Castèth Leon, a on redusiren e capturèren a dus capitans, a quate lòctenents e a vint-e-cinc milicians; un aute capitan e quauqui soldats qu'oposèren resisténcia sigueren escoteradi dempús d'auer-les hèt presoèrs; de tota era guarnison sonque artenheren d'escapar-se un vintenat de soldats peth miei des arròques a on i auie eth castèth.

Pòga estona dempús eth huec gahèc ena povora emmagazinada, que destruçic era tor deth castèth e era mitat dera muralha. Es presoèrs, 80 òmes, sigueren enviadi entà Barcelona. La Blottiere ditz qu'és aranesi non dispausauen d'artilheria entad aguest assaut, mès qu'auien espions, que sigueren es que hèren a saltar eth magazin d'explosius, que siguec alavetz qu'eth baron de Sacère, comandant deth rei, se liurèc presoèr de guèrra damb era sua guarnison, pr'amor que non auie povora entà defener-se.

Es francesi suspectèren dera existéncia d'ua traïson en aguest assaut per suspresa, quan li trobèren 2.000 liures ath governador francés, maugrat qu'era fidelitat dera guarnison tanpòc ère totau, pr'amor que semble qu'un capitan e dètz soldats dera guarnison sigueren es prumèrs en virar es sues armes contra es auti soldats dera guarnison, e de seguit se passèren ath costat des assautants aranesi. Era opinion francesa ère qu'aguest assaut s'auie hèt pera proibicion qu'auien es aranesi de començar damb es francesi, perque non les auien cap respectat es sòns ancians tractats de Lies e Pateries e tà obligar-les a tornar a establir eth comèrc; es aranesi, pensauen es francesi, non podien passar pas sense depèner des francesi, en tot qu'eri ben podien prescindir des aranesi.

A conseqüéncia dera recuperacion aranesa dera fortalesa, e tanben de tot Aran, eth baron de Les, José Cao de Benós, se vedec obligat a hùger entà França, acompanyat deth vicari, germà sòn, e deth sòn hilh Francisco Cao de Benós; es sòns enemics aranesi capturèren ara sua hemna, possiblament Mariana Cao de Benós e a quate hilhs petiti, que sigueren portadi entà Unha, segontes remasse Calzado. Aguest istorian tanben cite que siguec en aguesta presa de Castèth Leon a on siguec hèt presoèr eth governador Gerónimo Malla, que s'auie defenut deth prumèr sètge que i aguec entara fin de 1704.

Totun açò, e a maugrat d'aguest teorik desdenh entà Aran, es francesi desiren

era sua recuperacion; Castèth Leon qu'ère un bastion des importanti. Non se podie cap deishar en mans des partisans der archiduc, pr'amor que d'aqui se podie castigar as territòris vesins. Fontbeausard prepausa assautar Aran quan i age fòrça nhèu enes sòns pòrts que non permete era arribada de tropes de secors, passar a talh d'espada as sòns abitants e incendiar tot Aran entà evitar represalhes; qu'ei eth duc de Gramont eth qu'arrefuse era idèa peth risc que represente començar ua guèrra ena frontèra, en un moment qu'es tropes franceses son insufisentes entà arrespòner damb garantides a un atac; aguesta opinion de Gramont tanben la mantiege er intendent de Montauban, Le Gendre, e gràcies ad açò Aran se sauvèc d'ua destruccion segura.

Era armada francesa auie envadit Espanha peth Rosselló e per Navarra, e auie establìt ua disposicion escalonada de tropes entre Perpinyà e Baiona; tot ath long d'aguesta cadia militara s'organizèren punts d'aprovisionament de vitalhes e municions, susvelhadi per tropes qu'auien de servir de supòrt as milícies organizades; en 1706, Sent Gaudenç recebec ath regiment de cavaleria de Monteil e ath de dragons de Pourquier, que i demorèren enquia 1708; quauques companhies sigueren destacades en Sent Biat, Coseran e Luishon entà emparar es milícies fronterères.

En 1707, er austracista Chobert assaute eth castèth d'Areny de Noguera, defenut per José Cao de Benós, baron de Les,

partidari de Felipe V; quan se prenech eth castèth se pengèc ath baron e se capturèc as sòns soldats, que sigueren executadi somàriament, contra es leis dera guèrra, qu'èren contràries a tractar d'aguesta manèra as presoèrs. Semble qu'entre es assautants deth castèth d'Areny, e coma coparticipants des actes brutaus i auie quauqui caperans aranesi, dilhèu èren es madeishi qu'intervengueren ena presa de Castèth Leon, e aguesta participacion arribèc ath bisbe de Comenge, qu'envièc ua proclama menaçanta as caperans dera Val d'Aran. Ua auta des conseqüències der assassinat deth baron de Les siguec era repression deth sòn hill, Francisco Cao de Benós, contra es aranesi quan siguec designat governador d'Aran. En 1707 qu'ère jutge dera Val d'Aran Laurenç Forquet, de Canejan, maridat damb Francisca de Castellaquer.

Enquia 1708 es vals fronterères franceses demorèren aluenhades dera guèrra, e es tractats de Lies e Patzeries se mantengueren enquia que Philippe II, duc d'Orleans, arrèrhil de Louis XIII, cap dera armada de Catalonha damb eth duc de Berwick, proibic, eth 20 de junh de 1708, tota transaccion comerciau damb es partidaris der archiduc, çò que provoquèc mauestar entre es pòbles fronterèrs des dus reiaumes, pr'amor qu'èes tractats les beneficiauen as uns e as auti. Era orografia d'aguestes vals fronterères damb Aran ère benben complicada entà mobilizar es armades; es camins, que ja èren estreti, cambiaueth traçat damb es ploges e era nhèu, ei per aquerò que Le Gendre decidic recórrer as engenhaires entà arténher

d'acondicionar-les e hèr-les accessibles entàs cars de bòs, e tanben arthenhec eth supòrt des pòbles, enquia alavetz pòc motivadi, entà apariar-les.

Mès es intencions deth duc d'Orleans qu'anauen mèl luenh; tostemp qu'anèren mèl luenh, enquiath punt qu'arribèc a pactar, en sòn desir peth tròn d'Espanha, damb er archiduc Carlos; en aqueri tempsi desiraue acabar damb es guarnisons espanhòles mèl importantes der aute costat dera frontèra, Benás e Castèth Leon, e comencèc es preparatius entad aguestes accions, e prumèrament manèc a Le Gendre premanir vitalhes e tropes entà assetjar Benás. Charles Henry Theodat, eth comde d'Estaing, marescau de camp de Berwick, qu'anarie per Espanha entada aquera vila aragonesa entà préner eth comandament des assetjants, receberie tropes de supòrt per Banhèras de Luishon e pes vals que portauen tà Benás. Totun, s'establic un parentèsi enes ostilitats, e eth sètge s'aplacèc, mèl per pòc temps, pr'amor qu'es conversacions de patz se trinquèren, e en 1709 tornèc era guerra. En 1709 era Val non auie governador, e d'açò se'n planhèren es conselhèrs ath rei, possiblement a trauès der archiduc, e aguest les responec, en ua missiva datada eth 19 de junh, que coneishie era fidelitat que li auien e tanben era contribucion qu'auien hèt entà tornar bastir Castèth Leon, esbauçat en darrèr assaut de 1706, e les hè a saber eth nomentament de Josep Pausa coma governador, "de cuya experiencia y amor a mi servicio y a vosotros mismos por el tiempo que ha

morado en ese pais os debeis prometer la mas uniforme correspondencia esperando la practicareis", d'a on se dedusís qu'eth nau governador ja i deue auer demorat en Aran.

En 1709, civius armadi dera Val d'Aran ataquèren e assautèren a fòrça marchands, segontes se ditz enes *Anales de Catalunya* de Feliu de la Penya, citat per Sales.

Un viatge mèl que tornèc era idèa d'assautar Benás; en abriu de 1709, eth comde d'Estaing, damb 3.000 òmes, era mitat espanhòus fidèus a Felipe V, e es auti francesi dera armada deth duc de Vendôme, Lovis Joseph de Borbon, capitan generau dera armada francesa, hilh de Louis de Vendôme e de Laura Manzini, neboda deth cardenau Mazzarino, prenen era vila de Benás; mèl era fortalesa, ben municionada, resistís eth sètge. Estaing demane a Le Gendre er enviament dera artilleria, encara qu'un còp mèl era orografia hè

Projectils desparièrs e panh miquelèt trapadi en Castèth Leon

impossible era arribada des canons. Sense era ajuda d'aguestes pèces e ahiscat pes miquelets, Estaing aguec d'abandonar eth sètge e se retirèc eth 15 de junh, dempús de patir ua grana pèrta d'efectius e de vitalhes. Aguesta accion encoratgèc as miquelets; revestidi d'aunors peth marescau austracista Starhrenberg, se dediquèren as sues antiquas guèrras particulars: as sacatges e as pilhatges; peth sòn costat, Felipe V creèc, en contraprestacion, eth còs deth sometent, enemic implacable des miquelets.

En 1710, eth soslòctenent de Castèth Leon qu'ère Joan Fòrga, que possiblement ère des que i auie en castèth pendent er assaut d'Arpajon.

En 1711 es potèncias aliadas an dificultats entà mantier es armades. Alavetz, quan er archiduc Carlos eretèc eth tròn d'Àustria pera mòrt deth sòn frair, er emperador Joseph, es anglesi decidissen retirar eth supòrt que dauen as catalans ena sua luta contra Felipe V, per pòur qu'er archiduc Carlos auesse, eth solet, eth poder en ua superpotèncià integrada per Espanha e per Empèri austriac. Es tropes angleses se retirèren de Catalonha, e deishèren eth Principat ara mercè des tropes felipistes.

Es partisans de Felipe V s'apoderèren des places fòrtas de Catalonha; coma conclusion dera campanha trionfau, eth duc de Vendôme, en tot reprèner era vielha idèa deth duc d'Orleans, decidís acabar damb totes es fortificacions qu'empedièn es comunicacions entre es

dues reiaumes, e ath madeish temps reparar eth desaunor patit peth comde d'Estaing. Eth 25 de març de 1711 trigue ath marquès de Rouzel entà dirigir eth sètge de Benás, aguest s'adrece ath ministre d'Estat de Guèrra francès entà demanar-li eth supòrt dera artilheria, e que li envie per Banhèras de Luishon es pèces des canons, necessàries entath sètge, desmontades dessús de lúbies entà facilitar-ne eth transpòrt.

En abriu de 1711, en ua missiva enviada ath secretari d'Estat de Guèrra, Daniel Voysin de la Noiraye, Le Gendre li hè a saber que Fonteneau auie anat arprès de Benás entà arreconèisher eth terrenh e hig que se s'artenhesse de hèr a passar era artilheria pes pòrts de Benás e d'Aran non i aurie pas problèmas entà guanhar es dues forteses; estime que damb dues pèces deth 12 de canon "brise", trincador, serie pro, segontes ua estimacion de Fonbeausard, marescau de camp que ja i siguec en darrèr sètge frustrat de Benás; Le Gendre tanben pense que n'í aurie pro damb dus batalhons de tropa e un regiment de dragons, damb quauques companhies de milícias, emparat en hèt qu'eth duc de Vendôme procurarie evitar era arribada de tropes de supòrt des miquelets catalans. Rouzel pense qu'ei mèss apropiat atacar prumèr Castèth Leon e, d'aqui passar entà Benás, e atau l'ac hè a saber a Voysin, e tad aquerò demane un batalhon de La Fare e eth regiment de Poyanne.

Le Gendre vò hèr a passar gana a Benás e Aran, interromp es tractats de Lies e Patzeries, e esten era repression as

icomerçants francesi qu'ajuden ar archiduc Carlos, as que confisque propietats en Tolosa, en Sent Biat e en Luishon.

En mai de 1711 que s'incorpòre un òme fòrça important ena istòria des guèrres pirenenques, Louis Arpajon, marqués d'Arpajon, cavalèr de Malta, mosquetari en 1689, nomenat per Felipe V cavalèr deth Toison d'Òr, e que moric en 1736. Auie era orde deth duc de Noailles, Adrien-Maurice, marescau de França, de calar-se enes montanhes entà acaçar as miquelets, enquia que Vendôme revòque era orde e li mane dar supòrt as tropes qu'anauen a assetjar Benás. Era idèa deth transport d'artilheria en lúbies non auie reüssit cap; se demoraue rénder Benás pera gana, en tot impedir era arribada d'aliments dempús d'auer talhat es camins que i portauen.

En junhsèga de 1711 Arpajon qu'artenh de préner un des castèths que mès desiraue eth duc de Vendôme, eth castèth d'Areny de Noguera. Eth canon qu'auien demanat es francesi, aguest còp transportat a pèces en lúbies, qu'arribèc eth dia 28, se placèc eth dia 29 e comencèc a hèr huec a londeman, dera auba enquias cinc deth vèspe, quan eth defensor deth castèth, er austracista Chobert (o Schoberg), senhor dera fortalesa d'ençà de 1707, quan l'ac prenc ath baron de Les, decidís d'arretirar-se e render-se damb 83 òmes, 10 oficials e 5 drapèus; es presòers renduts sigueren portadi entà Lleida. Eth regiment de Chobert siguec destruït totaument, exceptat de 50 o 60 òmes que cerquèren

refugi en castèth de Benás e 30 mès en Castèth Leon. Deth costat des assautants moriren dus granadèrs espanhòus e tres oficials subaltèrns, e en resultèren herits un sergent d'escarpaires e cinc o sies soldats. Ath laguens deth castèth d'Areny se i trobèc 30 barrilhs de povora e 100 sacs de haria. Eth vencedor Dadoncourt escriu eth 31 de junhsèga ath duc de Vendôme entà explicar-li era victòria, e li ditz que demore trobar un camin entà poder portar eth canon entà Benás e ordenar atau a Le Gendre que totes es tropes s'agropen entà quèir sus era vila qu'ère eth següent objectiu militar; en castèth guanhat que i demorèc Moret coma governador, lòctenent-coronèu d'Artois, damb 200 òmes de guarnison des companhies deth rei, d'Artois, de Normandia, d'Auverna e dera Corona. Eth prumèr pas entà préner Benás e Castèth Leon qu'auie començat; Arpajon auie sosmetut eth prumèr des tres castèths que renderie aqueth ostiu.

Es francesi volien préner ara seguida Benás e Castèth Leon, e ac sagen sibilinant en compdar damb era corrupcion des sòns governadors; en juriòl de 1711 i a negociacions secrètes damb es principaus abitants d'Aran e de Benás. Semble qu'eth governador de Benás ère dispausat a pactar damb es francesi, eth rei d'Espanha li aufrie ues condicions avantatjoses, totun, ben perque siguec descubèrt o ben perque er azard ac volec atau, eth governador siguec substituït per un aute, per un lòctenent-coronèu alemand, e atau s'esvanic tota temptativa de subornacion en aguesta plaça; non i auie sonque era opcion d'assetjar-la, e

ientad aquerò que calie quate batalhons des boni e un regiment de dragons, que non i auesse un excès de resisténcia e qu'eth canon qu'auien hèt a servir en Areny se podesse portar entà Benás. En cas d'Aran semble qu'ei de mès mau pactar, pr'amor que segon se ditz en ua carta, es partisans de Felipe V èren mens nombrosi qu'es der archiduc ena Val, e non ère possibla era via des negociacions; semble qu'entàs començaments de junh, eth governador e dus des proòms d'Aran, damb es qu'er intendent auie negociat, se n'an d'anar dera Val, possiblament quan es sues intencions de traïson sigueren descubèrtes. Alavetz non i auie cap opcion mès qu'eth sètge armat, e entad aquerò se prepaue qu'eth duc de Vendôme envie un destacament entà préner es pòrts de Vielha e de Palhars, e aguesta tropa profite entà cremar e destrúir toti es graèrs, en ua accion sincronizada, eth madeish dia ara madeisha ora, entà qu'eth gran non se podesse emmagazinar. Aguesta accion l'auien de hèr es madeishes tropes destinades entà assetjar Benás, abans de començar eth sètge, atau Castèth Leon non aurie sonque era opcion dera rendicion, s'ère vertat era informacion que laguens deth castèth non i auie provisions entà subsistir era guarnison, pr'amor qu'era cistèrna ère maumerenta e qu'ère impossible aprovisionar-se des graèrs aranesi, qu'auien estat cremadi ena accion anteriora.

S'aguesta accion de cremar es provisions abans der assaut non se hesse, calerie recórrer ath sètge militar, e es assetjants se poderien aprovisionar de vitalhes e

tropes de resèrva arribadi de Lleida, pr'amor qu'es camins serien liures. Era missiva tanben ditz que non se pòt pensar cap d'entrar en Aran sonque damb es milícies, que i calie entrar damb es batalhons de tropes organizadi, pr'amor qu'en dètz ores era Val podie organizar 1.800 òmes en pè de guèrra, armadi, e foter-se'n des milícies des francesi; era carta qu'afirmaue que cada cap de familia sauvauue en casa sua dues lheures de povora damb es sues armes, dispausat a anar prèst entà on calesse entà sauvaguardar Aran; era interrelacion entre era Val e Benás la certifique eth hèth que quauque dia abans dera carta, es francesi s'auien crotzat damb 14 mules portades per aranesi que portauen gran entà Benás; es relacions comerciaus d'Aran damb es sòns vesins francesi s'auien acabat.

En mes de junhsèga Rouzel amasse, entà assetjar Benás, ath regiment de Poyanne, ath dusau batalhon de La Fare, 500 òmes des milícies deth Bearn, 200 de Labourd, amassa damb eth regiment de dragons deth Lengadòc, e ad aguesti se i higen, jos eth comandament de Rouzel, ratificat coma comandant deth sètge, eth batalhon de fusilhèrs de Pau, eth batalhon d'arcabusèrs de Belair e 300 artilhèrs, 50 cavalèrs, quate pèces de canon e 500 òmes d'infanteria cedidi pera armada espanhòla entà ajudar as francesi.

En agost que i a un cambi sobte en comandament francés, e eth marqués d'Arpajon ei designat entà dirigir eth sètge de Benás, en detriment de Rouzel. Agust darrèr qu'accèpte, sosmetut, era sua

destitucion, e ei designat encargat, en Banhèras de Luishon, der aprovisionament des tropes d'Arpajon e d'empedir qu'es miquelets gesquessen de Castèth Leon, a on s'agropauen, entà anar a ajudar as assetjadi de Benás.

Eth dia 9 d'agost, eth duc de Noailles comunique, en Zaragoza, per carta, eth besonh imperatiu de préner, un còp rendut eth castèth d'Areny, eth castèth de Benás entà, ara seguida, hèr çò de madeish damb Castèth Leon, en aguest orde, abans qu'era nhèu s'apoderèsse des montanhes e, s'ei possible, portar-i eth canon qu'auie estat utilizat entath sètge d'Areny, a maugrat qu'arrés non pensesse cap que podessen transportarlo enquia aqui pes dificultats orografiques. Non calie cap pèrder eth temps; entre es papèrs que se trobèren a Chobert en castèth d'Areny i auie un projècte, aprovat per Schömberg, entà envadir es austracistes eth territòri francés; ath madeish temps, Noailles mane ordenar a Le Gendre que s'aucepe des municions entad aguestes empreses. Toti aguesti mandats sigueren ratificadi peth madeish duc de Noailles, en Fontainebleau, eth dia 16 d'agost, qu'era sua intencion ère destruir toti es castèths que servien de refugi as miquelets; s'Areny auie queigut, tanben ac harien Benás e Castèth Leon, mès que calie hèr arribar eth canon entad aqueri castèths, segontes li hège a saber Le Gendre ath madeish Noailles.

SÈTGE DE BENÁS

Eth sètge de Benás que comence;

Arpajon, qu'auie gessut de Lleida eth 29 d'agost, arribe en Benás eth 10 de seteme, dempús d'auer caminat tretze dies, damb 5.000 òmes ahamadi, malauts e descauci, sense lèu auer estat inquietat per tropes ostils, ues tropes qu'èren comandades peth comde de Taff, coronèu irlandés der archiduc, que non auie hèt sonque quauques escaramosses sens importància. Quan arribe en Benás, Arpajon demane lèu eth supòrt de Rouzel, que, des lòcs installadi enes crestes des pòrts qu'entornegen Benás e des espitaus de Luishon e Benás, li hec arribar provisions, municions, e dues pèces de canon deth dotze, desmontades en lúbies, coma s'auie ideat anteriorament, uns canons que se higeren as dus canons deth 4 aprovisionadi pera armada espanhòla. Rouzel comunique es sospieites qu'eth comde de Taff regropauè as miquelets d'Aran e Pallars, e que demoraue tropes de supòrt de Starhrenberg entà atacar a Arpajon; totun, e a maugrat qu'aguesta ère era intencion prumèra de Taff, non siguec cap çò que decidic ara fin, coma veiram mès tà deuant, apercebut dera inferioritat numerica des tropes franceses de Luishon, mès aucupades ena conquista de Benás qu'en protegir era vila gascona.

Eth dia 12 de seteme de 1711, Arpajon que comence er atac ara fortalesa de Benás damb era ajuda deth canon qu'auie portat dera presa d'Areny. Eth castèth, damb 200 soldats de guarnison que se defenien coma podien, ère eth darrèr recapde de Benás qu'encara non s'auie sosmetut. Dus dies mès tard, eth

14 de seteme, eth marqués d'Arpajon madeish escriu a Rouzel entà comunicar-li qu'eth sètge marche plan, qu'encara non an daurit cap de horat ena fortalesa mès qu'en tèrme de dus o tres dies pense que n'i aurà un de pro gròs entà poder-i passar ar assaut, damb era colaboracion inestimabla d'un celèbre engenhaire d'escarpaires, Delorme, que tant important ròtle jogarie dempús ena presa de Castèth Leon. Tanben li hè a saber que li cau sòs entara sodada des soldats, e li ditz qu'a rebut era sua carta, a on li comunique a Le Gendre que li hèsque arribar haria, sabates e tot çò que calgue entath sètge; tanben li demane que li digue ath duc de Vendôme qu'eth sètge de Benás marche perfèctament.

Rouzel qu'ac hè atau e eth 15 de seteme li notifique a Vendôme era notícia qu'eth sètge marche segontes çò qu'ère previst, e profite entà enviar-li ua còpia dera carta qu'Arpajon li auie enviat e l'avise qu'eth comde de Taff s'auie escapat e dempús de retirar-se entà Pont de Suert, auie passat entara Val d'Aran, a on regropauen as miquelets d'Aran e Pallars e a d'autes tropes reglades austracistes, e Rouzel auie pòr que podessen anar entà Benás tà inquietar a Arpajon, maugrat que demorauen qu'és moviments des soldats francesi, comandadi per René de Frouloy, comde de Tessé, enes pòrts que comunicauen Aran damb Benás, dissuadisse a Taff d'anar-i. Mentretant, Le Gendre s'aucepe d'enviar 1.000 parells de sabates a Arpajon.

Mès Arpajon non descuede ne desbrembe cap a Taff, e avertis a Rouzel

qu'és sòs corrèus son interceptadi per austracista e qu'és miquelets son pertot, en tot recomanar-li qu'arrefortisque es sòs lòcs de guarda; Rouzel, que dilhèu ei massa optimista, non li hè cap de cas, e li comunique a Voysin qu'era situacion non pòt èster mès bona, damb un Arpajon ben municionat e aprovisionat; com que Rouzel pense qu'era frontèra ei protegida de tota temptativa d'invasion, non demane ne eth supòrt dera guarnison de Sent Gaudenç e Montrejau entà protegir Luishon d'un atac eventualu.

Eth comde Taff recep, mentretant, era ajuda de 300 cavalèrs e 1.200 soldats as que s'ajuntaràn quate batalhons de miquelets; auance de Pont de Suert enquia Salardú e arribe en Vielha, a on exòrte as aranesi austracistes a empunhar es armes; 600 o 700 personas que se i higeren. Era intencion de Taff qu'ère quèir dessus de Benás e Arpajon entà liberar eth sètge, totun, era posicion de Tessé, ben emparat en Pòrt dera Picada e eth risc, se passauen aguest osbtacle, de demorar embarrat entre Arpajon e Rouzel, lo hec a desistir d'aguesta intencion; Taff prenerie ua auta determinacion, atacar Luishon e acabar damb er aprovisionament d'Arpajon, que sense aliments ne municions aurie, coma hec Estaing ans abans, de retirar-se e lheuar eth sètge de Benás.

TAFF ASSAUTE LUISHON. QUEIGUDA DE BENÁS

Era net deth 15 ath 16 de seteme, eth comde Taff, coronèu des tropes imperiaus, amièc es sues tropes peth

Portilhon e peth Còth de Varètja, e es miquelets e es voluntaris aranesi, comandadi peth governador de Castèth Leon, Josep Pausa o Pose, segontes ditz La Blottiere, s'apoderèren des camins qu'amiauven tà Sant Mamet, tà Montauban e entàs vilatges gascons circonvessins; 1.200 òmes, d'infanteria e de cavaleria, aguesta darrèra compausada principaument de soldats irlandesi, que comencèren a auançar, e redusiren a ua companhia de milícies franceses que susvelhaue eth Portilhon sense que podessen avisar qu'arribauen. Eth gròs dera fòrça de Taff queiguec, a punta de dia deth 16 de seteme, sus Sant Mamet, a on derrotèc e hec a húger a dues companhies de milícies enemigues; d'aquiu ar assaut de Banhèras de Luishon non i auie sonque un pas.

Es tropes de Taff entrèren a huec e sang, saquegèren, cremèren e acabèren damb tot vestigi de vida; es infortunadi abitants de Luishon se desvelhèren gahadi pera pòur e vederen qu'era soldatalha, damb era cavaleria ath deuant, les atacaue ath galòp. Es luishonesi s'escapèren, s'anèren a refugiar enes bòsqui vesins, e vedien impotenti com cremauen casa sua e com morien es qu'auien gosat afrontar-se as envadidors, en tot que Rouzel, incapable de combàter, se retiraue e s'arreglegauè entà Sierp. Quan acabèc era escaramossa, Luishon, Sant Mamet, Montauban, Juset, Mustajon qu'auien estat ahlamadi e saquejadi, e es tropes de Taff se'n tornauen, sense oposicion, entara Val d'Aran, damb tot eth bestiar qu'auien podut panar: 1.200 caps; es pèrtes de Luishon se taxèren en mès de

tres centes mil liures. Es abitants des vilatges gascons saquejadi lèu saberèn qu'és aranesi auien participat en assaut: qu'ère ua traïson as tractats de Lies e Patzeries.

Ath madeish temps que se hège era incursion en Luishon, Benás que queiguie; eth dia 16 de seteme, tàs sies deth vèspe, Arpajon comunicaue era queiguda dera fortalesa aragonesa dempús de tres dies de sètge, embarralhadi e en tot servir-se deth canon. Arpajon se vedec obligat a utilizar bombes incendiàries entà cremar era husta qu'és defensors auien plaçat entà protegir era traucada qu'auie daurit eth canon, a conseqüència d'açò era fortalesa se cremèc parciaument, e eth vencedor comentèc qu'a compdar de londeman meterie gent a trabalhar entà recuperar eth castèth. Pr'amor des maus qu'eth huec deth canon hec ena muralha, per a on se pensauè que se harie er assaut definitiu, eth governador deth castèth, Manuel de Sola decidic deishar es armes. Dus lòctenents coronèus, un major, setze oficiaus e 200 soldats sigueren hèti presoèrs; as oficiaus, pr'amor dera sua defensa valenta deth sètge, se les permetec de sauvar es sues espades e eth sòn equipatge; es seishanta presoèrs alemands dera guarnison demanèren anar entà França, mentre qu'és espanyòus demanèren anar entà Aragon, e sigueren embarradi ena preson de Chaca; peth costat francés non i aguec sonque sèt baishes, per soldats herits o mòrti, segontes li explique Rouzel a Vendôme. Cazalède siguec nomentat nau governador, e demorèc en castèth damb

ua guarnison sufisenta entà protegir-lo d'ua temptativa de reconquista.

Era fortalesa de Benás, considerada ua des mès bones d'Euròpa, qu'auie queigut; Delorme, capitan d'escarpaires e futur marescau de camp, designat per carta per Arpajon entà negociar era capitulacion e hèr er inventari, passèc en revista ara guarnison qu'auie capitulat londeman dera sua rendicion, eth 17 de seteme. En aguesta carta, e en madeish paragraf, Arpajon arrecomanau, en tot vantar-lo, a Devives, qu'auie agut eth cargue de major generau pendent eth sètge, pera sua actitud, e tanben s'adrece ath duc de Vendôme entà qu'intercedisque per Arpajon deuant deth rei, pr'amor qu'auie guanhath Areny e Benás, e demanaue èster nomenat lòctenent-generau; eth duc de Vendôme respon a Arpajon e li ditz que parlarà a favor sòn deuant deth rei, un còp qu'age queigut Castèth Leon, e se planh dera manca de tropes entà defèner Luishon der atac de Taff.

PREPARATIUS ENTAR ASSAUT DE CASTÈTH LEON. 1711

Le Gendre insistís a Arpajon entà que procedisque a assetjar Castèth Leon, en lòc d'anar a trobar ath duc de Vendôme damb eth sòn destacament entà demanar-li favors. Arpajon atau qu'ac decidic, a maugrat qu'aguec de desistir de carregar eth canon damb eth, e lo deishèc en Benás; s'amassèc damb Rouzel entà hestejar era presa deth

castèth benasqués e lèu tracèren es plans de sètge entara auta fortalesa grana des Pirenèus: Castèth Leon qu'ère er objectiu següent.

Rouzel comunique per carta ath duc de Vendôme, eth 21 de seteme, er atac des tropes de Taff en Luishon e enes sòns entorns; preocupat pera sòrt d'Arpajon, deuant dera possibilitat qu'èth regiment de Taff lo podesse inquietar, decidís préner eth pòrt de Plan damb era cavaleria e era infanteria de Baiona, ajudat pera milícia des vaths d'Aura e de Campan; Rouzel placèc es sues fòrces en pòrt e anèc entà Benás entà amassar-se, e tà dinar, damb Arpajon e planificar er assaut entà Castèth Leon, un viatge qu'auesse era tropa ben cauçada, e entad aquerò Rouzel qu'aportèc 1.200 parellhs de sabates; andús decidissen préner a 12 òmes aranesi coma ostatges entà respòner peth pilhatge hèt en Luishon, quan verificuèren que "il avoit de aranois dans cette Expedition", afirme Rouzel. Que prevé era impossibilitat de portar enquia Aran eth canon qu'a participat ena presa de Benás pes trebucs que plantegen es camins, mès compde damb un plan bon escarpaire, Delorme; Rouzel hig que li enviarà ath senhor Binos entà lançar totes "les lumieres" que pogue. Entad açò qu'ei ath cap des escarpaires, Rouzel li comente ath duc de Vendôme que li semble maucontent, que s'a queishat qu'a servit corrèctament en Girona sens auer rebut cap de mòstra de satisfaccion peth sòn trabalh, e afirme que, coma diden De la Cour e es auti engenhaires, sense era sua collaboracion non s'aurie podut préner pas Girona; es

defensors d'aguesta vila s'auien queishat, en tot preveir çò de pijor, segon cite Torres, "de la ruhina de la mateixa brexa, reselant per instants una fatalitat", ua traucada a on i deue èster implicat Delorme; Girona capitulèc eth 23 de gèr de 1711. Delorme se'n vò tornar entà França, mès Rouzel li promet que se se pren Castèth Leon eth madeish escriuerà ath duc de Vendôme entà qu'ac tengue en compde, en tornar afirmar Rouzel eth besonh que n'an der engenhaire en cap d'escarpaires en non poder servir-se deth canon de Benás.

Eth dia 23 de seteme, Rouzel qu'escriu de Versailles entà comunicar qu'eth rei d'Espanha vò qu'enes castèths de Benás e de Castèth Leon i age ua guarnison francesa, e Rouzel decidís destinar as companhies destacades en Baiona e en Bearn entad aquera mission, e demore coma guarnison ara demora dera arribada des companhies de milicians; en aguesta carta profite entà queishar-se ath sòn destinatari qu'era actitud que se prenec en Luishon quan i aguec er atac de Taff non siguec cap corrècta, e non compren pas perqué non se dèc era orde entà qu'es 500 òmes dera cavaleria de Tessé non tornèssen entà Luishon e que se s'auie podut defèner minimament qu'ère gràcies ath valor des quate companhies deth regiment de cavaleria de Matay. Rouzel li demane a Le Gendre que, un viatge prenut Castèth Leon, es milícies tornen entà França, exceptat aqueres qu'agen de demorar as tropes organizades, e tanben li ditz ath destinatari qu'eth duc de Vendôme desire que partisque lèu damb es sues tropes

entà anar préner Castellciutat; eth rei non vò cap qu'eth destinatari abandone era frontèra, e dilhèu eth destinatari ère Arpajon? Tessé non tarde en defener-se des acusacions de Rouzel, qu'ei eth que lo culpabilize dera desgràcia patida en Luishon; ena sua carta, deth 23 de seteme madeish, Tessé se defen en díder qu'eth acomplie es ordes d'Arpajon de protegir eth pòrt dera Picada e qu'es acusacions de Rouzel èren totaument fausses.

Entà dar eth còp definitiu ara fortalesa aranesa, Rouzel entrarie en Aran peth Pònt d'Arrei en tot qu'Arpajon se lançarie sus eth castèth dempús de trauessar eth pòrt dera Picada, e en aguestes accions sajarien de capturar eth mès gran nombre de presoèrs possible que responessen des pèrtes ocasionades en Luishon pera incursion deth comde de Taff. Es tropes d'Arpajon qu'èren vestides, avitalhades e municionades un còp mès gràcies as depòsits de Sent Biat, prèstes entà atacar Castèth Leon; Arpajon demanaue 600 òmes des milícies de Comenge entà deishar-les de guarnison, autant en Benás com ena fortalesa aranesa, quan aguesta auesse queigut, perque eth duc de Vendôme non i volie deishar, en aguestes enclavades, ua guarnison compausada de soldats; Le Gendre desaconselhe, en carta a Voysin, qu'era defensa d'aguestes forteses la compausen fòrces provenentes dera milícia, perque se'n maufide dera sua professionalitat e deth sòn mestier enes arts dera guèrra, pr'amor qu'açò, damb eth hèt que siguen maridadi, les harie abandonar era guarda d'aguesti fòrts a londeman madeish dera sua rendicion.

Es preparatius entara presa de Castèth Leon que comencen; abilament, Arpajon hè a córrer era rumor faussa que partís entà Lleida, es espions que hèn eth sòn trabalh e eth comde de Taff abandone era guarda dera fortaleza aranesa: ges d'Aran peth pòrt de Vielha entà interceptar as francesi enes estrets que separen Benás de Pont de Suert, e non dèishe sonque quauques companhies entà susvelhar Castèth Leon, qu'ath comandament dera sua guarnison, compausada de 180 òmes, i ère eth governador Josep Pausa e 16 oficiaus. Nau pèces de calibres diuèrsi qu'èren plaçades en bateria sus es muralhes dera fortaleza.

Arpajon partís de Benás eth 24 de seteme, ueit dies dempús dera sua conquista, e dèishe ena fortaleza a 200 òmes dera milícia jos eth comandament de Cazalède; arthenh eth pòrt dera Picada e, en coordinacion damb Rouzel, qu'auançaue peth Pònt d'Arrei, devare pera Artiga de Lin entà Castèth Leon en tot dispersar as miquelets que trapaue ena sua auança, e establís eth sòn campament aluenhat der angle de tir des pèces d'artilheria que defenien eth castèth; era unica artilheria que dispausaue Arpajon qu'èren 2 pèces deth 4, es que li aprovedic era armada espanhòla, per'mor qu'en Benás s'auien deishat es canons deth 12. Mès er arsenal de Navarrencs ère dispausat entà hèr-li arribar lèu 4 pèces deth 16.

Eth marqués de Rouzel entrèt en Aran eth 23 de seteme, sense trobar lèu ostilitat, sonque quauque episòdi de huec

crotzat damb es miquelets e pòga causa mè; lèu s'assegurèt era presa des pòbles entre Es Bòrdes e Pònt d'Arrei, entà assegurar es comunicacions entre era frontèra e Arpajon; es aranesi non oposèren resistència ara auançada francesa, ath contrari, semble, segon qu'explique era narracion de Rouzel, que tot sigueren facilitats en aufrir es sòns servicis.

Eth quartèr generau francés se placèt en Arró; deth pas des francesi per aguest lòc n'auem un rapòrt patetic ena resposta deth vilatge, que demore escrita en qüestionari de Zamora, en afirmar eth caperan qu'es abitants d'Arró "salieron en defensa del castillo de Leon muchas veces y quedo muy pobre el lugar de suerte que el campo de los franceses era puesto en los campos de Arro y devastaron la cosecha varias veces y siempre que se labra en estos campos se halla bateria de guerra, pedazos de Bombas bayonetas o daguas, erraduras grandes de caballos y otros equipajes de modo que este Ano de 1789 me llevaron del dicho campo dos balas de plomo de libra cada una y dos balas de Artilleria o bombas de hierro colado de 48 libras cada una y estan supuesta en la Iglesia". Dera precaucion, o dilhèu, dera maufidança des abitants aranesi entàs tropes franceses tanben mo'n da ua mòstra eth citat caperan d'Arró quan afirme que "en todas las casas antiguas de este Lugar hay algunas bovedas bajo tierra de piedra sola y hierro y las hicieron quando la tropa Francesa saqueaba el lugar, en donde escondian lo mas precioso de sus casas".

ARPAJON DEUANT DE CASTÈTH LEON

Eth dia 25 de seteme, Arpajon qu'arribe deuant de Castèth Leon, a on se planh, en ua carta adreçada a londeman a Voysin, dera manca d'artilheria, e se vedec incapable d'assetjar era fortaleza sonque damb es dues pèces deth 4 qu'auie, e demanèc era artilheria deth 16 a Navarrencs. Se planh que s'eth canon que li a prometut Le Gendre de Navarrencs o de Lorda non arribe non poirà cap sosmèter tan facilament eth castèth coma hec en Areny e Benás; era net deth 26 confie en daurir un trauc ena muralha damb es sues quate pèces de canon petites e a trauès deth horat tirat bales incendiàries entà sajar d'ahllamar eth magazin d'explosius deth castèth, defenut per 180 òmes; totun, insistís que non promet cap arren se non li arribe eth canon gròs de Le Gendre.

Ara fin Arpajon se plantege tanben eth recors de minar eth castèth, entad aquerò compde damb er engenhaire e capitán d'escarpaires Delorme, qu'auie amiat es trabalhs deth sètge de Girona e d'Alacant; en Alacant era explosion d'ua mina hec a volar ath governador, dus coronèus, dètz oficiaus e 40 soldats, e destruièc es muralhes; totun, eth capitán demane un mes de tèrme entà excavar ua mina qu'age un efècte segur; ath madeish temps Arpajon comunique er enviament d'ostatges, toti eri proòms aranesi, a Le Gendre entà que siguen retengudi enquia qu'era Val age tornat

es 1.200 caps de bestiar panats en atac de Luishon. Arpajon hè a saber que dempús de préner eth castèth pense anar entara Conca de Tremp entà trobar-se damb Vendôme. Es trabalhs hèti aqueri dies dera fin de seteme que consistiren en daurir trencades e plaçar era pòga artilheria qu'auie Arpajon, en tot demorar es tropes de supòrt. Deth sètge e des preparatius der assaut francés que n'auem un plan que mòstre, ordenat cronologicament, era avança des posicions e des fortificacions; eth traçat dera galeria dera mina, prepausat per Delorme, se mòstre senhalat en plan damb eth numèro 22.

Que pòrten 80 mules entà Navarrencs entà traginar es quate canons prometudi; tota era povora que i a en Aran ei confiscada e com que non n'ia pas pro, as aranesi se les impause un impòst de 3.300 "pistoles" que serviràn entà poder crompar povora en Tolosa; piquets d'infanteria, plaçadi gradoadament entre Castèth Leon e eth Pònt d'Arrei garantissen es comunicacions.

Arpajon, sense notícies deth sòn enemic Taff, mès alertat e prevengut d'ua contraofensiva, s'empare deth costat de Vielha damb un destacament de tropes regulares e quauques companhies de milícies emparades per un batalhon de fusilhèrs de montanha. A maugrat qu'encara non li a arribat era artilheria que demanèc, comence eth sètge, cate es trencades e comence es prumères temptatives dera mina de Delorme; es assetjati responen damb huec deth viu, entà hèr dificil, damb es tirs de mosquets

ARPAJON DEUANT DE CASTÈTH LEON

Eth dia 25 de seteme, Arpajon qu'arribe deuant de Castèth Leon, a on se planh, en ua carta adreçada a londeman a Voysin, dera manca d'artilheria, e se vedec incapable d'assetjar era fortaleza sonque damb es dues pèces deth 4 qu'auie, e demanèc era artilheria deth 16 a Navarrencs. Se planh que s'eth canon que li a prometut Le Gendre de Navarrencs o de Lorda non arribe non poirà cap sosmèter tan facilament eth castèth coma hec en Areny e Benás; era net deth 26 confie en daurir un trauc ena muralha damb es sues quate pèces de canon petites e a trauès deth horat tirat bales incendiàries entà sajar d'ahllamar eth magazin d'explosius deth castèth, defenut per 180 òmes; totun, insistís que non promet cap arren se non li arribe eth canon gròs de Le Gendre.

Ara fin Arpajon se plantege tanben eth recors de minar eth castèth, entad aquerò compde damb er engenhaire e capitán d'escarpaires Delorme, qu'auie amiat es trabalhs deth sètge de Girona e d'Alacant; en Alacant era explosion d'ua mina hec a volar ath governador, dus coronèus, dètz oficials e 40 soldats, e destruíc es muralhes; totun, eth capitán demane un mes de tèrme entà excavar ua mina qu'age un efècte segur; ath madeish temps Arpajon comunique er enviament d'ostatges, toti eri proòms aranesi, a Le Gendre entà que siguen retengudi enquia qu'era Val age tornat

es 1.200 caps de bestiar panats en atac de Luishon. Arpajon hè a saber que dempús de préner eth castèth pense anar entara Conca de Trespentà trobar-se damb Vendôme. Es trabalhs hèti aqueri dies dera fin de seteme que consistiren en daurir trencades e plaçar era pòga artilheria qu'auie Arpajon, en tot demorar es tropes de supòrt. Deth sètge e des preparatius der assaut francés que n'auem un plan que mòstre, ordenat cronologicament, era avança des posicions e des fortificacions; eth traçat dera galeria dera mina, prepausat per Delorme, se mòstre senhalat en plan damb eth numèro 22.

Que pòrten 80 mules entà Navarrencs entà traginar es quate canons prometudi; tota era povora que i a en Aran ei confiscada e com que non n'ia pas pro, as aranesi se les impause un impòst de 3.300 "pistoles" que serviràn entà poder crompar povora en Tolosa; piquets d'infanteria, plaçadi gradoadament entre Castèth Leon e eth Pònt d'Arrei garantissen es comunicacions.

Arpajon, sense notícies deth sòn enemic Taff, mès alertat e prevengut d'ua contraofensiva, s'empare deth costat de Vielha damb un destacament de tropes regulares e quauques companhies de milícies emparades per un batalhon de fusilhèrs de montanha. A maugrat qu'encara non li a arribat era artilheria que demanèc, comence eth sètge, cate es trencades e comence es prumères temptatives dera mina de Delorme; es assetjati responen damb huec deth viu, entà hèr dificil, damb es tirs de mosquets

e es granades lançades pes arquères, eth trabalh des escarpaires de Delorme; eth 30 de seteme, eth major generau Rives, hè a saber ath ministre era pèrta d'un lòctenent, Rochefort, e cinc soldats, damb 16 herits. Es francesi s'auien apoderat de 90 bòs o vaques qu'auiein enviat entà Sent Biat, e d'aquiui renviadi entà Luishon tà qu'es sòns propietaris les podessen recuperar.

Delorme tròbe dificultats entà catar era mina, e auie de recèber 40 "milliers" de povora, e se queishaua que li calerie un mes de temps entà auer era mina prèsta e cargada damb povora, a compdar deth dia qu'es engenhaires poguen auer arribat enquiara basa dera muralha; era resistència des assetjadi qu'ère extrèma, e deuant d'aguesta situacion Arpajon abandone momentanèment era idèa dera mina e decidís demorar as tropes de supòrt d'artilheria provenentes de Navarrencs, mès eth dia 6 d'octobre es canons encara non an gessut deth sòn punt de partença, e cau dar-se prèssa; Le Gendre non demore pas inactiu, envie 5 "millers" de povora, haria e 2.500 parells de sabates a Arpajon. Delorme prepausa establir ua bateria "a la potence" sus es penents dera cara nòrd.

Eth 6 d'octobre Rouzel anòncie a Voysin, de Sent Biat estant, que lèu queirà Castèth Leon e es sòns plans de deishar-i as soldats mès boni dera milícia, tres companhies d'infanteria, que velharàn en Aran entà restituïr, damb severitat, tot aquerò que s'empòrtèren de Luishon. Agustes tres companhies, que serien 60 òmes, anauen destinades, prumèrament,

entà Benás, a on s'auien establhit quate piquets de tropes espanhòles. En mès d'aguestes tres companhies se destinarien tà Castèth Leon es milícies sufisentes entà hèr a pagar ara Val es maus hèti as vilatges gascons termièrs. Felipe V ja se n'auie encuedat, en tot auançar-se as hèts, de nomenar governador a Francisco Cao de Benós, baron de Les, hilh d'aqueth aute baron de Les, José Cao de Benós, que Chobert hec arcabuser damb 80 milicians deth sometent quan gessien deth castèth d'Areny, a on s'auien rendut; totun, com qu'eth baron encara ei joen e inexpèrt, Rouzel prepausa a Arpajon, qu'entàs nomentaments compde damb eth consentiment de Vendôme, que designe major de Castèth Leon a Binos, vielh capitan deth regiment de Vaisseaux, inspector des milícies deth país.

RENDICION DE CASTÈTH LEON

Es canons de Navarrencs non arribauen; Arpajon, que cada dia demore er atac deth comde de Taff, qu'ei desapareishut, repren eth projècte de minar Castèth Leon, li hè a saber ath governador dera fortaleza qu'era mina ei practicament prèsta e que pensaua cargar-la damb 40 "milliers" de povora, que les harien a saltar pes aires, ada eth e as sòns soldats e a tot eth sòn castèth se non se rendien en tres dies; aguest ultimàtum provòque er efècte desirat, e eth governador Josep Pausa, dempús de consultar as sòns oficiaus, accèpte es condicions deth francès, justament quan es canons de

Navarrencs entrauen per Sent Biat; se Pausa non auesse capitulat s'auesse vist entornejat peth huec per diuersi fronts, eth castèth destruït e tota era sua guarnison, entara que non i auesse agut mercé, mòrta.

Arpajon anóncie per carta, eth 9 d'octobre de 1711, era rendicion de Castèth Leon, sens auer agut de besonh era ajuda dera artilheria que demanèc; eth governador Pausa, 12 oficiaus e 150 soldats son hèti presoèrs e portadi, prumèr entà Sent Biat, a on passaràn era net, e dempús tà Tolosa damb ua pena de sies mesi de preson, segon çò que pactèren ena capitulacion deth castèth; es pèrtes deth costat francès que sigueren 25 soldats mòrti o herits, un lòctenent de Normandia herit e un lòctenent-coronèu herit deth braç. Arpajon demane deishar-i de guarnison es tres companhies que ja i auien estat destinades, damb gent dera milícia, pr'amor que pense que calerà 200 òmes. Es canons qu'arribèren de Navarrencs, que non auien servit lèu tad arren, sigueren tornadi entath sòn lòc d'origina; Arpajon s'installèc en Vielha, e demanèc ua promocion, en ua suplica de mè, peth merit des campanhes d'Areny, Benás e Castèth Leon, entà èster lòctenent generau, graduacion que non artenehèc enquia 1718, dempús d'arténher d'autes conquestes; qu'ei en aguesta carta escrita per Arpajon a on s'adjunte eth plan de Castèth Leon.

Eth dia 12 d'octobre, Arpajon envie ua carta de Vielha a on hè a saber com, dempús deth qu'eth considèra un miracle

auer guanhat Castèth Leon sense era artilheria demanada, envièc ath batalhon de fusilhèrs de Belair entath Pallars en trabalhs de susvelhança, a on se trobèren damb es òmes de Taff e comencèc eth combat; eth batalhon, inferior en fòrces, se retirèc dempús de pèrder un capitan, mè, ena sua hujuda se trobèren damb eth marquès d'Arpajon que comandaue 15 dragons e quauqui òmes dera milícia e qu'auie gessut de Vielha en mission de reconeishença. Un còp agropades es fòrces franceses, anèren a lutar contra es soldats de Taff, e les obliguèren a retirar-se, e er austracista perdec un oficiau, dus soldats e cinc shivaus; Taff s'embarrèc en Pallars, enes pòrtes deth Coseran, e desiraue entrar-i entà saquejar-la, com auie hèt en Luishon. Arpajon comuniquè ena sua missiva era decision d'abandonar Aran eth 16 o 17 d'octobre, damb er objectiu d'anar a trobar ath duc de Vendôme entà rebrembar-li era sua promocion.

Aran que demoraue jos eth poder de Felipe V; er emperaire Joseph I qu'auie morit eth 17 d'abriu de 1711, damb 32 ans. Er archiduc Carlos, eth sòn frair, pretendent ath tròn d'Espanha, recebec era corona der Empèri en Frankfurt eth 12 d'octobre.

Rouzel escriu ath comde de Bergheit e li comuniquè com ath madeish temps qu'Arpajon auie entrat en Aran pera Artiga de Lin, eth ac auie hèt per Sent Biat e qu'auesse estat erós de poder cremar e devastar toti es pòbles dera Val, en represalha per atac a Luishon, mè, eth comissari deth rei d'Espanha li auie

comunicat qu'ath sòn rei li calie sòs, autant entà pagar as tropes com peth còst deth sètge passat; qu'ei alavetz quan Rouzel comente qu'eth marqués d'Arpajon li a prometut uns ostatices, entre es proòms dera Val, que garantiràn eth pagament taxat pes damnatges dera ràzzia, que se les segrestèc en Montauban e s'obliguèc a pagar pera sua liberacion; per aquerò, Rouzel avertís a Vendôme que non s'estone se i a ua demanda per 25 o 30.000 escuts der intendent de Montauban ara Val d'Aran; son tanti es impòsti qu'an de pagar es aranesi entà restituïr es maus causadi as luishonesi qu'Aran non pòt cap assumir aguest deute, taxat per Le Gendre en 50.000 liures.

Eth 17 d'octobre de 1711, Arpajon abandonèc Aran, non sens abans avisar que se non se hège eth pagament des tributs es membres deth Conselh serien penjadi "in alta furca ita ut naturaliter morerentur"; es vassi sagrats dera glèisa sigueren portadi entà Castèth Leon e non se restituïren enquia auer crubat eth rescat.

Castèth Leon demorèc jos era proteccion des companhies de Molinier, de Joué e de Mesplés, escriu Rouzel eth 18 d'octobre, compausades de soldats veterans qu'auien arribat de Montrejau; aguestes companhies qu'èren compausades de soldats veterans, pas de milicians.

En noveme de 1711, eth comde de La Boissiere ei designat entà comandar era frontèra des Pirenèus, segontes li

comunique quauquarrés de reng superior a Le Gendre, en tot que Bardou se place en Sent Biat entà empedir tota escaramossa; en aguesta madeisha carta deth dia 25 de noveme, escrita en Montauban, se hè a constar que Sacère, un "capitaine chatelain", ei possible que s'adrece a Le Gendre entà demanar-li eth comandament d'aquera vila comengesa, en detriment de Bardou, mès, ditz er enviaire, serie çò de pijor que li podie passar a Sent Biat, pr'amor que non a era confiança des sòns compatriòtes, ath delà Bardou a eth consentiment d'Arpajon, de Rouzel e de La Boissiere, per aquerò non se pòt cap confiar ua plaça de tanta importància estrategica com Sent Biat a Sacère, sense desbrembar, acabe era carta, que siguec eth que perdec hè quate ans Castèth Leon, en ua allusion ara presa de Castèth Leon pes aranesi en 1706.

Pendent aqueth madeish mes de noveme, es ostilitats des miquelets non cessauen en Benás; eth dia 15, ua escaramossa de 30 miquelets ataquèc de net era vila, raptèren a un capitán dera guarnison, Dabadie, qu'èren en pòble, a quauqui soldats e saquegèren quauques cases; eth governador deth castèth de Benás, Cazalède, avertit dera presència de tropes enemigues ena vila, envièc un destacament ena sua cèrca, que podèc recuperar eth bestiar e eth butin de guèrra panat, mès non se'n sabec arren mès dera sòrt que podèc córrer eth capitán Dabadie.

Mentretant, ena Val d'Aran, Le Gendre e La Boissiere hèn tot çò possible entà qu'ès aranesi paguen eth deute pera sua participacion ena incursion de Taff en

Luishon, es ostatics seguissen en poder des francesi e Le Gendre afirme, ena sua carta datada en Montauban, que se'n guardarà pro de deishar en libertat as dus famosi "Giliberts", autors des susmautes ena Val d'Aran e enes montanhes vesies.

Aran, ja pro ameremat per Arpajon, ei castigat damb nauï tributs; eth successor d'Arpajon, eth lòctenent deth rei Duvil, aumentèc en 100 doblons de mèc eth tribut que calie pagar, un tribut que tanben hec a pujar en 370 doblons er enviat deth rei, José de Zada y Antillón. Era herida de Luishon non se desbrembaue pas, es ostatics dera Val empresoadi en Montauban ja auien dat tot çò qu'auien; en Sent Biat, La Boissière tralalhe damb eth jutge d'Aran e eth de Sent Biat entà negociar era indemnizacion que calie pagar, en preséncia de dus delegats francesi e de dus aranesi. Rouzel, en ua carta deth 22 de noveme, prepaue confiscar 1.200 caps de bestiar en Aran, en represalha pes panadi en Luishon, e que cada parròquia aranesa aprovedisque era husta de pin, "que son los mejores de todo el Pirineo", segontes ditz eth francés, necessària entara reconstruccion des bòrdes e des cases ahlamades e devastades en Luishon, e prepaue que çò de sobrèr se vene en Tolosa entà benefici des luishonesi. En ua carta de La Boissière, datada en Sent Gaudenç eth 24 de gèr de 1712, aguest, qu'acomplís es ordes, comuniquè que ja a de 6.000 a 7.000 francs des aranesi e qu'eth baron de Les, governador de Castèth Leon, li auie emparaulat, damb independéncia d'aquerò qu'auesse pactat damb Arpajon, d'enviar es ostatics que li auie demanat; mèc eth baron de Les, joen

e de reaccions imprevisibles, semble qu'ara non vò cap enviar es ostatics, qu'ei per aquerò que Rouzel li comente ath destinatari dera missiva qu'ordene ath governador baron de Les qu'envie es ostatics; mèc ostatics, pr'amor qu'en Sent Biat ja n'auien quauqu'uns, pes que ne demorauen obtier 2.000 o 3.000 loïsi que serien liuradi as abitants de Banhèras de Luishon; La Boissière profite entà comunicar ena carta que totes es provisions entà Castèth Leon auien arribat eth dia 23 en Sent Biat e que les harie arribar ara sua destinacion.

Eth dia 10 de hereuèr de 1712 s'amassen per part des afectadi, Henri de Miguel de Sante Gemme, eth cognòm de Miguel que hè referéncia ara sua ascendéncia aranesa e dilhèu eth Sante Gemme podie hèr referéncia ad aqueth pòble ja desapareishut, e Bernard de Fournié, senhor de Baylac; pera part aranesa que i son present Pau Faure de Vielha, capitan d'Aran; mossen Josèp Portolà, doctor en dret canonic, caperan e notari d'Arties; Miguel Mòga, baile de Pujòlo, e Matheu Escala. En aguesta amassada se decidic eth pagament, per part d'Aran, d'ua indemnizacion de 40.000 liures, e es delegats aranesi se comprometeren a pagar 10.000 liures en moment der acòrd, 15.000 liures eth dia de Sant Martin de 1712 e es autes, 15.000 liures mèc, entre Sant Martin de 1713 e 1714, e tanben se convenguec era restitucion des caps de bestiar; es abitants de Luishon e es sòns entorns demorauen atau indemnizadi. Un dotzenat d'aranesi sigueren portadi entà Montauban coma ostatics entà garantir eth pagament pactat; es frairs Gilibert e

Fèlix, consideradi es instigadors principaus contra Felipe V, tanben sigueren portadi entà Montauban e empresoadi; es aranesi tanben se vederen obligadi a tornar bastir, ath sòn cargue, eth castèth arrasat pes sediciosi ena sua retirada, e a finançar eth vestiari e es lhets deth fòrt.

CONSEQÜÉNCIES DETH DEUTE DER ASSAUT DE LUISHON

Era Val d'Aran qu'a dificultats economiques entà pagar eth deute as luishonesi; ua carta deth Conselh deth mes de hereuèr de 1712 demane prestadors entà pagar 130 dobles espanhòles ath senhor Duvil, comandant de Castèth Leon e lòctenent deth rei, auent en compde qu'eth prèst se harà ath comun dera Val, e se pagarà er interès enquiara hèira de Sant Martin que ven; en cas de non trobar-se aguesta quantitat ena Val s'autorize ath sindic entà que la cerque; s'apostilhe qu'Aran liurarà carta de poder a tota persona que liure aquera quantitat ath senhor Duvil, e eth Conselh se compromet a signar acta dera remesa, e promet pagar aquera quantitat d'acòrd damb aquerò que ditz era carta, ua carta signada per Pau Arjò e eth sindic Sansi Aunòs.

Que son deth madeish an de 1712 es recebuts trobadi en Archiu Istoric Generau d'Aran, que reflectissen es diuèrsi pagaments liuradi:

- Ua bilheta deth sindic, deth 12 de gèr, confòrme a rebut de Joan Benosa de

Canejan era quantitat de "septenta dobles dos espagnoles a raon de quinze francs la dobla", dobles que recebec eth governador entath pagament dera guarnison de Castèth Leon.

- Eth 27 de gèr era vila de Bossòst liure 8 vaques, estimades en "doscents desaset franchs" de moneda francesa, entàs soldats deth castèth.

- Eth 22 de hereuèr, ua bilheta de Sansi Aunòs confòrme a rebut de Joan Benosa de Canejan 542 francs de moneda francesa qu'a liurat ath governador entath pagament dera guarnison e entàs òbres de Castèth Leon.

- Eth 1 de març, en Hòs, Joan Benosa de Canejan a deishat a Sansi Aunòs de Vilamòs, sindic generau, era soma de 50 francs de moneda francesa, despenudi en anar a portar 3.500 francs entà Sent Guironç, a on se trabalhe per "deliberatio" dera Val; Sansi les portèc acompanhat de Joan Benosa e Pèrre Abadia.

- 19 de març, en Castèth Leon, bilheta confòrme Juan Bautista Duvil a rebut 42 dobles e mieja de mans deth sindic generau en nòm de tota era Val e en preséncia deth prior de Pujòl e de Joan Benosa de Canejan.

Eth sindic dera Val establís es despenes d'aqueth an, en aquera lista der Archiu Istoric Generau d'Aran se i pòt veir es despenes provocades pes francesi e peth baron de Les:

- Pagat a "Mossur" Vasall dus mil francs entath senhor governador baron de Les.

- A "Mossur" Dulau (o Dufau) de Hòs, tres cargues de vin entath governador baron de Les.

- Ath "hoste" dera "Vall de les Bordes", quate cargues de vin li a liurat era Val d'Aran e les a prestat "Mossur" Dufau de Hòs a compde dera Val.
- Era vila de Les, dotze vaques estimades en dus cents francs e dus francs mès quate "targes" franceses.
- Era vila de Bossòst, ueit vaques estimades en dus cents francs e "diset", en totau que puge cinc cents francs e dètz-e-nau francs mès e quate "targes" franceses.
- Eth 22 de hereuèr, era Val envièc ath sindic entà "ademprar" sòs en França entath lòctenent deth rei de Castèth Leon, "Mossur" Duvil, e despeneç cinc francs e onze "sous" e i demorèc tres dies.
- D'un macho de Bartomeu Prades d'Arties, entath lòctenent deth rei "Mossur" Duvil, estimat en 9 dobles espanhòles e reau de ueit.
- D'un macho de Sapria de Guilhamon d'Arròs, entath lòctenent deth rei Duvil, estimat en dètz dobles espanhòles.
- D'un macho d'Arnaut Plet de Vila, entath madeish senhor, estimat en madeish prètz.
- "Mossur" Dulau a prestat ara Val, entara sua liberacion 312 francs ath 10% d'interès, pagadi ath lòctenent "Mossur" Duvil.
- Eth 29 de març, era Val envièc ath sindic entà França tà signar acta a "Mossur" Dulau entara deliberacion qu'auie hèt ath lòctenent deth rei Duvil; era Val despeneç 5 francs e i demorèc tres dies.
- Eth hèr qu'era Val a liurat ath governador baron de Les entàs òbres de Castèth Leon l'a prestat "Mossur" Bosach e some 10 francs.
- D'un aute costat, a prenut pera pròpia

deliberacion hèta per Aran 90 liures de hèr d'argent e 90 liures de hèr comun.

- A hèt deliberacion era Val ath governador baron de Les entà pagar as treballadors qu'actuaument trabalhen en Castèth Leon, eth 21 d'abriu de 1712.
- Que seguís d'auti pagaments entara guarnison e entàs òbres deth castèth.

Aguesti recebuts que mòstren, categoricament, es cargues que suportèren es aranesi, prestades per comerçants de Hòs, per Dulau, entà poder pagar es demanes e es òbres de reparacion deth castèth; Joan Benosa de Canejan tanben prestèc sòs ara Val. Es aranesi liurèren sòs e animaus a Duvil, e arribèren a demanar prèstes a on siguesse.

Eth comde de Taff, peth sòn costat, abandonèc tota temptativa de recuperar Castèth Leon, e partic entara Noguera, e non deishèc ena arrèrguarda sonque dus batalhons de miquelets; mentretant, Le Gendre prenne ua decision recebuda damb gòi en andús costats dera termièra, era restitucion des antics tractats de Lies e Patzeries, era tranquillitat que tornaue a regnar ena frontèra entre Aran e Comenge; non passaue cap çò de madeish en Benás, a on eth governador Casalède auec d'afrontar, damb succès, quauques incursions de miquelets enquiara arribada des prumères nhèus, que pacifiquèren temporaument eth territòri aragonés; eth 23 de deseme, eth comde de Las Navas organizèc ua temptativa mès d'assaut ara fortalesa, mès era resolucion deth sòn governador empedic un viatge mès que fructifiquèsse.

Es accions des miquelets se tornèren a intensificar enes tèrres dera frontèra, es incursions e es pilhatges se tornèren a reprèner, e ère de mau distinguir es accions simplament de guèrra d'aqueres que representauen banditisme, pr'amor que fòrça miquelets actuauen peth sòn compde, en bandes organizades, sense depèner dirèctament deth comandament militar. Eth governador de Benás, Casalède, portat per un excès de confiança en un moment qu'és ostilitats semblaue qu'auien anat a mens e qu'és miquelets semblauen mens belligerants, cometec un error estrategic de conseqüències funèstes; ordenèc qu'era guarnison abandonèsse eth castèth e se desplaçèsse entara vila; eth capitan Lamothe, deth regiment d'Auvèrnhe e era companhia baishèren tà Benás entà installar-se entre es sòns abitants. Assabentadi d'aguesta accion pes sòns espies, es miquelets non perderen cap eth temps, eth 15 de noveme ataquèren Benás, destrüiren era vila e espadassèren as soldats e oficials que i auie, Benás sancèr que siguec ahlatat, jos era guardada estonada de Casalède, incapable d'abandonar eth castèth e hèr front, damb era guarnison limitada qu'auie, as miquelets, e se limitèc a hèr huec damb era artilheria dera fortaleza, un huec que non empedic pas eth pilhatge e era destruccion dera vila. Aguesta accion alertèc a La Boissière, qu'envièc tropes de supòrt tant entà Benás com entà Castèth Leon damb er objectiu d'evitar un aute atac per suspresa, ei per aquerò qu'aguestes tropes comencèren a cercar e aucir sens pietat a toti es miquelets que trapauen.

Era campanha de 1712 que s'acabaue, era patz d'Utrecht que s'apropaue; Vendôme moric en junh de 1712 e Berwick, eth sòn successor, dictèc normes sevères contra tot aqueth qu'ajudèsse as miquelets.

Era pròva qu'era patz non se respectarie enes territòris pirenencs l'auem en ua carta que La Boissiere escriu eth 6 de junh de 1712, a on comuniquèc era captura, per part d'un destacament enviat peth baron de Les entà Barravès, d'un lòctenent des miquelets damb nau o dètz des sòns soldats, que La Boissiere les cride bandits. Ath lòctenent se li prometec, a cambi dera sua coheccion, èster admetut enes fòrces deth rei, a on comandarie ua companhia de cavalaria; er oficial qu'acceptèc era proposicion a cambi de coheccion es intencions qu'auien es fòrces dera frontèra; segon eth, es austracistes anglesi liurarien eth sòn equipatge e demorarien eth moment de tornar entà Anglatèrra, mès com que sabien qu'enes montanhes que les emparen non n'i auie cap pro entara sua subsistència, auien era intencion d'entrar en França entà dedicar-se ath pilhatge, e er oficial capturat pensaue que damb aguesta actuacion poderien hèr fòrça mau as francesi. La Boissiere prepaue arrefortir es passi des Pirenèus; entad aquerò que dicte ua proposicion que non tanh ath pas de Sent Biat, que considèrèc qu'ei ben protegit. Eth madeish baron de Les torne a afirmar a La Boissiere era intencion des voluntaris e miquelets d'entrar en França, e li remèrque eth besonh d'arrefortir es passi fronterèrs.

Eth madeish baron de Les escriu a La Boissiere, eth 19 de junh, de Castèth Leon, a on precise mès es dades qu'a des miquelets; ena sua carta explique com "monsieur" de Paules, qu'a eth sòn quartèr generau en Benavarrí, comencèc era setmana passada era perseguida des voluntaris e miquelets qu'aucupauen diuèrsi punts apròp de Benás, e les hec a húger, mès que tornèren entàs madeishi lòcs; qu'èren lèu 1.400 òmes jos eth comandament de "monsieur" du Poal, que tanben comandaue quauques fòrces organizades e qu'auie eth sòn quartèr generau en Pont de Suert. Eth baron de Les avertís, portat d'un afrancesament desbordant, e segontes notícies qu'eth madeish a podut remassar, que dempús dera delida dera nhèu, que passarà en tèrme de nau o dètz dies, es tropes enemigues sajaràn de passar per Aran entà hèr quauqua incursion en territòri francés, s'es tropes de "monsieur" de Paules non les intercèpten. Es miquelets qu'èren en un terrenh a on non trobauen un tròç de pan, e minjauen es oelhes e anhèths que panauen as pagesi. Eth sòn comandant, Poal, auie manat a toti es abitants des vals vesies qu'aportèssen mieis de transport en Pont de Suert entà anar a cercar haria, pr'amor que non n'i auie enes vilatges vesins, e es sòns abitants morien de gana; semble qu'es enemics volien subsistir a tota fòrça en demorar era delida dera nhèu entà poder passar eth pòrt, a on les demorarie eth baron de Les damb era sua companhia de francesi: ja s'auien apropat nau o dètz voluntaris tres còps enquiar Espitau de Vielha entà comprovar s'era nhèu auie

reculat, damb es sòns shivaus auançauen entà verificar s'eth pòrt ère passader.

Ei possible que pendent aquestes gessudes de susvelhança es soldats deth baron de Les capturèssen quauqui enemics; eth dia 28 de junh eth baron escriu a La Boissiere entà notificar-le qu'eth comandant des voluntaris e miquelets li auie enviat un corrèu tà Castèth Leon en demanar un escambi de presoèrs; eth baron tornaue es voluntaris e a cambi eth comandant li liuraue un capitan de dragons qu'auie presoèr en Vilaller, dilhèu ère eth capitan Dabadie, que siguec hèt presoèr en Benás? Un aute corrèu arribèc ath madeish temps as abitants de Vielha, damb era notificacion deth comandant entà que li hessen arribar aqueth madeish dia, eth 28 de junh, 500 racions de pan, quate vaques, era carn salada de Luishon e dues cargues de vin, jos era menaça de "catar los rigores de la guerra". Un tresau corrèu s'adrecèc ath jutge e as abitants de tota era Val, entà dider-les que patirien era madeisha pena se non enviauen un nombre sufisent d'òmes, damb pales, entà netejar eth pòrt de Vielha peth costat aranés mentre qu'eth hège çò de madeish peth sòn costat damb es abitants de Barravès. Eth baron de Les dèc es ordes oportunes entà qu'es aranesi non acomplissen aqueri mandats, pr'amor que vedie perillar seriosament era sua integritat en Aran.

Maugrat era patz e era amnistia, es aranesi non èren cap tranquils, pr'amor qu'auien pòur des represalhes de Felipe V; s'arribèc ar extrèm de prepausar ath

rei, çò qu'aguest acceptèc, de hèr ua enquèsta entre es abitants dera Val entà veir enquia quin punt aguesti èren fidèus ara monarquia establida, pr'amor qu'argumentauen qu'es sediciosi non èren sonque uns pògui, e era majoritat d'Aran qu'ère fidèu ath rei. Era enquèsta dèc era arrason as aranesi, e gràcies ad açò es condicions dera amnistia sigueren fòrça mès generoses. Era patz, qu'auie de durar pòc, s'apoderèc d'aguestes vals.

Justament dempús dera queiguda de Castèth Leon, eth baron de Les siguec designat governador, encara que pòc temps mès tard siguec nomenat Bardieu, qu'aguec d'abandonar era sua plaça a mesura que se deteriorauen es relacions entre es reiaumes espanhòu e francès, e eth baron de Les tornèc ath sòn cargue. Segontes ua reiau cedula deth 12 d'abriu de 1712, Felipe V placèc jos eth comandament de Castèth Leon, damb eth títol de coronèu, ath baron de Les, Francisco Cao de Benós, e lo nomentèc governador d'Aran e de Castèth Leon. Francisco Cao s'auie escapat damb sa pair entà França en 1706; eth 1710 defenec Montsó, e aguesta accion li valec era gràcia de capitan de Shivaus en regiment d'Ordes Vielhes dera man de Felipe V. Maugrat que sa pair, er anterior baron de Les, José Cao de Benós, non podec cap evitar en 1706 qu'era Val queiguessa en mans der enemic, perque non li arribèren es tropes de supòrt de Felipe V, òc que defenec eroïcament eth castèth d'Areny, a on siguec capturat e fusilhat pes partisans deth pretendent austriac, Carlos III, en 1707. Binos, que ja l'auem citat quauqui còps, siguec

designat "sous gouverneur" d'Aran en març de 1712.

Eth nau baron de Les auie neishut en Bossòst en 1692, se maridèc en 1714 (segon Dufor eth 28 de deseme de 1715) damb Marie Isabelle de Peguillan (o de Peygourand), de Larbost, hilha deth baron de Betzèbe e d'Isabel de Larbost; era nòça siguec en castèth de Betbèze, e d'aguesta union en neisheren 3 hilhs: Francisco Rodrigo, en 1719, Gabriel Olivier, en 1720, e Urbano, en 1722, maugrat que Calzado i hig un aute hillh, Luis José, postum, neishut en 1724. Eth baron de Les s'alièc damb era noblesa francesa, que tostemps i auie estat a gust; ressentit e venjatiu damb es aranesi, desmantelèc tota corrent austracista ena Val. Aguec fòrça enemistats e litigis damb es aranesi, especiaument damb es abitants de Les, que les consideraue complicitis dera sua tragèdia familhau e enemics dera causa borbonica; fòrça aranesi, qu'eth nomentament non les hec pas massa gràcia, se n'anèren per pòu ara venjança deth baron. Eth baron de Les ère eth que controtaue que toti es impòsti creadi peth cardenau Julio Alberoni, ministre de Felipe V, siguessen pagadi rigorosament pes aranesi; eth tabac non se podie véner sonque enes estancs, e se'n proïbic era sua plantacion o exportacion, s'establic eth cadastre o impòst sus es bens e tanben se fixèc ua taxa entara subsistència des tropes; eth baron representaue tot eth poder de Felipe V, autant eth civiu com eth politic o criminau, e en Aran non se podie hèr arren sense era sua autorizacion.

Eth 13 de gèr de 1713 eth rei concedic ua amnistia generau e es presoèrs sigueren liberadi. Dempús dera signatura dera patz eth 22 de mai de 1713, ua patz que non siguec efectiva en Espanha enquia 1714, Starhremberg, virrei austracista de Catalonha, abandonèc Catalonha e Felipe V passèc a regnar en tot eth sòn domèni, non sens abans auer dominat, damb fòrça dificultats, era insurreccion de Barcelona. En Catalonha, era Junta de Braços decidic qu'èes catalans seguirien era guèrra en solitari contra es tropes felipistes, mès aguesta decision que costèc un prètz naut; entre eth 7 de junhsèga e eth 12 de seteme, Berwick assetgèc e prenec sagnosament eth darrèr recapde catalan, e Barcelona queiguec er 11 de seteme. Per miei dera patz d'Utrecht, er 11 d'abriu de 1713, e es tractats de Rastatt, eth 6 de mai de 1714, Anglatèrra se sauvauè Gibraltar e Menòrca; Carlos IV, VI d'Àustria, conservèc Flandes, Milan, Nàpols e Sardenha; França qu'acceptèc es tractes e a cambi Felipe V siguec arreconeishut coma rei d'Espanha, damb es territòris dera Corona d'Aragon includits.

Dus ans mès tard, en 1716, Felipe V dictèc eth nau repartiment de Catalonha, eth Decret de Naua Planta, qu'anullauè toti es drets de Catalonha, es vegueries sigueren desmantelades e es generaus en cap, Pòpuli, Berwick e dempús T'Serclaes e Castel-Rodrigo, designèren delegats e placèren jos eth sòn comandament a persones fidèus ath regim felipista. Segontes era naua division qu'establie eth Decret de Naua Planta, eth baron de Les ère mantengut coma

governador dera Val, que ja l'ac auie suplicat ath rei Felipe V e aguest li hec cas. Eth rei castelhan se mostrèc susprenentament benevòl damb es aranesi, e respectèc e confirmèc es sons privilègis.

Eth rei manten ena sua plaça ath "veguer" d'Aran, eth jutge ordinari Mateu Arxó e Benós. Eth 25 de deseme de 1714 li siguec liurat ath jutge Arxó e Benós eth títol de sosdelegat dera superintendència de Castèth Leon e era Val d'Aran. Era mission des sosdelegats qu'ère representar ath sòn superior jerarquic ena circonscripcion e velhar pera bona armonia entre es abitants e era tropa, e auie de sajar de meter-se d'acòrd damb eth comissari de guèrra dera guarnison o deth destacament deth lòc. Era Val d'Aran qu'ère un districte a part dera division en corregiments, un districte a on eth baron de Les exercie, d'ençà de 1711, era jurisdiccio civiu, criminau e politica.

Ua representacion d'Aran s'adrecèc ath rei diuèrsi viatges, a on li demanauen èster integradi en corregiment de Talarn o en de Pallars, entà liberar-se dera tirania deth baron de Les, que non auie desbrenbat era participacion aranesa ena presa e assassinat deth sòn pair; totun açò, era sollicitud siguec desdenhada tant pera Reial Audiència de Barcelona com peth Consejo de Castilla, qu'allegauen rasons de caractèr geografic militar en considerar qu'era plaça de Castèth Leon conselhaue mantier-i ua guarnison fòrta, ligada ara autoritat qu'auie ath sòn cargue eth

govern d'Aran; era subordinacion a Talarn poderie èster motiu d'afrontaments en cas de desacòrd damb eth governador militar de Castèth Leon; era peticion aranesa non siguec cap acceptada. Eth litigi encara durèc 3 ans mès, e liguèc damb era invasion francesa de 1719; fin finau, superada aguesta crisi, en 1721, Felipe V, sense escotar es suplicacions des aranesi, ratifiquèc era designacion deth baron de Les coma governador de Castèth Leon e d'Aran, mès se li adjuntèc un conselhèr damb caractèr de jutge de patz, e damb aquerò demoraue conselhat juridicament per un avocat nomenat peth rei, José de Miguel España. Agust avocat qu'ère considerat, per error, peth pòble, coma remassen es responses deth qüestionari d'Es Bòrdes, eth personatge que li prenec eth castèth a Arpajon.

Era configuracion d'Aran coma districte marginau deth sistèma de corregiments de Catalonha que demoraue atau consumada.

Es aranesi perseverèren enes sòns escrits contra es abusi cometudi peth baron de Les, e maugrat qu'era jurisdiccion ordinària des governadors de Castèth Leon duraue un triennat, des de tempsi seculars, en ua reiau orde deth 13 de març de 1717, comunicada per Juan de Milan de Aragó ath prince Francisco Pio de Savòia, marquès de Castel-Rodrigo, marescau de camp e capitán generau de Catalonha, se ratifiquèc ath baron de Les coma governador d'Aran, en un edicte que se despachèc eth 2 de gèr de 1719; es aranesi totun, envièren mès memoriaus a on hègen a saber es abusi

cometudi, damb eth consentiment deth governador dera Val, que n'auem quauqui exemples ara seguida: "un capitán del Regimiento de Amberes, de guarnición en Castel-Leon que empresonó a los regidores del país por no poder satisfacer lo que se les exigía" e "un alférez que golpeó a las autoridades locales, a un regidor de Bossost, por los golpes en el pecho hízole arrojar sangre por la boca".

Un aute exemple dera tirania deth baron de Les que siguec era imposicion deth rigorós precèpte que cadun des vesins d'Aran auie d'auer ua arma de huec prèsta, damb dues lheures de povora entà èster prevengut entara defensa. Eth governador, baron de Les, ordenaue eth registre des cases e executaue as vesins que non trobaue prèsti damb aquera quantitat d'armes e povora. Un aute des mandats deth governador hège referéncia ath besonh e obligacion qu'auie tot vesin d'anar a defèner era fortalesa de Castèth Leon en cas d'urgéncia.

CANÇON D'ARPAJON

Es ans difícils entà Aran que seguiren ara entrada d'Arpajon demorèren longtemps ena memòria des aranesi, enquiath punt qu'en qüestionari de Zamora s'arremasse ua cançon, dictada per ua vielha aranesa de Benós, ath rector Francisco de Portolés e ath porcionari Manuel España, que recuelh es estralhs d'aquera guèrra; pr'amor dera originalitat deth document, l'auem volut reproduir.

1

Estant lo Lleo malalt,
Y en ocasió no pensada,
Vingué el Gall ab lo cap alt,
Pensant-li donar picada;
Mes feu prest la retirada
Puix llansa aquell foch, y vales,
Que li sacudi les ales,
Y li trencá la espinada.

2

No estaves escarmentat
Desde les altres vegades?
Que encara vols mes bugades
Gavaig cruel y obstinat?
Repasa lo temps pasat,
Y llegirás ta vergoña,
Fa tema, rabia, y ponsoña,
Y lo trevall mal lograt.

3

Pregunta al Duch de Noailles
Que aprofitaren sos fets,
Quant deixá sinch mil barrets
Al peu de aquestes muralles
Molt prest girá les espatlle
Y perquè la flor de Llis
Restituint a Lluís
Poca gent ab moltes llagues

4

Lo Conte de cors també
Sen torná ab lo cap trencat
Y fou ben desbaratat
Monsieur de Pontis perque
En sos cors sols hi cabie
La avaricia, y ambisió,
rabia Cruel, y rencó
que no acostumbran fer be

5

Tu també com aquells altres
Has vingut de mala casta
Basta puix, Arpaxon, basta,
No ocasiones mes desastres
Y te aseguram nosaltres,
Que si vens altra vegada,
Te provindrem tal posada
Que posat dins, no te escapes

6

Les Yglesies has robat
Despullat als Capellans,
Has dat mort als chics y grans,
Ningun sexo has respectat,
Moltes cases has cremat,
Y has posat aquesta Vall,
En tribulació, y trevall,
Y en un miserable estat.

7

Rey Español ara mira,
Desperta-t de una vegada,
Sapies perque esta atribulada
Esta Vall que tan te estima:
La esperança nos anima,
La vengansa en da valor,
La vistoria mes calór,
Y una força peregrina.

8

Cantem donchs ab alegria
Vingan tots los amagats
En las rocas, y forats,
Fent alegra melodia
Donem gracias cada dia
A Deu, que ens ha deslliurat
De aquell enemich malvat,
Que sols de fer mal sabia.

GUÈRRERA QUADRUPLA ALIANÇA. 1719-1720

En 1718, eth rei Felipe V incomplís era patz d'Utrecht e es tractats de Rastatt, en apoderar-se eth cardenau Giulio Alberoni de Sardenha e Sicília, damb er objectiu de plaçar a Felipe V en França e ath pretendent Estuard en Anglatèrra, contra era regéncia deth duc d'Orleans en França e era casa anglesa de Hannover. França, qu'auie pòur dera politica d'expansion d'Alberoni, qu'arribèc a èster secretari deth duc de Vendôme pendent era guèrra d'Espanha, signe ua aliança damb Olanda e Anglatèrra, e ad aguesta coalicion se i hig Austria en 1718, çò que constituie era Quadrupla Aliança; era guèrra se decidís eth 10 de gèr de 1719, era armada anglesa envie a *lord Stanhope*, un des sòns ministres mès adrets, entà dirigir ara armada francesa tà començar era batèsta.

Es problèmes se li plantegen ath duc d'Orleans, regent de França, enquiara majoritat d'edat de Louis XV, entà trobar es comandaments militars qu'an d'afrontar as tropes espanhòles; fòrça d'aguesti comandaments auien estat ath servici deth rei espanhòu ena guèrra anteriora, e auien arribat a recèber condecoracions, com eth que mès tard serie marescau de França François Bidal, marquès d'Asfeld, que cortesament refusèc eth comandament. Dempús de quauques temptatives frustrades de cercar un comandament, eth cargue

siguec entath ja coneishut duc de Berwick, que ja l'auie condecorat Felipe V damb eth Toison d'Aur; ara, coma comandant de 40.000 òmes, se trobèc damb era circumstància qu'eth sòn hilh, eth duc de Llírria, comandaue ua part des tropes espanhòles, qu'ara èren es sòns enemics; eth duc tornèc era condecoracion a Felipe V e se premanic entara batèsta.

Era notícia d'un nau afrontament de guèrra entre es nacions causèc fòrça pena e consternacion enes territòris dera frontèra; es ostilitats dera Guèrra de Succession se començauen a desbrembar, eth comèrc e es tractats, qu'auien estat sense vigéncia quinze ans, s'auien restablit, mès eth presagi de naues calamitats que planaue sus es abitants pirenencs que patien peth sòn comèrc, pes sues tèrres, mancades de braci entà trabalhar-les e pera mobilizacion forçada des sòns joeni, çò que representaue, en pògues paraules, era tornada entara misèria.

En abriu de 1719, es tropes deth duc d'Orleans, entestades peth marescau Berwick, se calen en Espanha pera frontèra basconavarresa; comencen es sètges de Hondarribia e Donosti, damb eth sosten dera armada britanica e damb er objectiu de préner militarment es passi dera serrada pirenenca e ath madeish temps envadir Aran. Berwick ei ara, ironicament, eth que comande er atac contra es fortalèses espanhòles; comence era mobilizacion des tropes e Castèth Leon non ei cap ath marge des sòns projectes, pr'amor qu'ath duc li interèsse assetjar-lo e prener-lo tanlèu que pogue.

Eth militar encargat dera invasion dera Val per Berwick que siguec eth sòn marescau de camp Bonás. Antoine de Pardaillan de Gondrin, marquès de Bonás, nomentat marescau en 1719, auie servit ena armada espanhòla pendent era Guèrra de Succession, coma brigadièr de cavaleria, adret damb eth shivau e era espada, bon coneishedor dera lengua espanhòla, dera frontèra e de Comenge, a on auie parents e amics, Berwick non podie trigar arrés de mès bon entà desvelopar es sòns projèctes sus Aran.

Que i auie eth dobte de quina actitud prenerien es aranesi deuant d'ua naua invasion francesa: demorarien ath marge des ostilitats? Se l'heuarien en armes contra er envadidor? O encara facilitarien era avança francesa? I auie un dobte tau que Bonás non dobtèc bric en anar a veir ath bisbe de Comenge entà qu'intercedisse deuant des aranesi en cèrca dera sua complicitat entà dar supòrt e facilitar era avança francesa, totun eth bisbe se i neguèc, perque ac consideraue un tèma fòrça delicat e se limitèc a conselhar a Bonás qu'entrèsse en Aran mès que respectèsse es propietats e es persones, que les tractèsse damb moderacion e que reprimissen sevèrament tot abús dera tropa entara poblacion.

I a ua auta explicacion, defenuda entà justificar er atac francés ena Val, explicacion basada en hèts economicistes; es francesi controtlauen, en començament, tota era husta des bòsqui aranesi, era des pins joeni includida, ua husta que portauen per

Garona entà Tolosa e qu'auien de besonh entà bastir es sòns navius, en tot devastar era riquesa principau dera Val, es sòn bòsqui; eth nombre de marchands de husta francesi en Aran qu'ère cada viatge mès nombrós, enquia qu'eth baron de Les decidic impausar ua taxa as francesi per aguest comèrç, un impòst qu'aufensèc as francesi, qu'arrefusèren confirmar es Lies e Patzeries, e decidiren atacar Aran.

En gèr de 1719, *monsieur* de Conches, oficiau d'engenhaires deth rei, ei destinat en Sent Gaudenç, damb era mission d'analisar es frontères, possiblement espiar es defenses espanhòles; en ua carta adreçada a Le Blanc, tracte eth tèma d'Aran, e ditz qu'aguesta Val ei un refugi on desertaires francesi i pòden accedir per quauques entrades, e tanben aфирme qu'Alberoni recrute gent aranesa entà deféner era termièra.

Entad açò qu'ei ara situacion estrategica, Conches comentè era existéncia d'un petit planèr, plaçat entre Castèth Leon e eth camin que partís entath Portilhon, a on es espanhòus i pòden establir un campament damb mès de 2.000 òmes en condicions excellentes. Entà contracarrar aguesta situacion estrategica, çò de mièlh, ditz er oficiau, qu'ei préner Castèth Leon, e hig qu'ac calerie hèr abans qu'arribèsse era nhèu perque senon serie ua empresa fòrça de mau hèr e laboriosa; nòte qu'era fortalesa ei en bon estat, defenuda per muralhes de mètre e miei de celh e de lèu sèt mètres de nautada; eth governador qu'ère alavetz eth baron de Les, militar

ath que qualifique d'inexpèrt, mès coratjós e fidèu a Felipe V, un governador qu'auie demanat er enviament de 200 òmes, e ère aucupat en arrefortir lèu es muralhes, en tot premanir-se entà mantier un sètge, e er engenhaire conselhèc non deishar-lo acabar eth trabalh e assetjar-lo tanlèu que podesse.

Tota era artilheria dera fortalesa qu'èren, enquia que non arribèssen sies pèces de calibre deth gròs, dues pèces de canon e un fauconet, era guarnison ère compausada de quaranta soldats e quauqui canonèrs mau pagadi, maugrat que Conches ditz qu'eth castèth poderie contier enquia 100 òmes. Segontes ditz Druenne enes sues nòtes entara istòria de Benás, era guarnison la compausauen 35 soldats, e era artilheria disponibla qu'ère de 7 canons e 4 colobrines.

Er oficiau d'engenhaire opine qu'er atac deth castèth lo calerie hèr per Es Bòrdes, damb artilheria gròssa entath sètge e mortèrs entà hèr mès lèu, sense pèrder temps en sòn emplaçament; es ròques que servirien de trencades e refugis naturaus; en pògui dies, es operacions condusides per un engenhaire e un comissari d'artilheria, "que tuvieran mas de valor que de arte y ciencia", artenherien de daurir un horat entà poder assautar era fortalesa; tres o quate batalhons damb tropes de supòrt de Sent Biat que serien pro entà acabar damb eth sètge.

Damb Castèth Leon en sòn poder, es francesi considerauen qu'aurien era clau d'Esanha, e n'aurien pro damb cinc

batalhons e un regiment de dragons entà controltar es accèsi, un en pòrt dera Picada, un aute en pòrt de Vielha e dus batalhons en pòrt de Pallars. Era idèa qu'ère assetjar eth castèth per diuèrs fronts, en tot entrar per Sent Biat, dera Picada pera Artiga de Lin e deth Coseran per Montgarri, Salardú e Vielha. En ua addicion ath tèxte, hig qu'era presa de Castèth Leon assegurarie toti es pòrts fronterèrs des dera vath de Campan enquia delà deth pòrt de Salau, entath país de Foish, per tant, es pòrts de Bielsa, de "Manqui" en vier de "bernay", de Benás e de Coseran.

PREPARATIUS ENTARA PRESA DE CASTÈTH LEON. DARRÈR PROJÈCTE DERA FORTALESA. 1719

Mès non siguec pas sonque Conches er encargat de descriuer era fortalesa. Tanben Dumains, e pas Dumaine coma sòl aparéisher ena bibliografia, engenhaire militar que participarie activament en sètge deth castèth, redigic un memoriau sus Castèth Leon, acompanhat d'un plan, que serie eth darrèr que se coneish dera fortalesa, datat en 1719. Dumains se servic, entà hèr era descripcion deth castèth, en començament, deth plan qu'auie traçat Arpajon en 1711, e sus aguest i diboishèc era naua disposicion, damb linhas primes que son de mau veir. Qu'ei eth darrèr plan e era darrèra descripcion visuau *in situ* dera fortalesa.

Dumains descriu eth castèth plaçat sus un terrenh arrocassut, que hè un poligòn irregular de sies cants, costejat de sies tors, quate de robustes e dues mèts petites, damb uns murs e pans de mur vielhi mèts robusti, de 9 pès de celh e de 30 a 40 pès de nautada, bastidi sus era arròca escarpada e damb un parapèc de 2 pès de celh damb dentelhs.

Dumains que seguís era sua descripcion en tot servir-se deth grafic deth plan entà facilitar es detalhs, qu'ei atau com mencione qu'eth front "AD", plaçat deth costat deth braç dret de Garona, deth costat deth Joeu, li semble tan escarpat que lo considèrè inaccessible entà sajar un atac per aqueth costat. Eth front opausat, mercat coma "CB" en plan, ei tant arribent que sonque se i poderie plaçar un canon en aute costat de Garona, a 600 mètres de distància, damb era particularitat qu'eth pè dera muralha encara ei protegit per un contramur que hè impossible bastir-i ua mina en aqueth punt.

Eth front "CD", a on se place era entrada, a uns contramurs que compausen un mur de 10 o 12 pès de nautada e de 4 o 5 de celh damb terrèrs. Era pòrta deth castèth ei ben protegida per dues tors gròsses que la costegen, sense varat; ath deuant dera pòrta, ath delà d'aguest barratge deth castèth, i a un bon recapde damb mur deth gròs, parion ath deth còs de guarda, costejat per ua tor robusta a on i a es alotjaments, que i podien càber 400 o 500 soldats se calie, e Dumains nòte es inconvenients d'abitabilitat que representarie aguest contingent gròs de

soldats en ua fortalesa non pas massa grana. Er assaut per aguest costat que serie mèts facil pr'amor d'un pendís de tèrra e pera nautada dera montanha de Horques, dera "Justice" coma la citen quauqui viatges es engenhaires francesi, d'a on se poderie tirar huec contra es muralhes perque ei mèts nauta; totun açò, es tres muralhes successives qu'a aguest front hèr a renonciar ara idèa d'un atac per aguesta cara.

En veir eth castèth, Dumains decidís qu'er assaut lo cau hèr peth front "AB", plaçat ena cara nòrd, a on s'amassen Garona e Joeu. Qu'ei en aguesta cara a on se tròben tres tors, ua en cada extrèm, robustes, e ua auta en centre, mèts petita, a on acabe eth contramur qu'empare eth costat dret d'aguesta cara, e dèishe mèts indefens eth costat esquèr, qu'ei per a on Dumains decidís que cau hèr er assaut, pera zòna qu'eth considèrè, damb rason, era mèts vulnerabla deth castèth.

Dumains seguís eth sòn memoriau damb era citacion dera existència d'un vilatge ara dreita deth punt a on Garona s'amasse damb eth Joeu, a 1.100 mètres de distància, qu'a lèu cent cases e qu'eth ne ditz eth pòble de Geou, qu'ei sens dobtè un error de transcripcion perque non i a cap de pòble damb aguest nòm en Aran; que poderie tractar-se d'Arró o, mèts luenh, Bossòst.

Ena sua estratègia militar, er engenhaire prepausa bastir pònts que trauessen Garona e eth Joeu, luenh dera visuau deth castèth, a 800 mètres, entà remontar era montanha a on se junhen

es dus arrius, en direccion ara fortalesa, entara sua cara nòrd, citada adès coma "AB"; en ua prumèra temptativa arriben a 300 mètres dera fortalesa, a on demoren protegidi e comencen a bastir ua prumèra trencada ara esquèrra deth castèth, enquia arribar a 50 mètres dera fortificacion. D'aguesta prumèra trencada calerie daurir passi entà comunicar damb tres salhents rocassuts que semblen èster plaçadi estrategicament entà servir entar assaut e que pòden servir, ben protegidi, entà establir-i era plaça d'armes dera invasion. Eth prumèr d'aguesti salhents rocassuts qu'ei a 160 mètres deth castèth, eth dusau a 100 mètres e eth tresau a 50 mètres; d'aguest darrèr ne ges ua plataforma, miei rocassuda, miei de tèrra, qu'amie entara basa deth castèth.

Druenne hig ara descripcion der engenhairer qu'eth laguens dera fortalesa ère mieipartit per ua muralha d'angle mès o mens dret que s'emparaue, en ua part ena tor sud-oèst e ena auta, en salhent der angle obtús compausat pera muralha nòrd-oèst, darrèr deth contramur.

Dumains planifique eth sètge e assaut de Castèth Leon, entad aquerò qu'a tres opcions, tà apoderar-se dera fortalesa; ua prumèra opcion que serie bastir ua mina, farcida d'explosius, com auie menaçat de hèr Arpajon en sètge de 1711, ua mina que se catarie jos era tor senhalada coma "A", en front "AB", a on semble qu'ei de mès bon hèr, opcion refusada per Dumains quan compròve era duresa dera ròca qu'aurie de catar, dura com eth marme, e calculaue que

non aurie prèsta era mina en mens d'un mes, massa temps entà guanhar eth castèth; un aute punt a on se poderie catar era mina qu'ei en punt "Y" dera muralha, a on i a un defècte en plan inclinat, en penent, entà hèr uns horns, horats, laguens deth mur tà calar-i es explosius, en quate o cinc dies, mès era galeria costarie de hèr entre es dues tors gròsses, jos un huec defensiu sus es francesi de naut des muralhes, situacion que convertirie aguesta opcion en ua accion tant arriscada coma perlongada en temps, damb eth risc de patir massa baishes per part des assetjants.

Era dusau opcion que prepaue er engenhairer qu'ei horadar era mina damb eth supòrt dera artilheria, mentre dues pèces de canon deth 12 tiren sus es muralhes, entà impedir era responsa des defensors en dificultar eth huec; era mina se plaçarie justament a on i a eth defècte dera muralha "Y", en tot assegurar era galeria pera quèrra e pera dreita entà qu'es assetjadi non la cremen e la destruisquen, ei a dèder, non hèsquen ua contramina.

Era tresau e darrèra opcion ei era mès expeditiva e contondenta; portar quate pèces de canon deth 16 enquia que se tròben a vista deth castèth e tirar dirèctament entà hèr un trauc ena muralha, ara quèrra dera tor mès petita deth centre deth front "AB", entà qu'eth tarcum producte deth bombardament dera muralha, en quèir dessus des contramurs originen ua rampa pro ampla e pòc arribenta per a on poguen entrar es tropes d'assaut; era entrada se poderie

arténher en sèt o ueit dies. Aguesta tresau opcion qu'ei era trigada entà assautar era fortalesa.

Com qu'en castèth non auien sonque dues pèces de canon deth 4 coma artilheria de defensa e com qu'era tèrra ère escassa enes entorns deth punt trigat entà plaçar-i es canons, Dumains que prepausa, entà l'heuar es parahuecs dera bateria, e poder tirar ad aquera distància, hè'c damb hustes, que n'i auie benben ena zòna.

En hereuèr de 1719 Bonás prepausa a Berwick era presa de Castèth Leon sense auer de tirar ne un còp de fusilh, mejançant era intriga e era traïson, un fenomèn bric estranh enes rendicions de Castèth Leon ath long dera sua istòria, com auem vist, o mejançant ua accion de net damb pas mès de cent òmes; damb eth permís de Berwick, Bonás sonde ath baron de Les, sense arténher de daurir ne ua henerèca ena fidelitat deth baron entath sòn rei; qu'ei eth prumèr viatge qu'un baron de Les non coopèrè damb es francesi, e Berwick arrenòncie d'optar per aguesta via entà conquistar eth castèth.

Que's decidís passar ara accion e atau l'ac comuniqua a Le Blanc, e tanben li ditz qu'a dat era orde entà que li hèsquen arribar de Bordèu, per Tolosa, era artilheria e eth materiau de sètge, compdant qu'eth castèth non a sosterranhs que facilitarien es trabalhs de sètge, e calerie era ajuda deth huec des mortèrs.

Es fòrces franceses se centralizen en Murèth, s'apàrien es vielhes casamates de Sent Gaudenç, Sent Guironç e Montrejau, que ja auien jogat eth sòn papèr ena darrèra conflagracion; eth regiment de Tourayne se dirigís entà Murèth, en tot qu'es mortèrs e es bombes arribauen de Perpinyà, tres pèces deth 24, povora e bales èren transportades en barca peth Garona de Bordèu entà Tolosa, a on arribèren dètz dies dempús, a on ja les demorauen 20 mules entath transpòrt; ath madeish temps se hèn tres lúbies de "harpente bien ferrée" entà traginar es pèces d'artilheria mès pesades.

Berwick s'entrevistaue damb Bonás e damb Binos, qu'auie estat "aide-major" de Castèth Leon, que li da referéncias der atac d'Arpajon en 1711, a on eth canon non arribèc a tirar huec; eth marescau s'ac torne a pensar e decidís demanar dètz batalhons en lòc de cinc entà evitar suspreses der enemig.

En Reiaume espanhòu, en tot qu'eth front d'accion de desplaçauè entath nòrd, entà Navarra e Hondarribia, es fòrces deth prince Pio, governador de Catalonha, partien entath País Basc, era zòna de Lleida demoraue parciaument desprotegida, e es miquelets s'armauen entara sua defensa. Deuant deth risc ipotetic que corrie eth sòn plan d'assaut, peth rearmament des enemics, Bonás vò assautar Castèth Leon tanlèu que pogue, ara demora des tres pèces deth 24 e es municions en Montrejau, mès Berwick li ditz que non, e li recomane qu'ajorne eth sètge enquiara arribada

des tropes de Flandes, ath temps qu'enviaue tropes tà Baiona entà deféner Hondarribia, e dispausaue eth canon en Sent Biat; en Montrejau demoren entath sètge de Castèth Leon, sies oficiaus d'artilheria, un lòctenent de canonèrs, sies artilhèrs, tres obrèrs, un capitan de "charoy" e un conductor; era artilheria de Castèth Leon serie comandada per Turmel, comissari d'artilheria. Es comandaments encargadi dera accion que serien Bonás e Vallières, marescau de camp d'artilheria.

Eth 4 de mai, en Montrejau, es dus caps passen en revista es tropes, damb es batalhons de Flandes jos eth comandament deth coronèu Crest, dus deth regiment dera Reina jos eth comandament deth coronèu Ambres, es tres batalhons deth regiment de Picardie jos eth comandament deth prince de Montauban e deth lòctenent-coronèu J. B. Basset, dus batalhons soïssi deth regiment de Castelas jos eth comandament de Bettens e eth quatau batalhon dera artilheria Reiau, arribat de Perpinyà.

Eth 15 de mai partís entà Sierp eth comissari Hocquart damb un escadron de dragons, es tres pèces de 24, tres mortèrs e un convò de municions, e quan arriben i installen un depòsit de vitalhes e un espitau; segon es notícies que reciben es francesi, es aranesi non an intencions belligerantes deuant dera invasion.

Bonás s'auie aucupat de proclamar un manífèst adreçat as pòbles d'Aran entà

justificar era invasion. Descargue tota era responsabilitat dera guèrra sus era actuacion nefasta d'Alberoni e demane as aranesi que siguen comprensius damb era invasion, e arrefuse es ostilitats, maugrat qu'ara fin deth comunicat les avise qu'en cas de presentar batalha se les tractarà de "salteadores y robadores de caminos"; es aranesi comprenen eth messatge, acceptèren era temeritat que representaue préner es armes contra es francesi, e se limitèren a acceptar es ordes deth governador dera Val, eth baron de Les, en tot talhar camins, esbauçar es pònts e méter trebucs entà qu'era tropa non auancèsse, mès en evitar, maugrat era crida e deth liurament d'armes hèti peth baron, d'aportar voluntaris armadi entara defensa, e eth governador non dispausèc sonque de quauques companhies de miquelets voluntaris deth Pallars e Benás. Alberoni arrecomanèc ath baron de Les que cerquèsse eth sosten des aranesi, mès aguesti non desbrembauen cap es mautractaments, es vexacions e es cargues impositives que les auie representat eth govèrn deth baron, encara que representèsse seguir es mandats d'Alberoni; s'arribèc ath punt qu'és madeishi militars francesi vantauen es ganes qu'auien es abitants dera Val de liberar-se d'aqueth personatge e tornar entàs sòns privilègis antics.

Eth 20 de mai, Berwick, qu'ère en Irun, li ordene a Bonás que comence es manòbres sus Castèth Leon; eth dia 22 ges de Montrejau damb es dus batalhons dera Reina, eth de Flandes e es soïssi de Castelas, e a londeman se heren a seguir

pes tres batalhons de Picardie; arribèren en Marinhac, entre Sent Biat e Sierp, e aqui i establiren eth campament, e Bonás organizèc en Sierp eth quartèr generau entà poder trigar era via de Luishon o era de Sent Biat entara invasion.

Es notícies qu'arribauen dera part espanhòla inquietèren as francesi: quauqui batalhons de miquelets anauen Noguera Pallaresa ensús en direccion tà Beret tà dar supòrt ara guarnison de Castèth Leon, Bonás ordenèc era marcha tà Sent Guironça a Conches, entà arrefortir era entrada peth Coseran, tà que demorèsse aqui mentre s'assetjaue era fortaleza.

Mentretant eth baron de Les s'auie vist arrefortit damb era ajuda demanada, 150 soldats d'infanteria, equipadi e municionadi, comandadi per un coronèu dera armada reiau, Pedro de Sevailles; damb eri tanben auie arribat povora, bales e sies pèces d'artilheria enviades der arsenal de Lleida. Eth baron semblaue dispausat a hèr pagar car eth sètge, maugrat qu'es maishantes lengües comentauen que ja auie hèt a trèir, en prevision d'ua derrota, toti es mòbles deth castèth.

Era prumèra intencion de Bonás que siguec entrar en Aran peth Pònt d'Arrei, un camin mès passader entàs tropes e era artilheria perque ère mès ample, mès es sabotatges des aranesi lo convertien en perilhós, e ère expausat a emboscades e a granes pèrtes umanes, e se decidic explorar era accessibilitat peth Portilhon,

qu'ei eth pas que se triguèc entà envadir Aran, e es tropes, un viatge qu'auien arthenhut eth pas, se podien installar ena lana de Bossòst entà, d'aqui estant, poder netejar eth camin entà Sent Biat; aguesta accion li facilitarie es comunicacions e er avitalhament necessaris entà assetjar Castèth Leon.

Entà poder daurir e circular peth pas deth Portilhon, manèc as abitants des pòbles vesins, e as sòns soldats madeish, que prenessen era piòcha e era pala entà hèr eishamplar es camins: mès de mil òmes s'amassèren en Luishon tad aguest trabalh, armadi damb es piòches enlòc de fusilhs. Eth baron de Les que siguec avertit des manòbres franceses e ordenèc blocar eth camin deth Portilhon tà Bossòst damb arbes queigudi e ròques, mès Bonás non s'intimidèc cap, envièc a quauqui centenats de voluntaris protegidi per soldats entà netejar aguest blocatge, e ac arthenhec; eth 25 de mai tot eth còs dera armada francesa ère en Luishon; es canons deth 24, quate pèces, e es mortèrs, desplaçadi per lúbies traginades damb mules e bòs auien franquit es estreti dera vath de Lairissa enquia arribar en Luishon; Bonás se placèc ath capdauant dera expedicion e eth 26 de mai, tàs 5 deth vèspe, se dispausaue, dempús de trauessar eth Portilhon, a hèr net entre Bossòst e Castèth Leon; Le Blanc explique qu'eth dia 26 arribèc en Bossòst, a on hec apariar eth pònt qu'auie estat esbauçat pes sabotatges, e d'aqui partiren sèt companhies de granaders entà aucupar un aute pònt qu'ère tres lègües enlà, eth pònt d'Era Bordeta, qu'auie estat conservat peth governador

de Castèth Leon entà mantier era comunicacion damb eth pòble d'Arró, qu'ei deuant deth castèth.

Es aranesi semblaue qu'èren contenti damb era arribada deth francés, e anauen a jurar-li aubediença maugrat era exortacion qu'auie hèt eth prince Pío entà préner es armes e resistir; es francesi qu'auien 3.500 òmes e 200 parelhs de bòs qu'auien trabalhat fòrça entà qu'era artilheria podesse passar peth camin arribent deth Portilhon, e tà daurir es camins qu'eth governador auie blocat; se demoraue era arribada deth canon en quate o cincs dies entà, ara seguida, hèr arribar era povora en quauqui viatges, entà evitar qu'un accident fatau destruísse totes es municions; mentretant explicaue aguesta situacion, Le Blanc li hec arribar un plan a sa majestat dera posicion des tropes, e li diguie que londeman, 27 de mai, començarien a bastir era trencada entà poder plaçar es bateries çò de mes apròp possible deth castèth, e poder plaçar eth canon eth madeish dia qu'arribèsse. Era sodada entàs que daurien trencades qu'ère de 15 sòus ath dia, vint sòus de net e racion dobla de pan; es sergents crubauen eth doble; com se reflectís en plan, es trabalhs que durauen dia e net.

Bonás s'aucepe, ath madeish temps, mejançant es sòns escarpaires e damb era ajuda d'aranesi, de restablir es comunicacions damb Sent Biat: eth pas entath canon qu'auie estat daurit; Couture escriuie a Le Blanc entà comunicar-li qu'eth pònt d'Era Bordeta, esbauçat per orde deth baron de Les,

auie estat tornat a bastir e que plaçaue un depòsit d'avitalhament en Bossòst; tot eth Baish Aran cooperaue damb es francesi: eth blocatge de Castèth Leon que s'a portat a tèrme.

En Aragon que comencen es mobilizacions deuant des notícies qu'arribauen d'Aran, autan en Balbastro, a on s'amassen miquelets, com ena val deth Cinca; es voluntaris se regropen, mès era susvelhança francesa dera frontèra qu'auente.

SÈTGE E RENDICION DE CASTÈTH LEON

Eth 31 de mai, Bonás li comuniqua a Le Blanc qu'era artilheria ei posicionada, qu'es mortèrs e eth canon an podut passar e s'an installat en Castèth Leon, es assetjadi an començat eth huec d'artilheria e de mosquets, e an refusat era prumèra temptativa d'assaut, damb un soldat francés mòrt e dus heridi. Mentre açò passaua ena fortaleza, es municions arribauen peth Portilhon, es aranesi aprovisionauen vaques e oelhes entar avitalhament, mès era haria que viege de Montrejau per Sent Biat sonque podie èster portada damb mules, pr'amor qu'es camins èren impracticables entàs cars, mès de 200 mules s'encuedauen d'aguesta ocupacion.

Bonás auie planejat meticulosament er assaut; s'auie servit dera informacion que li auie hèt arribar Vallières de per abans, per aquerò coneishie ben eth terrenh a on auie de lutar. Un camin de

circonvallacion qu'auie de comunicar entre eres a totes es tropes entornejaue eth castèth, es sòns accèssi e eth pòble d'Es Bòrdes, en tot serpejar peth penent des montanhes a nautades diuèrses, emparat dera artilheria dera fortalesa; aguest camin que traussaue Benós, Vilamòs e Arró e crotzaue Garona per tres pònts e eth Joeu per tres pònts mès qu'auien estat bastits solidament; eth pònt qu'ère dejós deth vilatge d'Es Bòrdes ère emparat per ua fortificacion, ua casamata, qu'ès sòns horats apuntauen tara part de la Val qu'amiaue entà Vielha.

Es tres batalhons de Picardie hègen net dessús d'Es Bòrdes, sus ues còstes de nautada mejana plies d'arròques, aguest campament ère cubèrt per ua auta fortificacion que controtaue ath madeish temps eth camin de Vielha e era entrada dera val deth Joeu; sus era cresta dera montanha, ua pòsta de 12 òmes susvelhaue a distància entà poder dar eth senhau d'alarma se calie.

Enmiei des plecs dera montanha que i auie deuant dera fortalesa de Castèth Leon se i placèren es dus batalhons soïssi de Castelas, cubèrti per tres pòstes que dominauen tota era Val, e que susvelhauen de dia e de net eth camin dera Artiga de Lin qu'amiaue entà Benás.

En planhèth petit que s'alongaue dejós de Garona alimentada peth Joeu, eth batalhon de Flandes susvelhaue eth camp, eth parc d'artilheria, es depòsits de municions, es magazins, es horns e es ambulàncies.

Rèstes de Castèth Leon dempús des cataments arqueologics deth 2011

Ua casamata, installada en passeg de Bossòst, controtaue es comunicacions peth costat de França; un prumèr batalhon dera Reina se plaçaue entre Benós e Vilamòs, en tot qu'eth segon ac hège entre Vilamòs e Arró.

Entà completar eth blocatge e previer tota temptativa peth costat espanhòu, quate companhies de regiments diuèrsi s'auien destacat en Vielha e nombroses esquadres controtauen es pòbles d'Aran. Castèth Leon qu'ère assetjat per toti es sòns cants, toti es camins e vilatges d'Aran qu'auien estat prenudi pes francesi.

Es atacs comencèren ena isla que junhie eth bocau deth Joeu damb Garona; es tres pèces deth 24 tirauen entara muralha principau e un shinhau mès endarrèr es tres mortèrs de nau poces lançauen bombes sus eth conjunt dera fortalesa; es francesi volien acabar eth

mès lèu possible damb era resisténcia, abans qu'arribèssen es tostemps inoportunes tropes de supòrt entàs assetjadi; ua retirada francesa que serie calamitosa, damb un pòble aranés que se rebellarie contra eri, per aquerò eth gròs dera artilheria s'acupèc de castigar Castèth Leon.

Eth dia 5 de junh, Dumains, brigadièr d'engenhaires deth rei, s'adrece a Le Blanc entà explicar-li eth cors des eveniments, eveniments que n'auem un plan detalhat; gràcies ad aguest sabem qu'era net deth 29 ath 30 de mai es francesi placèren "gabions" uedi sus ua linha que partie deth pòble d'Es Bòrdes, entà distrèir era atencion der enemig "XX", e les permetie daurir trencades entre es dues arribes de Garona e deth Joeu deth costat a on s'amassen, e qu'arribaue enquiath pòble d' "Aarros" "AA"; cada net avancèren en sòn embarralhatge; era net deth 30 ath 31 de mai se bastiren mès trencades "BB", qu'avançauen cada dia entath castèth, era net deth 31 ar 1 se trabalhèc enes trencades "CC" e era net següenta enes "DD", enquia qu'arribèc eth canon eth dia 1 de junh, per un camin de mau manobrar entà hèr i a passar era pèça d'artilheria.

Passada era net deth 2 ath 3 de junh es francesi trabalhèren contunhadament entà bastir era bateria mejançant era union de hustes, pera manca de tèrra, com auie descrit ena sua planificacion der atac Dumains. Era bateria serie prèsta entà daurir huec eth dia 7 e era bateria de bombes eth dia 6, mercadi en mapa damb es numèros 5, era bateria de tres

pèces deth 24, e damb eth numèro 6 eth plaçament des mortèrs; se bastic o se tornèc a hèr un camin cubèrt ath torn dera fortaleza, "YY".

Es aranesi, que dobtauen dera actitud que calie préner, possiblament constrenhudi e forçadi peth baron de Les, semblaue que s'auien tornat mens cooperadors damb es francesi, e aguesta actitud obliguèc a Bonás a reünir as esclesiastics e proòms dera Val entà hèr-les a saber qu'eth ère aqui entà protegir-les damb es sues tropes, e que se volien era patz, valie mès que l'aubedissen, senon, se trobaue qu'es aranesi non cooperauen, non dobtarie cap a plantejar-les era guèrra dirècta; jos aguestes menaces, es aranesi cooperèren damb es francesi; de hèt, eth pòble aranés qu'ère menaçat tant pes envadidors com pes tropes deth baron de Les, e s'estimèc mès dar supòrt ara faccion que vedien damb mès possibilitats de guanhar era luta armada.

Eth baron de Les se disputaue eth comandament des soldats e dera artilheria que i auie en Castèth Leon, es 150 soldats e es sies pèces d'artilheria qu'auien arribat de supòrt, damb eth coronèu dera armada reiau, arribat de Lleida, Pedro de Sevailles. Aguestes dissensions en comandament ja les coneishien es francesi; en profitar era division en comandament deth castèth, sagèren de subornar ath governador en tot servir-se des influéncias dera sua hemna, que Bonás en didie que "tenía poder sobre las decisiones del gobernador". Era intencion qu'ère servir-se d'un bon amic d'era, "monsieur" de

Mun, capitan de cavalaria deth regiment de Noailles, entà obtier es sues influéncias, e ath madeish temps subornar ar “aide-majeur” deth castèth entà que daurisse es pòrtes as francesi, camofladi de civius. Mès totes aguestes manòbres de complòt demanauen temps, e eth temps que les mancaue as francesi, qu’auien pòur qu’arribèssen tropes de secors.

Es supòrts aragonesi non apareisheran cap, es miquelets non se vederen, deuant deth poder mostrat pes francesi e eth resson des canons que castigauen era fortaleza; es passi d’entrada en Aran auien estat prenudi pes francesi, e non se vedie cap d’indici de supòrt, Aran qu’ère isolat pes envadidors qu’assetjauen Castèth Leon.

Eth sètge provoquèc ua grana expectativa enes pòbles gascons dera frontèra, e nombrosi curiosi sajaue d’entrar en Aran entà veir d’apròp es batalhons e companhies veteranes, qu’auien combatut en fòrça batalhes; tanta afuèncià de gent i auie que Bonás aguec de blocar aguesta hèira, e un còs de guarda en Bossòst s’encuedèc d’empedir eth pas de toti es que non siguessen de besonh entath sètge; s’auien de resignar a veir eth hum des canons de luenh.

Eth 8 de junh era bateria de mortèrs que comencèc eth huec, e provoquèc quauques baishes ena guarnison; era construccion dera bateria des tres pèces deth 24 s’auie retardat, non i auie tèrra tà hè’c, pr’amor qu’eth terrenh ère rocassós e auie calut portar-la damb

cariòts, mès ère massa fina e non servie, e era armadura dera bateria la calec bastir damb husta, com ja s’auie previst abans.

Fin finau, eth dia 9, era bateria de canons hec huec, mès se trobèc mès resisténcia dera que demorauen, es murs èren mès solids e de mès celh deth qu’auien previst, eth castèth se defenie numantinament, coma podie, mès era sua artilheria defensiva non provoquèc cap massa mau enes trencades des assetjants, sonque quauqui òmes herits e pòga causa mès. Cada dia Bonás demoraue, sense qu’arribèsse, era venguda d’un emissari deth governador entà signar era rendicion, es tropes de supòrt espanyòles non arribauen pas, toti es soldats de supòrt èren en Hondarribia e era situacion de Castèth Leon ère practicament en limit, mentre qu’es tropes franceses aumentauen damb era arribada de soldats nauí que substituïen as cansadi e refortien es linhas d’assaut. Eth canon des francesi non deishau de tirar, sense pòsa, a mesura que li arribauen es municions.

Eth dia 10 de junh, eth coronèu Pedro de Seailles, que comandaue era guarnison dera fortaleza de Castèth Leon, demanèc ua trèva a Bonás; eth francès non la i concedic pas e encara responec damb mès huec d’artilheria, que hec un horat en castèth de 25 canes; totes es crambes dera fortaleza auien estat tocades e arroeinades. Deuant dera evidéncia dera derrota imminente e en tot sajar d’evitar que morissen mès des sòns soldats, eth coronèu se rendic a

londeman; Castèth Leon auie capitulat tàs sies deth maitin deth dia 11 de junh. Eth baron de Les, eth coronèu, quate capitans, ueit lòctenents e 140 soldats auien estat hèti presoèrs, era majoritat dera guarnison siguec enviada presoèra entà Leitora, entre Aush e Agen. Es pèrtes deth costat francès auien estat escasses, ueit mòrti, tres oficiaus e cinc soldats, e 20 herits.

Dempús dera rendicion de Castèth Leon, Dumains escriu a Le Blanc entà anonciar-li qu'auie hèt a vier as obrèrs entà apariar es herides hètes ena fortalesa pera artilheria, entà poder salvar-la, e demore que li arriben ordes tad açò qu'ei ara reparacion. Bonás deishèc ena fortalesa ath batalhon de Flandes e a dues companhies de milícies de Comenge entà apariar es traucs causadi pes obusi, qu'auien maumetut eth castèth.

La Blottiere ditz qu'eth camin de Sent Biat se hec passader en 1719 entath canon de bateria; es escarpaires deth rei heren practicable eth camin tà Sent Biat entà poder-se'n emportar eth canon de tornada, enquia alavetz eth camin ère tant malavient qu'és chivaus madeish auien dificultatats entà passar-i; La Blottiere hig qu'eth Portilhon siguec passader a compdar de 1719, quan se i hec a passar eth canon entà assetjar Castèth Leon, alavetz se i heren a passar quate pèces deth 24 en 8 dies tiradi per bòs; eth madeish autor ditz qu'en 1657 se i auie hèt a passar ua pèça deth 48 de bòla entà assetjar eth castèth.

Berwick nomentèc a Champier, lòctenent coronèu d'infanteria, governador de

Castèth Leon e d'Aran, a Bardou, major deth castèth, e a Bessins, ajudant deth major, ath comandament dera guarnison que i auie en Castèth Leon. Bonás demanèc a Berwick, eth dia 16 de junh, era designacion de Marc Antoine de Lassus coma jutge d'Aran, un nomentament qu'en principi siguec acceptat mès que siguec revocat un shinhau mès tard, pes quèishes des aranesi, entà non crear conflicte entre era poblacion.

Dera actitud des aranesi, dempús dera rendicion, Bonás explicaue qu'és abitants de toti es pòbles i auien anat entà jurar-li aubediença, maugrat qu'eth prince Pío les auie enviat tres corrèus a on les exortaue a prèner es armes; a Bonás li semblaue qu'és vilatges d'Aran èren contenti deth partit qu'auien prenut, e eth francès se comprometec a mantier es sues libertats e privilègis, e les darie armes entà lutar per eri se calesse; un francès s'aufrie as aranesi entà ajudar-les a mantier es sues libertats; tanben didie qu'és aranesi demorèren en casa sua, tranquils, e non s'encuedèren que i auie tropes franceses ena Val: Bonás tenguec era paraula que les auie dat, "ni una sola espiga de trigo se había cortado por los franceses"; tanplan i aguec pòbles des vals vesies que li envièren deputats en secret entà demanar-li que les envadissen e atau passar jos era proteccion francesa, coma ditz Albareda. S'arribèc a especular damb era possibilitat, pr'amor des facilitats qu'aufriren es aranesi as envadidors, qu'Aran siguesse incluidada ena geografia politica der Estat francès, e s'estudièren

e s'analisèren diuèrses opcions d'escambi damb eth Reiaume d'Espanha.

I aguec aranesi que dempús dera presa de Castèth Leon pera armada francesa, s'enrotlèren enes sues tropes; dus caps dera companhia de fusilhèrs anèren a aufrir es sòns servicis, er un damb tota era sua companhia, er aute, Jaume Mora, se rendec damb quauqui destacaments; Bonás formèc, damb aguesti voluntaris, tres companhies.

Un viatge qu'era Val d'Aran siguec en mans des francesi, e quan ja s'auien distribuït es comandaments e cargues entre es sòns partidaris, Bonás deishèc Aran e partic entà Pau; er objectiu que li auie encomanat Berwick en començar era campanha qu'ère ja acomplit, Castèth Leon auie estat prenut.

Champier, eth governador nau, convoquèc eth 23 de junh de 1719, pògui dies dempús dera rendicion dera fortalesa, as representants politics d'Aran, ua Val qu'ère en-honsada ena misèria dempús d'auer agut de pagar es taxes impausades, prumèrament pera ràzzia de Luishon de Taff e dempús per anterior governador, eth baron de Les; Champier les prometec patz e tranquillitat, justícia e bon comportament des tropes franceses damb es aranesi, mès tanben les hec a saber que tota insubordinacion serie castigada durament. Mès aguestes promeses sigueren totes incomplides, Champier impausèc mès cargues impositives as aranesi, e li prepausèc a Bonás, que s'auie assabentat dera mauversion des sòs, que se repartissen

entre eri es impòsti costosi que crubauen impunidament. Bonás non cedic cap ara aufèrta de Champier e lo denuncièc deuant de Berwick, Champier siguec destituït e empresoat en Perpinyà; aguesta actitud de Berwick e de Bonás hec qu'es aranesi vedessen damb mès boni uelhs as sòns envadidors francesi.

Tà çò qu'ei ara destinacion dera fortalesa de Castèth Leon, Le Blanc escriuec ua carta a Berwick a on l'interrogaue sus açò, qué calie hèr damb eth castèth? Berwick li respon e li hè a saber que, se ben en un aute moment auesse estat oportun desbastir-lo, totun pense que serie mielhor salvar-lo, pr'amor que barre era entrada entà França per aguest costat, mès aguesta non ei sonque era sua opinion personau, segontes ditz eth madeish Berwick, e hig que "como esta guerra debe de llegar a su fin, si su Alteza Real lo aprueba", era sua orde serà minarlo e destruir-lo.

Mentretant qu'arriben notícies qu'es miquelets aragonesi se reorganizen enes entorns de Benás; Champier avise dera urgència de portar era artilheria, es tres pèces deth 24 e es mortèrs, qu'auien assetjat Castèth Leon, tad aguesta vila aragonesa; quauqui batalhons son enviadi de Murèth entà Aran, entà a on tanben i a anat, en tornar de Pau, Bonás. Que cau tornar a aprovisionar Castèth Leon, li ditz, eth 25 de junhsèga, Bonás a Le Blanc, que ja auie apariat eth camin d'Aran tà Sent Biat damb eth recrutament de voluntaris des vals dera frontèra entà afrontar un possible sètge d'aguesta fortalesa. Mès tot que siguec ua faussa

alèrta, e es espanhòus, que pro trabalh auien entà defèner Donosti, non sagèren pas arren en Benás, quauqua escaramossa que siguec lèu apatzada e pòga causa mès; es batalhons de Murèth qu'arribèren en Aran, qu'anèren dempús tara Conca de Trep, en un camin que siguec de bon hèr pera manca de nhèu. En Aran que i a quauqui mesi de tranquillitat, mentre era armada francesa passe per Comenge en sòn camin de Baiona enquiath Rosselló e vice-versa; en mes d'octobre, un destacament de 300 òmes se tròbe ena Val; Sent Gaudenç e Montrejau que consèrven es sòns batalhons de resèrva prèsti entà combàter se cau.

Es pressions politiquas entà que Felipe V destituísque a Alberoni, eth responsable vertadèr dera guèrra, se heren cada viatge mès fortes e seguides; eth regent francès arribèc a afirmar que non i aurie patz mentre eth ministre siguesse ena sua plaça, e era madeisha reina, que tostemps l'auie emparat, li virèc era esquia. Fin finau, eth 5 de deseme de 1719, Alberoni qu'ei convidat a abandonar Madrid en un tèrme de 24 ores e a gèsser d'Espanha en un tèrme de 8 dies. Tornèc entà Itàlia e moric en Ravenna damb 88 ans.

DEMOLICION DE CASTÈTH LEON

Es arrecomanacions, ordes, de Berwick respècte dera destinacion de Castèth Leon se heren; era fortalesa s'acabèc de minar pendent eth mes de noveme de

1719, era artilheria e es municions franceses, que s'auien hèt a servir entath sètge, sigueren portades de Sent Biat, a on auien arribat gràcies ar eishamplament que se hec deth camin reiau a partir de Castèth Leon, entà Sent Gaudenç, d'a on auien d'èster transportades tàs arsenals de Bordèu e Tolosa; era guarnison siguec repartida entre es pòbles e en deseme de 1719 Castèth Leon que siguec esbauçat e es sues muralhes arrasades.

Ací qu'acabèc era vida d'aguesta fortalesa, que durant tanti ans auie susvelhat, mercat, menaçat a viatges era vida vidanta des aranesi. Moric sense luta, dinamitada pes sòns propietaris actuaus, sense qu'arrés la defenesse, deuant dera guardada imperturbabla des aranesi; ua fin trista entath castèth.

Qu'auien passat 436 ans, lèu cinc sègles, d'ençà d'aqueth an de 1283, tan de reulat en temps, quan un aute francès, Eustache de Beaumarchais, auie decidit bastir, en aqueth tucò apròp d'a on dempús i aurie eth pòble d'Es Bòrdes, ua des forteses mès importantes des Pirenèus: Castèth Leon. Es francesi que la bastiren e eri madeish la desbastiren. Es sues pèires se profitèren entà hèr bastisses naues, de caractèr civiu; era labada damb era inscripcion de Ferrer, era deth soldat jacent e bèra ua mès se les emportèren entàs naues bastisses, incrustades enes sòns murs, com ua mòstra dera qu'antan siguec era bastissa de guèrra mès importanta des Pirenèus. Non s'a sauvat arren d'aquera pèira mencionada per Zamora en sòn qüestionari

que i didie “Annibal me fecit”, en allusion a ua origina cartaginesa; aguesta origina deth castèth tanben la cite, en referéncia remassada per Calzado, Joseph Massot en 1669, un frair augustinian lheidatan, quan afirme respècte ath convent de Mijaran, qu'ère plaçat a tres ores d'un “fortisimo castillo fundado Annibal cartaginés”.

Un viatge Aran siguec restituït a Felipe V e un còp qu'eth baron de Les, Francisco Cao de Benós, auie tornat deth sòn temps de captivitat, eth 10 de hereuèr de 1720 demanèc ath rei d'èster reïntegrat tara sua plaça de governador d'Aran e de Castèth Leon, enquiara sua mòrt, eth 12 d'abriu de 1724. Era Reial Audiència de Catalunya rebrembe qu'en 1717 ja s'auie prononciat sus de qui depenie era autoritat en Aran, governador que crubaue 80 escuts d'argent cada an e 100 liures de moneda eth sòn conselhèr, e auie ua companhia de 100 civius adscrita ath castèth de Castèth Leon, mès era Reial Audiència hig qu'ara qu'eth baron s'auie tengut damb aunor ena armada de sa majestat, qu'auie estat capitan de shivaus, qu'auie eth grad de coronèu e qu'auie satisfet en tot ara defensa deth castèth, auie cessat era utilitat dera companhia de 100 òmes, pr'amor que ja non i auie cap de castèth tà protegir, mès que non se poderie tier sonque damb 75 escuts ath mes.

Eth salari deth governador qu'auie estat, ath long deth temps, motiu de quèisha. Recebie ua paga reiau entara guarnison, que Lladonosa cite en 100 liures, que dempús de 1720 passèc a èster de 18.000

reaus de bilhon, ath delà cada casa d'Aran li auie de pagar un galin de blat, un impòst de 10 litres de granatge; tanben arrecebie ua part des sòs que se crubaue peth transpòrt dera husta per Garona e peth peatge deth bestiar qu'entraue en Aran, que segontes Gracia ère de 300 reaus entath començament deth sègle XVII; crubaue un ducat e un hormatge peth pas des tropes que circulauen per Aran, e 50 o 60 reaus annaus peth dret de proteccion ad aguestes tropes, e completaue era sodada damb eth crubament des “composiciones” pes crims, clams e d'auti abusi, que li aportauen uns boni beneficis, maugrat qu'aguesta possibilitat de pagar es penes damb sòs siguec motiu d'abusi e de desordes, pr'amor qu'es copables podien guanhar-se era libertat se pagauen ua quantitat de sòs. Se podien estimar en 250 o 300 es ducats que podien guanhar en un an es governadors d'Aran en sègle XVII, uns sòs que semblen insufisents pes quèishes que i auie agut. En 1636 e 1650 son 30 escuts cada an, en 1720 qu'èren 80 escuts d'argent annaus, e posteriorament se passèc a crubar 18.000 reaus de bilhon castelhans.

Eth 17 de hereuèr de 1720, dempús qu'es espanhòus reconquistèssen quauques places as francesi, se signaue era patz en Londres, que siguec hestejada per toti es pòbles des nacions en guèrra, maugrat qu'era Val seguic en poder des francesi, e non passèc a domèni espanhòu enquiath tractat de Cambrai, signat en 1721, entre es representants d'Espanha, França e Anglatèrra. Es relacions entre es vals vesies e Aran, autant es personaus

com es comerciaus, que s'arrepreneren e es aranesi qu'anèren entara hèira de Sent Biat de 1720, damb eth sòn clergat, representat per mès de 100 caperans; sigueren ans de patz enquiara arribada d'ua auta invasion, mès damb ua particularitat que hec qu'es accions de guèrra següentes siguessen diferentes, pr'amor que Castèth Leon ja non existie. Eth dia 31 d'agost d'aqueth madeish an, eth capitán generau de Catalonha qu'escriu ath duc de Berwick entà hèr-li a saber qu'a designat coma representants sòns ath baron de Les e a José Mauricio Sala entà apoderar-se dera Val d'Aran; per part francesa, Berwick nomentèc a Muletty, governador gessent de Castèth Leon, e ath comissari Hocquart entà aufrir era Val d'Aran a Felipe V, e tanben era artilheria e era municion espanhòla que i auie en castèth quan siguec prenut.

Felipe V ratifiquèc ath baron de Les ena sua plaça governativa damb caractèr militar en Aran, damb ua sodada annau de 18.000 reaus de bilhon, moneda de Castelha, remuneracion en concèpte deth sòn trabalh militar, pr'amor qu'eth cargue de governador politic dera Val, adjunt ath cargue anterior, se declaraue gratuït. Eth nomentament deth conselhèr dera Val, qu'ajudaue ath governador, ère de designacion dirècta reiau, e non depenie cap deth libre arbitri deth governador politic; Felipe V metec coma condicion que siguesse de dehòra d'Aran, e agüesta condicion, amassa damb era remuneracion mèslèu praubá qu'auie eth cargue, hec de mau trobar a quauquarrés entath lòc de conselhèr, de manèra que, un viatge evacuades es tropes franceses,

eth cargue l'aguec d'aucupar provisòriament un aranés, Josèp Miquèu España, enquia qu'en 1724 siguec designat conselhèr, damb eth cargue en propietat, un avocat deth Pallars, Bonaventura Marsà de Vilamitjana, damb caractèr de jutge ordinari de patz.

Com auem dit, Castèth Leon siguec dinamitat enquias sòns fonaments, e no'n demorèc lèu arren; a compdar dera data de 1719, tota mencion ara existència de guarnison establida en castèth qu'ei impossibla, pr'amor que non i podie auer soldats se non calie protegir arren; totun, eth títol de governador de Castèth Leon encara se mantenguec pendent quauqui ans, ath costat deth de governador d'Aran.

Joan Carles Riera Socasau

BIBLIOGRAFIA

DOCUMENTS

IMPRIMIDI

ABIZANDA BROTO, MANUEL: *El Índice de privilegios del Valle de Arán. Comentarios preliminares y transcripción*. Balaguer: Instituto de Estudios Ilerdenses, 1944.

ALBAREDA SALVADÓ, J.: "Le soulèvement catalan de 1719 et la monarchie française". En *Pays Pyrénéens et pouvoirs centraux (XVI-XX siècle)*. Actes du Colloque International de Foix 1993. Tolosa: Association des amis des archives de l'Ariège, 1995.

ALMERICH, LLUÍS: *Els castells de Catalunya*. Barcelona: Ed. Millà, 1984.

AYATS, ALAIN: "Catalans = miquelets. L'image du montagnard catalan a travers la correspondance des représentants de Louis XIV". *Pays Pyrénéens et pouvoirs centraux XVI-XX*. Actes du Colloque International de Foix 1993. Tolosa: Association des amis des archives de l'Ariège 1995.

BERNARD, B.: "Rélacion de la mission faite en Aran en 1642". *Revue de Comminges*. VIII, 1893.

BERTRAND, B.: "Mandement de Mgr. Gabriel-Olivier de Lubiere de Bouchet pour les habitants de la Vallée d'Aran: 1724". *Revue de Comminges*. X, 1895.

BERTRAND, B.: "Mandement de Gilbert de Chioseul du Plessis Praslin Viella: 1646". *Revue de Comminges*. X, 1895.

BLASCO DE LANUZA, VICENTE: *Historias ecclesiasticas y seculares de Aragon: en que se continuan los Annales de Çurita desde el año 1556 hasta el de 1618: tomo segundo*. Çaragoça: Iuan de Lanaia y Quartanet, 1622.

BOFARULL Y SARTORIU, MANUEL: *Rentas de la Antigua Corona de Aragón*. Barcelona: Imprenta del Archivo, 1871.

BRUNET, SERGE: "Les lies et passerries des Pyrénées et la genèse de la frontière (XIV-XVIII siècle)". *Revue de Comminges*. CXVIII, 2002-2004.

BRUNET, SERGE E MICHEL; PAILHES, CLAUDINE: *Pays Pyrénéens (XVI-XX s.) et pouvoirs centraux*. Actes du Colloque International de Foix 1993. Tolosa: Association des amis des archives de l'Ariège. 1995.

BRUNET, SERGE: "Les communautés de prêtres du Val d'Aran (XIVe-XVIIe s): frontière et impossible réforme", en *Pays Pyrénéens et pouvoirs centraux, XVIe-Xxe s*. Actes du Colloque International de Foix 1993. Tolosa: Association des amis des archives de l'Ariège, 1995.

BRUNET, SERGE: *La vie, la mort, la foi dans les Pyrénées centrales sous l'Ancien Régime*. Aspet: PyrÉGraph, 2001.

CALZADO, MELQUÍADES: *La fortaleza de Castell-Lleó en el Valle de Aran*. Trabalh mecanografiat. Archiu Calzado. Bibliotèca de Les.

CALZADO, MELQUÍADES: *Diplomacia aranesa en la historia*. Trabalh mecanografiat. Archiu Calzado. Bibliotèca de Les.

CALZADO, MELQUÍADES: *Terra Digna*. Trabalh mecanografiat. Archiu Calzado. Bibliotèca de Les.

CALZADO, MELQUÍADES: *Asesinato político en la familia De Miguel? (Valle de Arán, siglo XVII)*. Trabalh mecanografiat. Archiu Calzado. Bibliotèca de Les.

CALZADO, MELQUÍADES: *Miei Aran*. Trabalh mecanografiat. Archiu Calzado. Bibliotèca de Les.

CALZADO, MELQUÍADES: *Bandolerismo en Aran en 1555*. Trabalh mecanografiat. Archiu Calzado. Bibliotèca de Les.

CALZADO, MELQUÍADES: *La Baronía de Les. Benito Marco*. Trabalh mecanografiat. Archiu Calzado. Bibliotèca de Les.

CALZADO, MELQUÍADES: *Incompatibilidad del Síndico del Valle de Aran. 1673*. Trabalh mecanografiat. Archiu Calzado. Bibliotèca de Les.

CALZADO, MELQUÍADES: *Salardú y el Vizconde de Saint Giron*. 1579-1598. Trabalh mecanografiat. Archiu Calzado. Bibliotèca de Les.

CALZADO, MELQUÍADES: *Uña y Arties enfrentados 1660*. Trabalh mecanografiat. Archiu Calzado. Bibliotèca de Les.

CALZADO, MELQUÍADES: *Viella a sangre y fuego 1643*. Trabalh mecanografiat. Archiu Calzado. Bibliotèca de Les.

CALZADO, MELQUÍADES: *Sibila de Fortiá y Sibila de Puyo*. Trabalh mecanografiat. Archiu Calzado. Bibliotèca de Les.

CALZADO, MELQUÍADES: *Morosos en Castell-Lleó 1743*. Trabalh mecanografiat. Archiu Calzado. Bibliotèca de Les.

CALZADO, MELQUÍADES: *Castell-Lleó 1649*. Trabalh mecanografiat. Archiu Calzado. Bibliotèca de Les.

Ua Val que hè frontèra laguens deth gran sègle

Era Val d'Aran entre dues monarquies

Eth refòrç monarquic a començaments deth sègle XVIII

Tot soent se ditz qu'era Val d'Aran, dempús dera desbranda catalana de 1714, non auec pas era madeisha sòrt que Catalonha, pr'amor qu'aguesta siguec despartida en diuèrsi *Corregiments* e perdec era màger part des sues institucions, mentre qu'era Val se mantenguec autonòma conservant eth sòn pròpri sistèma de govèrn, bastit sus era dualitat des institucions, dera Tèrra e dera Monarquia. Aguest esquèma ei exacte pr'amor qu'era Val conservèc era sua vielha organizacion. Mès darrèr d'aguesta aparença non i a pas un refòrç monarquic e, atau, era continuacion dera politica de contròl amiat a tèrme peth poder centrau dempús deth 1610, que culmine damb era publicacion des

Ordinaciones? Coma poderie èster donques qu'era Val d'Aran non patisse des contratemps per part deth moviment de centralizacion creat pera naua monarquia des Borbons? Quin ròtle poderie auer era oligarquia aranesa e quini èren es sòns interèssi, quan eth baron de Les arribèsse a èster governador? A compdar deth foncionament deth Conselh Generau, dempús d'analisar era *Nueva Planta*, sajaram de respòner ara question essenciau que se plantege: era Val d'Aran, ath torn deth 1720, conservaue era sua autonomia o anaue peth camin dera integracion laguens der estat espanhòu?

Disfocionament deth Conselh Generau

Un aute còp, era guèrra hè qu'es causes non foncionen ben. S'ac examinam en an 1710, en origen geografic des sindics generaus, semblarie qu'ua irregularitat s'auesse produsit pr'amor que pendent dus ans seguidi, en 1711 e 1712 eth sindic siguec Sancí Aunós, de Vilamòs. Auem trapat quate mencions en 1711, damb data deth 4 de hereuèr ath 30 d'octobre, e onze mencions entar an 1712, entre eth 12 de gèr e eth 8 d'octobre¹.

1. Mencions trapades en hons privat dera familha Aunós de Vilamòs.

En 1711 li corresponie ath terçon de Vilamòs (Lairissa), mès eth terçon següent, eth de Bossòst, auec de demorar ar an 1713 entà nomenar eth sòn sindic generau, que damb tot e aquerò siguec Mateu Bordes, de Canejan, que venguie d'èster conselhèr en 1711. De 1713 a 1725, i a moltes mancances ena nòsta documentacion entà poder observar eth corrècte desvolopament e era succession des sindics, mès ei ben cèrt que s'eth ritme continuaue atau, non serie pas un vesin d'Escunhau, senon deth terçon de Bossòst, qu'aurie accedit ath cargue, en 1725.

En tot çò que hè referéncia as conselhèrs generaus, apareishen tanben irregularitats, mès en 1653, a diferéncia d'açò que passèc damb es sindics generaus, non se trinquèc eth ritme, coma s'es conselhèrs s'auessen escuelhut aqueth madeish an, tot e que non auem pas trapat ne un nòm. Entà Pujòlo, en 1719, pendent que se demoraue un prior de Gessa, eth qu' ocupe er ofici ei, sense dobeste, de Tredòs. I auec ua diferéncia entre 1715 e 1718, mès dempús eth ritme semble normau un aute còp. En Vielha era diferéncia se produsic entre 1707 e 1725: en aguesta darrèra data eth conselhèr auie d'èster de Gausac, o d'Escunhau. Marcatosa, en 1725, presente tanben ua anomalia, era de dar pas en Conselh Generau a un vesin d'Aubèrt, en compdes d'un de Mont. En Arties e Garòs, Lairissa e Bossòst, es dades des que disposam, mos mòstren un foncionament normau.

Totes aquestes irregularitats constatades laguens deth foncionament deth Conselh Generau soslinhen qu'era institucion ère fragila damb quauques disfoncions. I an d'autes irregularitats coma era denóncia, eth 30 de seteme de 1690, per part deth Conselh dera Ribèra (Benós, Begós, Es Bòrdes) de Rafael España qu' auie introdusit eth sòn nòm laguens dera bossa deth sòn terçon en contra dera opinion d'aguest Conselh; tot e era oposicion e eth hèt qu'auesse agut d'èster tret dera bossa deth sorteg, ei eth qui arribe a èster conselhèr deth sòn terçon en 1691. Ath delà, mos podem ben demanar en quina mesura son es conselhèrs soleti es qu'amien a tèrme era politica dera Val, donques non se i posauen guaire temps e que, ena major part des casi, eri non sabien ne liéger ne escrúer², coma Rafael España de qui venguem de parlar. Certaments qu'eth papèr d'escrivan, o secretari dera val, ère plan important entà assegurar ua continuacion enes ahèrs. Atau, dempús der an 1694 e enquiath 1712, aumens, apareishec de forma omnipresent enes accions qu'impliquen ath Conselh Generau, mossen Pau Arjó que represente o acompanhe ath Sindic Generau, tracte e signe en nòm dera val, especiauments en França³. Semble èster que representaue ath Conselh Generau des dera fin deth sègle XVII e principis deth XVIII, ara façon de Blasi Moga i Pont, notari e un aute secretari dera val, pendent es ans de sosmission a França (ans 1640).

2. Auem dejà mencionat aguesta question ena prumèra part, a partir de bères informacions qu'auiem remassat.

3. Pau Arjó de Vielha se mencione enes documents coma capelhà, capitan d'Aran, farmaceutic, sindic generau en 1691, conselhèr deth terçon de Vielha en 1684

Era Val d'Aran e La Nueva Planta

Eth decret de *Nueva Planta*, que reorganize era administracion de Catalonha e la repartís en dotze *corregiments*, ignòre era Val d'Aran, e totun eth sòn regim semble que va ena línea deth nau sistèma aplicat en Principat. Mès, eth baron de Les siguec reinstalat des deth 13 d'abriu de 1712 en cargue de governador, causa que non agradaue pas a toti es aranesi, de veir aguest partidari des Borbons, eth pare deth quau siguec executat pes sòns posicionaments, préner aguest cargue. Es vesins de Les, eri madeishi, disputauen ath baron Francisco Cau de Benós, es drets juridiccionaus restacadi ara sua dignitat senhoriau⁴. En tot témer eth sòn poder damb eth plaçament des *Corregiments*, eth baron de Les envie un memoriau ath rei explicant es sues pretensions e es caracteristiques dera Val d'Aran (ath torn deth mes de mai-junh 1716)⁵. Dempús deth mes de juliol de 1716, entà escapar deth baron, representants dera Val d'Aran demanen

peth sòn compde ath Conselh de Castilha d'èster amassa damb eth nau *corregiment* de Talarn, o deth Palhars⁶. Er interès ère doble: per ua part, era Val nègue era autoritat feudo-reiau deth baron de qui ja auien denónciat era actitud, e per ua auta part cerque auer mès autonomia, pr'amor qu'amassa damb Talarn de qui ei separada pes montanhes des Pirenèus, quin contròl auesse pogut auer eth *corregidor*, des de Talarn, s'ère der aute costat des Pirenèus?

En aguest ahèr, tota era naua Audiència Reiau de Barcelona se negaue a qu'era Val d'Aran e eth Palhars s'amassessen perasons geografiques e estrategiques. Geografiques perquè era Val ei isolada ua bona part der an e dificilament podie comunicar-se damb Talarn, causa qu'empedis tota forma de relacion regulara; estrategiques ja que sonque Castèth Leon pòt barrar eth pas a eventuaus atacants deth Nòrd, e era fortalesa auie d'auer un exèrcit manat per un poder civil en madeish lòc, mès en cap cas i poderie auer desacòrd entre eth govèrn militar en Castèth Leon e era autoritat politica en Talarn⁷: era madeisha persona auie de hèr es dues foncions.

4. Biblioteca Centrau de Catalonha Huelheton Bonsoms nº 3148e 6523.28/9/1715 e 26/2/1716 nomenadi per J. Mercader. "El Valle de Aran, La Nueva Planta y la invasión anglo-francesa de 1719". *Primer Congreso Internacional del Pirineo*, Saragossa, 1952. Campar ena Biblioteca de Les (9(46-71 Les)(001)cas) "Castillo defendido por el barón de Les don Francisco Cao de Benós, gobernador del castillo de León contra el síndic de la universidad, y particulares de la Villa de Les en la causa pendiente en el tribunal, y juzgado de la Superintendencia General", 34p. Impresi, Barcelona, 26/2/1716. Eth baron un historic dera baronia soslinhe que exercís tota era jurisdiccion civil e militar (mero [nauta justícia: eth criminal] e mixto [baisha justícia] impero) à Les.

5. J. Mercader, "El Valle de Arán, La Nueva Planta y la invasión anglo-francesa de 1719" 1952, pp9-10

6. Ei eth *corregiment* de Pallars e Conca de Tremp, eth lòc més important ère Talarn. Guardar, per exemple, era carta enviada a Madrid, pes síndics des dera Val e deth pòble de Llimiana (Pallars), eth 16 juliol 1716 a compdar dera demanda aranesa (AHN, Madrid; copia ena Biblioteca de Les, 9(46-71 Val)(001)Esp).

7. Eth ròle militar dera Val d'Aran ei enfortit peth Baron de Les, felipiste e guanhador, qu' ère temut peth sòn abús d'autoritat.. Eth baron auie demant d'auer: " de tener siempre cada uno de los vecinos una arma de fuego bien dispuesta con dos libras de pólvora de prevención para las ocurrencias de defensa" ACA, Consultas, Reg. 120, Barcelona, 15/10/1716, citat per J. Mercader, art. cit.,p.14

Siguec eth fracàs dera estonanta reivindicacion aranesa dat qu'açò venguie a èster era desaparicion d'aguesta entitat administrativa pluriseculara qu'èra era Val d'Aran!

Se torne a demanar era opinióon ath Capitan generau de Catalonha, qu'anaue a favor deth baron de Les, en hereuèr de 1715⁸. Entretant eth baron de Les continuaue es sòns ahèrs, e volie castigar as aranesi qu'auien demanat amassar-se damb Talarn, en contra des interèssi dera Val⁹. Ara fin, era *Cámara de Castilla*¹⁰ aconselhèc qu'era Val d'Aran conservèsse eth sòn regim especiau, dempús de qu'era Audiència Reiau de Barcelona auesse hèt es següentes prepauses importantes, en octubre de 1716:

1) qu'eth govèrn generau dera val siguesse un mestièr civil encara que, generaument, siguesse un capitan de guèrra qu'ac hèsse.

2) qu' aguest mestièr siguesse sometut, coma enes auti *corregiments* de Catalonha, ara *residència de taula*, taula de justícia;

3) qu'eth baron de Les s'installèsse en un aute lòc dehòra dera Val d'Aran, pr'amor era oposicion local que i auie.

4) qu'era Audiència Reiau de Barcelona podesse recéber es queishes des aranesi contra eth govèrn locau (governador e jutge ordinaris);

5) entà esvitar quinsevolh disputa

entre eth governador e eth jutge, s'aguest darrèr venguie a depèner politicament deth *Corregidor* deth Palhars, ena Val d'Aran se i meterà un *Teniente Letrado*, que serà nomenat peth rei, o pes governadors e capitans de Catalonha.

Era confirmacion deth baron de Les, a peticion dera *Cámara de Castilla*, coma governador, e era des "usi e costums", eth 13 de març de 1717, peth príncep Francisco Pio de Savoia, marquès de Castel-Rodrigo e capitan generau de Catalonha¹¹, ei era mèrca dera volentat reiau de respectar es particularitats araneses? Segontes J. Lladonosa, Aran continue damb es sòns privilègis tot e que s'obsèrve bèra variacion degut ar absolutisme deth moment.

Es abitants dera Val contunhuèren es sòns planhs ena còrt reiau, sustot en junh de 1717, contra eth governador e eth jutge nomenat peth madeish, e que dempús de sies ans se posauè en madeish cargue.

Efectivaments eth jutge Mateu Arjó i Binòs ère en madeish cargue a compdar de 1711, ei a dèder dempús dera entrada des tròpes des Borbons e era presa deth govèrn per part deth baron de Les. Segontes J. Mercader, que considèra eth sòn nòm (Arxo y Benós), eth jutge ei un parent deth baron. Serie aguesta relacion familiara era quau l'exemptarie de passar compdes damb era taula de justícia. Pera

8. J. Mercader, art. cit., p.9

9. id., p.12

10. Creacion deth Conselh de Castilla, que englobe tanben eth d'Aragon dempús de 1707, era camara s'ocupaue tradicionauments deth patrocini reiau de Castilla.

11. J. Lladonosa, *Invasions i intents d'integració de la Vall d'Aran a França*, Barcelona, Dalmau, 1967, p. 46 et AGA, nº 78, Barcelona, 9/7/1717 (en referéncia ara carta deth 13/3/1717 que confirme eth baron de Les en cargue de governador militar e politic, e en govèrn particular d'Aran).

nòsta part, pensam que J. Mercader s'enganhèc en nòm deth jutge (Binòs e non Benós) e que non ère parent deth baron. Totun, es aranesi tanben les refusen, pr'amor qu'argumenten qu'eth jutge auie d'èster nomentat conjuntament peth governador e era Val.

En an 1717, es aranesi hèn ua auta peticion a Madrid protestant, vist que les forçauen a pagar contribucions plan nauates, maugrat era praubessa dera Val que non podie produsir vins, òlis o frutes sonque segle, milhòc e un shinhau de horment. Aguesta ère ua des rasons dada pes abitants entà demanar era supresion dera administracion particulara pr'amor qu'era praubesa non permetie mantier nauti foncionaris reiaus (un governador generau e un baile major).

Eth decretè de 1718 qu'auie creat es dotze "*corregiments*" catalans, explique quauques linhas, que reprodusim, dera sòrt dera Val d'Aran excluida dera organizacion:

"A más de los referidos doze corregimientos, y Partidos en los quales ha dividido el presente Principado, hay un Distrito, que es parte, y porción del mismo Principado, nombrado el Valle de Arán, el qual por ser el pendiente, y vertiente de los Montes Pireneos, que mira a Francia; Ha tenido por bien su Magestad resolver, y mandar con Real Orden de fecha de treze de Marzo de mil setecientos diez y siete, que se mantuviese como Partido particular, sin agregarse a Corregimiento alguno, y que

su Gobierno corriese a cargo del Gobernador de la Plaza de Castel-Leon, con un Juez Ordinario del Valle, el qual se compone de treinta y tres lugares; y como quede todo el dicho Valle de las alturas de los Pireneos, son bien notorios sus confines, así por la parte de Cataluña y Aragón como por la de Francia"¹².

Dempús der armistici deth 26 de gèr de 1720 que suspenec era guèrra dera Quadruple Alliança, eth baron de Les desempresoat de França, reclamèc era restitucion deth sòn ofici de governador d'Aran, ja que l'auie perdut damb era ocupacion francesa; e per aquerò demanèc ua aumentacion deth sòn salari¹³. Atau donc es sues pretensions coma resultat dera leiautat deth baron ara monarquia e en tot auer en compde es sues conseqüències (exili, preson, etc), se veigueren enfortides, per auer estat fidèu. Per un aute costat, era *Cámara de Castilla* presentèc, ath príncep Pio e ara Audiència Reiau de Barcelona, ua enquèsta de cinc questions sus eth còst deth govèrn aranes:

- 1) Era remuneracion dada ath governador de Castèth Leon pera carga militar ei independenta deth sòn grad o nivèu militar?
- 2) Quina ei era gratificacion deth governador politic dera Val d'Aran e sus que s'empare?
- 3) Era aumentacion de salari que demanèc eth baron de Les s'empare en sòn trabalh coma governador militar o politic? Agust augment se referís a un grad militar en particular?
- 4) En cas de qu'aguesta aumentacion li

12. "Edicto que explica la división y confines de los doze corregimientos del principado de Cataluña y distrito del valle de Aran..." dempús des cedules reiaus des 23/6/1718 e 25/11/1718, impresi en Barcelona. Biblioteca del Palacio Nacional, Madrid, Ms 2224 (copiat ena Biblioteca de Les: 312-9(46-71 Val)Edi).

13. J. Mercader, art.cit.

sigue autrejada, aurie d'èster aplicada as governadors de Castèth Leon que lo seguiràn?

5) Guaire guanhe eth governador d'Aran? S'aurie d'augmentar?

Eth 21 de junh de 1720, era Audiència Reiau respon qu'eth governador auie gaudit enquià alavetz d'un salari regular de 80 escuts de plata per an e auie ordenat ua companhia de cent òmes. En 1720, non aurie pas besonh de cent òmes e ganharie 75 escuts de *bilhon*; non podie ganhar mès peth sòn cargue politic perque non ère pas previst incluir aqueth govèrn laguens d'un *corregiment*. Felip V ratifiquèc era nominacion deth baron de Les en sòn cargue de governador d'Aran e Castèth Leon damb ua pension annau de 18000 reiaus de *bilhon*, moneda castelhana, a compdar des rentes reiaus percebudes en Catalonha, coma governador militar, vist qu'eth cargue politic, anèx deth precedent, se declarèc gratuit¹⁴. 18000 reiaus de *bilhon* ère eth salari atribuit as *corregidors* de Catalonha, a excepcion deth de Barcelona que ganhau 22000 reiaus. Agustès chifres èren nautes segontes J. Mercader¹⁵. Era question s'apriarie donques en 1721: Felip V, a qui es aranesi non auien dat supòrt en moment dera

invasion en 1719, nomentèc un aute còp ath baron de Les coma governador de Castèth Leon e Aran e li higeç un assessor damb eth cargue de jutge de patz, qu'aurie d'èster completament estrangèr ara Val, escriuie J. Mercader¹⁶. Serie Felip V qui declarèc qu'era causida deth assessor ère era sua responsabilitat e qu'auie d'èster estrangèr ara Val, damb un salari de 3000 reiaus que se despartien atau: 1000 reiaus des municipis (comunitats) d'Aran e 2000 reiaus des rentes de Catalonha¹⁷. Totun, en 1717 siguec nomentat en cargue d'assessor, eth mètge Esteban Perpinyà, eth quau moric pòc temps dempús d'auer arribat ena Val. Se nomentèc mes tard a Josep Modolell de Costa, que moric tanben. Era Audiència reiau pensèc, alavetz, qu' atau com auie arribat a èster abituau, serie desirable, qu'eth jutge siguesse aranés pr'amor que poderie viuer des sòns bens e rendes locals, degut ara feblesa deth sòn salari, estimat en ues 100 liures per an¹⁸. De hèt açò passe coma interin, donques que dempús dera gessuda des francesi, siguec de besonh préner er aranés Josep Miquel Espanya, ja que enquiath 1724 eth mestier non siguec ocupat peth mètge Buenaventura Marsá de Vilamitjana (deth costat de Talarn), teoricament titular deth cargue.

14. J. Mercader, art.cit.,p.26 (14/9/1720)

15. J. Mercader, *Felip V i Catalunya*, Barcelona, edicions 62, 1968, p. 297. 18000 reiaus de bilhon castelhans que venguin a èster apuprètz 1725 liures catalanes. Es salaris des "viguiers" catalans que ja auien estat eliminats anauen d'entre 50 e 250 liures (de 82,5 a 412,5 escuts)

16. J. Mercader, *Felip V i Catalunya*, pp. 279-280. No sabem pas en quina mesura sò qu'escriu Mercader ei contrastat. Era listra manuscrita, incomplèta, des governadors e assessors d'Aran, ath finau deth exemplar des *ordinacions* que se trape ena Bibliotèca de Les, nomena coma assessors: 1728: Ventura Masià (buenaventura Marsá, de Vilamitjana, segontes J. Mercader), 1738: Juaquin de miquel España, 1740: Francisco de Miquel Capdet, 1767: De Miquel de Vilac. Se Ventura Masià non ère pas aranés, parlariem alavetz d'un estrangèr ena Val. Per un auta part, es de Miquel que seguien èren aranesi.

17. Se tractaue de 3000 reiaus de *bilhon* castelhans= 287,5 liures catalanes.

18. J. Mercader, art. cit., pp. 26-27

Era Val d'Aran ère dehòra deth hilat des *corregiments* catalans deth sègle XVIII, conservant eth sòn governador militar, prerrogatives politiqües, eth sòn jutge assessor e eth sòn Conselh Generau, deth quau podem dubtar dera sua eficaçia laguens d'un reiaume "unificat", en procés de centralizacion e dauant d'un governador, senhor feudau locau. D'agüesta manèra, era opcion dera monarquia, sembla un còp mès, eth dera integracion. En agüest sentit, mos agradarie nomenar era conclusion de J. Mercader ath trebalh que dedique ara Val d'Aran en çò que tanh ara Nueva Planta¹⁹: "Dues concepcions disparières, dues manères de pensar diferentes s'oposauen agüest còp en agüest endret extrèm dera Peninsula: era tradicion locau d'ua part, ancorada enes costums, ena vida e ena istòria, e eth centralisme des Borbons, plan francés, damb eth sòn govèrn exclusiu e era sua administracion racionalista, de ua auta part". J. Lladonosa, reconeish que non ère bric facil armonizar ua institucion "forau" (damb privilègis) qu'auie era sua arraitz ena Edat Mieja, damb eth centralisme des Borbons d'inspiracion francesa²⁰. Podem saber donques çò qu'ère reaument possible?

Integracion o autonomia?

Se tenguem en compde ua vision superficial e rapida des hèts aranesi que seguissen era aplicacion deth

decrèt de *Nueva Planta* en Catalonha, ac auem dejà nomenat, podem parlar de continuitat sense grani cambis: bric de *Corregiments*, un governador e eth sòn assessor, un Conselh Generau. Èm laguens dera linha des *Ordinaciones* de J.F. Gracia de 1616, qu' auie introdusit eth sistèma deth sorteg entà ocupar es cargues de conselhèrs generaues e eth de sindic. A mès eth 28 de junh de 1728, Felip V confirme es privilègis comerciaus aranesi, e en 1735 era exempcion d'usar papèr timbrat o papèr mercat. Agüesti privilègis e era especiau situacion politica se justifiquen pera praubesa deth país (Cedula reiau deth 28 gèr 1738), era situacion geografica e era impossibilitat de comunicar damb Espanha pendent mesi (Real Despacho de Fernando VI deth 20 d'hereuèr 1756)²¹. Es arguments son es madeishi qu'es utilizats en sègle XVII. Ací arren de nau! E totun, ei eth punt de vista deth baron de Les que guanhèc quan era Val demanaue era sua union ath *corregiment* de Talarn. A mès, qué passe damb eth nomentament, en diuèrsi viatges, deth baron de Les damb eth cargue de governador tot e auer grèuges personaues contra quauqui aranesi qu'auien aucit ath sòn pair? Quina autonomia se podie deishar a ua persona gessuda d'ua familia feudau e locau, qu'ère calada en toti es conflictes dera monarquia contra era fraccion catalanista dera Val²²? Agüestes son des questions difíciles de respóner per manca d'informacion, e perque èm plaçadi en començament d'un nau periòde e que

19. J. Mercader, art.cit.,p.29

20. J. Lladonosa, op.cit., p.49

21. Nomentadi per J.Lladonosa, op. Cit., pp. 49-50

22. "*Catalanista*" ei aci utilizat entà designar ad aqueri aranesi que dauen supòrt a posicions catalanes contra Castilha; teth mot s'oposse a "felipiste"

non podem pas presagiar qué vierà mès enlà. Ara ben, podem analizar er arbe genealogic des barons de Les (es Cau de Benós)²³ e eth "personal politic" que i auie en aquera epòca, entà veir un shinhau mès clar.

Er estudi dera genealogia deth baron de Les revèle que non sonque era familha auie, a començaments deth sègle XVIII, eth govèrn dera Val senon tanben qu'un membre dera familha, doctor en teologia, ei vicari generau o oficiau eclesiastic perpetuau (Alberto, oncle deth baron) representant ath bisbe de Cominges; ua tia (Teresa) se maridèc damb un noble Miquel de la Moga, d'Unha, baile generau ereditari de Pujòlo; ua cosia (Serafina) se maridèc damb eth doctor José de Miquel Espanya, assessor d'Aran, dera madeisha familha de Miquel e Espanya, pro castelhans pendent era guèrra des *Segadors*, qu' alavetz auie eth cargue de Notari dera Val e eth de jutge-assessor. Ei tot aguest hilat locau des representants reiaus e tanben episcopaus, qui contròlen, familiarment, ath baron de Les, senhor e governador. Encara qu'era Val ère dehòra dera aplicacion deth decret de *Nueva Planta*, era tradicion locau d'autogovèrn non poderà mès qu'auer un monopòli familhau des institucions reiaus. S'analizam es persones qu'ocupauen es cargues e eth foncionament des institucions, èm obligadi a matisar un shinhau es conclusions en sentit deth respècte ara Val d'Aran per part des Borbons.

Per exemple, vedem com dempús dera reconquèsta dera Val, e abans deth sòn jurament d'abriu de 1712, eth baron de Les, eth 21 de març de 1712 demane ua amassada en Conselh Generau entà londeman²⁴. Açò non dèishe pas de susprèner pr'amor qu'enes "*ordinaciones*" de 1616, ère especificat qu'eth Conselh s'amassarie per convocatòria deth Sindic, quan s'auesse demanat aumens per dus membres. Era preséncia deth governador, uelh dera monarquia en Aran, dejà perceptible enes amassades deth Conselh en sègle XVII; s'enfortís a compdar deth 1726, es representants deth poder reiau presidiràn es sessions, segontes escriu J.M Boya enes registres deth sègle XVIII²⁵: damb eth baron-governador, semble èster eth començament d'un procès d'apoderar-se deth poder locau.

Eth cas deth jutge assessor ei plan instructiu. Eth baron, Mateu Arjó i Binòs obtenguec deth rei era promesa, sense dobte coma recompensa pera sua fidelitat, d'èster nomenat jutge dempús qu'era Val tornèsse ath sòn estat, aqueth qu'auie aquerit abans qu'és francesi prenessen Castèth Leon eth 9 d'octubre de 1711. Mès, i auie ua manca de volentat aranesa d'acceptar aguest nomentament perque mos trapam qu'eth auie demanat prestar jurament de jutge eth 10 de mai e un aute còp eth 6 de junh de 1712; eth 24 de junh, semblaue qu'era causa ja ère dejà parlada. Atau donc, eth 29 de junh ei

23. Era genealogia des Cau de Benós la trapam ath finau deth capitol 1 dera part 1
24. AGA, Joan Chiquet, n° 2298, Castèth Leon, 21/3/1712 (document en espanhòu, çò qu'indique eth ròtle integrador deth governador).

25. J. M. Boya, "Organització administrativa de la Vall d'Aran" *Comentari sobre la disposició adicional primera de l'Estatut d'Autonomia*, Barcelona, Institut d'Estudis Autònomic, 1988, p. 233.

investit en aguest cargue pr'amor qu'ordène ath síndic, conselhèrs e cònsuls de toti es pòbles d'apraiar es camins reiaus, en ueit dies per: "*serve del Rey y en utilitat pública de la Vall*"²⁶

Eth 25 de deseme de 1714, ei eth madeish Mateu Arjó i Binòs qui recep eth títol de subdelegat dera Subreintendència, foncion amiada a tèrme per intendent Patiño e dera quau era Val non podec pas escapar²⁷. J. Mercader obsèrve qu'era Val d'Aran ei un cas particular, ja qu'era subdelegacion siguec atribuïda ath jutge ordinari²⁸. Eth subdelegat auie foncions financères e li calie suenhar es interèssi deth rei. Mès, eth madeish subdelegat escriuec eth 28 d'abriu e eth 28 de mai de 1718 as *regidors* deth districte de Pujòlo²⁹: eth mot *regidor* non hège pas a pensar ena naua organizacion de Catalonha? Efectivaments, ère un cargue dera administracion municipau castelhana que Felip V implantèc ena corona d'Aragon dempús dera guèrra de Succession. Es *regidors*, vint apuprèt, designats e controlats pes autoritats felipistes, formauen er *Ajuntament*, presidit peth *corregidor*, quasi tostemp un militar³⁰. Era Val d'Aran que non auie estat transformada en *corregiment* non podie escapar ara reorganizacion de Catalonha. Eth *corregidor* presidie es *Ajuntaments* des pòbles qu'èren ath cap des *corregiments*, auie competéncies judiciais e de

manteniment der orden e tanben ère un ligam d'union entre era *capitania general* o era audiència reiau e es oficials locaux. Vedem atau qu'eth sòn ròtle non ère aluenhat deth de governador politic dera Val que soent auie assistit, e dempús presidit, eth Conselh Generau e deth qu'es competéncies judiciais son pro coneishudes.

Un aute indici mos hè a refortilhar era idèa dera integracion, relatiua, dera Val laguens dera monarquia. Auem de parlar deth nau impòst de Cadastre, creat pes Borbons en tot seguir eth modèl francès e qu'era Val ja auie coneishut. En 1722, se demanèc ara Val 61395 *reiaus de bilhon* entath Cadastre, deth qu'era sua aplicacion auie estat retardada a causa des dificultats qu'auie aut era Val damb era ocupacion francesa; mès, peth passat, 14627 e 38136 reiaus que ja s'auien dat ath regiment d'infanteria de Savoia en garnison en Castèth Leon; Pedrajas, responsable d'amiar a tèrme era naua imposicion, pense sonque en acceptar ua moderacion perque eth comerç damb França ei impossible dat qu'era frontèra ère barrada coma mesura sanitària preventiva entà esvitar era pèsta de Marselha³¹. Atau, en 1722, Gessa paguèc ath Tresorèr Generau dera Armada era "Real imposición del Catastro" era quau, mos ditz er autor deth manuscrit dera istòria de Gessa, siguec eth prumèr impòst que Gessa pagaue ath govèrn

26. AGA, Joan Chiquet, n° 2291 (24/6/1712), 2292 (6/6/1712), 2308 (sense data), (29/6/1712).

27. J. Mercader, *op.cit.*, p. 77 ct p. 138

28. Existís, segontes J. Mercader, un aute cas particular, eth Pallars a on era Subdelegacion der intendent siguec atribuïda ar antic vigilant.

29. Archius de Pujòlo, C/67, IEI, Lérida.

30. *Diccionari Barcanova d'història de Catalunya*, Barcelona, Barcanova, 1989, p. 347

31. J. Mercader, art. cit., p. 29

("sigué lo primé impòst que pagà gessa al gober")³².

A finaus de 1710, pendent qu'es components dera corona d'Aragon coneishen un procès d'integracion laguens dera naua monarquia espanhòla unificada, era Val d'Aran consèrve era sua organizacion pluriseculara, mès fòrça indicis mòstren que non ei deth tot corrècte pr'amor qu'era Val ei sometuda ath baron de Les e ara sua familha que contròlen es cargues principaus, e eth jutge ei tanben un aranés. De hèt, non podem pas pensar qu'es institucions se mantenguessen mès senon que siguec uedat eth sòn contengut? Non ei enquia 1833, quan era província de Lhèida se creèc, qu'era Val pera sua organizacion se restaquèc ara naua província³³.

Es guèrres dera dusau part deth sègle XVII e dera prumèra part deth sègle XVIII, aueren repercussions politiquas laguens dera Val d'Aran, en çò que tanh ar apropament deth poder centrau, quan eth cargue siguec ocupat pes catalans, qu'ère ua manèra d'implicar-les e interessar-les ena administracion dera monarquia e, ath delà, dempús dera nominacion der aranés Rafael Subirà en cargue de governador dera Val. Agustè se i posarà, coma governador, a compdar de 1652, ua trentea d'ans, causa que li

suposèc ua seria d'acusacions e oposicions. Totun, non siguec pas perque era tendència catalana guanhèsse, qu'es governadors siguessen catalans o autòctons. Ath contrari, Subirà siguec un estrument eficaç ara ora de controlar era Val dempús dera revolta des Segadors, contra era quau eth s'auie prononciat; coma aranés dilhèu auie compdes pendent damb bèth compatriòta causa que poderie auer-li comportat qu'era gent reaccionèsse de mala manèra contra eth (podem pensar en exili de 1643 e ena confiscacion des bens).

Era fidelitat reiau de Subirà li hec a guanhar ua promocion e un anobliment. Era Val depenec pendent quauqui decènnis de Subirà eth quau se tornèc un governador atipic pr'amor qu'en siguec pendent diuèrs ans. Ère relativament joen en comparança damb es governadors precedentis, e coma aranés auie interèssi economics laguens dera Val (tèrres, prèstecs). Tot açò lo hèc fòrça impopular dauant dera fraccion aranesa qu'ère favorable as institucions locals. Non podem pas dèder que siguesse per edart qu'es personas que li jurèren fidelitat, entre 1652 e 1664, cap venguie des terçons de Pujòlo o Arties e Garòs, agustè Naut Aran rebèl, e qu'era màger part, en canvi, siguessen es coneishudi coma prò -castelhans³⁴. Eth sòn temps de govèrn ei dilhèu un "retorn de balança" dempús deth protagonisme jogat peth

32. *Còpia fiel y autèntica de la història de Gessa, p. 71.* Tot e açò, sembla qu'er impòst auie estat pagat pera val dempús des ans 1718-19 a partir deth títol d'un document de l'AGA: "Una certificacion de la contaduría general del Catastro en los años 1718- 1719"

33. Era evolucion deth sègle XVIII non ei ben coneishuda de moment, causa que non facilite era interpretacion des conseqüències dera guerra de Succession d'Espanha e dera *Nueva Planta*

34. Era lista des personas siguec escrita en *libre d'actes deth conselh generau (1632-1662)* Personas deth terçòn de Vielha: 52.38 % ; Marcatosa: 38.1%; Canejan: 9.52%. De 21 aparicions se compden 11 personas diferentes: Joan Ané de Joan Bo d'Aubèrt (19% d'aparicions). Bartomeu de Miquel i Espanya, notari de Vielha, Bartomeu Ané de Vielha e Bernat Perale de Vilac, 14.3% cadun. Abans de Subirà, es 6 fiances des governadors venguin des 6 terçons.

Conselh Generau pendent eth periòde francés e era victòria deth Naut Aran. Cau remarcar qu'ei en aquest periòde qu'eth Conselh Generau s'amassaue en Naut Aran. Dempús de 1652, bères imperfeccions s'obsèrven en foncionament deth Conselh Generau ena Val, particularaments entre agost de 1652 e seteme de 1653, a on non i a cap de registre deth Conselh que nosati ajam en man, per un aute costat tanpòc auem cap nòm de cap conselhèr der an 1653. Alavetz donc, mos trapam ací laguens de Catalonha dempús dera queiguda de Barcelona dauant des tròpes de Felip IV e era victòria castelhana (abriu 1652), ath començament d'una naua fasa dera guèrra, desfavorabla as institucions locals de Barcelona mès tanben a Aran. De totes formes, es irregularitats deth foncionament deth Conselh Generau pendent era guèrra de Succession d'Espanha son degudes as conseqüències deth madeish conflicte.

Dempús dera guèrra de Succession, er ahèr essenciau que se plantege ei aqueth dera *Nueva Planta*: era Val d'Aran n'auie reauments escapat? Oficiauments cau respóner òc, pr'amor qu'era Val siguec excludida dera naua divison territorial de Catalonha. Mès, era fin des institucions catalanes supòse entara Val d'Aran un refortiment deth poder centrau, un sègle dempús des *Ordinaciones de 1616* atemptant contra era antica organizacion dera Val. Damb eth baron de Les, feudau locau, reconeishut coma governador, per tant representant reiau, aliat familiarament damb es auti "agents" reiaus, ei era

tradicion aranesa de govèrn era quau s'afronte ara naua organizacion des Borbons encara qu'eth territòri siguec deishat dehòra der hilat des dotze *corregiments* catalans. Era imposicion laguens dera Val deth nau impòst deth Cadastre, seguint eth modèl francés, non ère pas ua mòstra?

Patrici Pojada

BIBLIOGRAFIA

DOCUMENTS IMPRIMIDI

ALBAREDA I SALVADÓ (Joaquim), "Le soulèvement catalan de 1719 et la monarchie française", *Pays pyrénéens et pouvoirs centraux (XVIe-XXe s.)*, Foish, Association des Amis des Archives de l'Ariège, 1995, tòm II, pp. 105-121.

ALBAREDA I SALVADÓ (Joaquim), *Els catalans i Felip V. De la conspiració a la revolta (1700-1705)*, Barcelona, Vivens Vives-La Caixa, 1993.

BOURRET (Christian), *Les Pyrénées centrales du IXe au XIXe siècle. La formation progressive d'une frontière*, Aspèth, Pyrègraph, 1995.

BRUNET (Serge), "Lies et passerries en vallée d'Aran aux XVIIe et XVIIIe siècles", *Revue de Comminges*, 1990, pp. 243-260 et pp. 351-373.

COURS-MACH (Michel), "Les relations frontalières entre la ville de Seix en Couserans et le Val d'Aran en Espagne du XVIe au XIXe siècle", *Couserans et Montagne ariégeoise*, Sent Guironç, 1976, pp. 63-81.

DRUÈNE (Bernard), "Les lies et passerries spécialement pendant la guerre de Succession d'Espagne", *Lies et passerries dans les Pyrénées*, Tarba, Bibliothèque Centrale de Prêt, 1986, pp. 69-108.

Espino López (Antonio), *Pàtria i llibertat. La guerra de Successió a Catalunya 1707-1714*, Catarroja-Barcelona, Afers, 2013.

Giménez López (Enrique), "La Vall d'Arán en la primera mitad del siglo XVIII. Una realidad diversa en la Cataluña borbónica" en María López Díaz (ed.), *Historia y Modernidad. Estudios en homenaje al profesor José M. Pérez García*, Vigo, Servizo de publicacions da Universidade de Vigo, 2009, pp. 393-415.

LASSUS (Baron de), *Les guerres du XVIIIe siècle sur les frontières du Comminges, du Couserans et des Quatre-Vallées*, Sent Gaudenç, Abadie, 1895.

LLADONOSA (Josep), *Invasions i intents d'integració de la Vall d'Arán a França*, Barcelona, Dalmau, "Episodis de la història", 1967.

MERCADER (Juan), *El Valle de Arán, la Nueva Planta y la invasión anglo-francesa de 1719*, Saragossa, CSIC, 1959.

MERCADER i RIBA (Joan), *Felip V i Catalunya*, Barcelona, Edicions 62, 1968.

POUJADE (Patrice), "Administrer la frontière. La monarchie espagnole et ses agents dans le Val d'Aran (1600-1720)", *Revue d'Histoire Moderne et Contemporaine*, octobre-deceme de 2000, pp. 685-705.

POUJADE (Patrice), *Une vallée frontière dans le Grand Siècle. Le Val d'Arán entre deux monarchies*, Aspèth, Pyrègraph, 1998.

POUJADE (Patrici), "Els conflictes del segle XVII i del començament del XVIII a la Vall d'Arán", *Afers. Fulls de recerca i pensament*, num. 19, 1994, pp. 599-614.

SALES (Núria), *Història de Catalunya. Els segles de la decadència - Segles XVI-XVIII*, Barcelona, Edicions 62, 1989.

SALES (Núria), *Senyors bandolers, miquelets i botiflers. Estudis sobre la Catalunya dels segles XVI al XVIII*, Barcelone, Empúries, 1984.

Sanllehy i Sabi (Maria Àngels), *Comunitats, veïns i arrendataris a la Val d'Aran (s. XVII-XVIII): dels usos comunals a la dependència econòmica*, Tremp, Garsineu, 2007, 2 vols.

SAPÈNE (Bertrand), "Les 'lies et passeries' frontalières mal appliquées au XVIIIe siècle, sous Louis XV, dans la haute vallée de la Garonne. Achats espagnols aux foires de Saint-Béat, exploitation française des bois dans le Val d'Aran (difficile transport par flottage jusqu'à Cazères)", *Revue de Comminges*, 1958, pp. 56-73.

TORRAS I RIBÉ (Josep Maria), *Felip V contra Catalunya*, Barcelona, Dalmau, 2005.

Donec perficiam

Eth sètge de Barcelona E era epopèia des catalans

Era menaça absolutista

Donec Perficiam (Enquia arténhe'c) ère eth lèma deth regiment des Reiaus Gàrdies Catalanes, encargat dera custòdia e der emparament de Carles III. Era consigna exprimie era voluntat de persistir ena luta enquia reüsir, enquiara victòria finau. Eth lèma exprimis fòrça plan era actitud des catalans pendent era Guèrra de Succession: luta a otrança en defensa des libertats deth país e entà arténher un mon melhor, de libertat e progrès, sense lòc entàs tirans.

Se poderie pensar qu'era Guèrra de Succession siguec ua de tantes disputes provocades peth caprici de monarques ambiciosi. E qu'és catalans, fortuitament e sense critèri, se veiguèren plaçats, per avatars geoestrategics, en un des partits. E qu'èna luta entre Àustries e es Borbon, que vagament importaue as catalans, eth país perdèc en tot abolir-se es sues constitucions e institucions.

Totun, eth conflicte venguec quauquarren mès. Siguec era prumèra grana guèrra mondiau europèa; ath sòn costat era Guèrra des Trenta Ans auie estat ua anecdòta d'afrontaments fragmentadi. Ara çò que se decidie, de manèra explicita o implicita, ère un nau modèl de construccion politica globau entà Euròpa e, de hèt, entath mon. I auie dues opcions era luta, totauments exclusiues e afrontades. D'un costat, eth projècte absolutista, damb eth sosten de Loïs XIV de França e, der aute, eth projècte protoliberal, mercantilista e industriau, plaçat per Anglatèrra e Olanda, damb eth sosten dera monarquia austriacista. Mès era luta entre es dus modèls non s'elucidèc e eth conflicte acabèc en ua egalizacion tecnica. Era expansion deth liberalisme aurie de demorar enquia fins deth sègle XVIII.

Er absolutisme de Loïs XIV presentaue un orizon de monopòli totau des poders politics, toti en mans deth monarca e sense cap de concession ara participacion o ath cogovèrn, e ua escassa capacitat de desvolopament des fòrces productives. Ère un sistèma arcaïzant qu'amiaue, a long termini, ara praubetat economica en marginalizar era borgesia e mantier intocables es privilègis dera noblesa e deth clergat. Er absolutisme preconizat peth rei Solei aspiraue a ua monarquia unica, mondiau e absoluta, qu'assimilaue es leis as desirs d'un monarca. Era dictadura venguec, totun, ua via mòrta; eth poder absolut en França acabarie

en madeish sègle XVIII en rodar eth cap de Loís XVI eth 21 de gèr de 1793. Mès en 1701 eth rei Solei auançaue de manèra aclapaira e imparabla damb era falsificacion deth testament de Carles II e era entronizacion de Felip d'Anjau enes reiaumes ispanics e es sues colonies. Era fantasia totalitària universau non sonque ère possible, mès tanben probabla.

Mès eth projècte absolutista trobèt reaccions e resistències. De hèt era oposicion as fòrces totalitàries definie es fòrces de progrès damb nuclèu en Anglatèrra e en Olanda, potències constitucionaus, protodemocratiques e protoindustriaus, qu'estimulauen eth desvolopament social e qu'impulsauen eth creishement des fòrces productives. Ath sòn costat i auie çò que Gottfried Wilhelm Leibniz, maçon de prumèra ora, nomentèc «monarquia benvolenta»: Àustria e eth sòn entorn imperiau. Anglatèrra e Olanda empenheren Àustria a opausar-se ara pretension totalitària de Loís XIV. Mès era reaccion arribèc tard, a fins deth 1700, damb França e Espanha en mans des Borbon, era monarquia universau ère a tocar e era guèrra ère era soleta manèra d'arturar ath rei Solei

Catalonha contra es Borbon

Es fronts europèus sigueren es mès importants ena Guèrra de Succession. Armades gigantesques s'afrontèren en corredor de Flandra e ath long deth Ren. Es aliadi bateren successivaments es fòrces franceses (Blenheim, 1704; Ramilles, 1706; Oudenarde, 1708; Malplaquet, 1709), mès non arribèren ara victòria decisiva. Eth

conflicte tanben afectèc era peninsula Iberica. Eth gròs de Castelha sostenguec as Borbon e es territòris dera Corona d'Aragon as Àustries.

En aqueth moment Catalonha ère un país auançat, es conflictes dera dusau mitat deth XVII auien estimulat era fòrça d'ua borgesia mercantila e manufacturèra-industriau qu'auie creishut ath ritme des demandes exigides pes guèrras de termièra contra França. Ath delà, era produccion d'aiguards auie contribuït a ua expansion precòça dera vinha enes comarques prelitoraus e d'interior, procès qu'auie estimulat eth desvolopament precòç d'ua agricultura de mercat. Barcelona ère eth cap-lòc dinamic d'un país modèrn, liure e damb inquietuds, qu'auie encaishat de manèra desegau damb era cultura absolutista des Borbon. Maugrat era proclamacion en 1701 de Felip IV (V de Castelha) coma comde de Barcelona, ère ahèr de temps qu'eth país basculèsse entara opcion de progrès.

En junh de 1705 delegats catalans signèren, damb representants anglesi, eth Pacte de Gènoa en supòrt dera causa austriacista. En contrapartida, Anglatèrra engatjau sosten militar e garantie era integritat constitucionau deth Principat. En noveme de 1705, era flòta angloolandesa e voluntaris austriacistes, dempús de desliurar València, acupèren Barcelona. Es catalans, leiaus fins alavetz a Felip IV, sostengueren ar archiduc Carles d'Àustria, damb era voluntat de contunhar e d'agranir ua cultura d'autogovèrn de continuitat malaisida en contèxt dera cultura absolutista des Borbon. Eth 7 de noveme

de 1705, ath miei deth deliri popular, Carles jurèc es constitucions e passèc a èster Carles III. Enes Corts que seguiren, Catalonha arthenec, damb un rei pleaments constitucional, era apoteòsi deth cogovèrn. Es Constitucions Catalanes acumulades pendent sègles èren es estructures estructuraus que hègen possible eth cogovèrn. Eth constitucionalisme catalan, plan viu en sègle XVII e començament deth XVIII, ère ua des puntes auançades deth pensament protodemocratic europèu. Ara, damb Carles III, hège un pas tà deuant e arribaue a un punt de non retorn. Ena luta entre progrès e barbaria, Catalonha optaue per ua via de futur congruenta damb es posicions que li èren comunes: mercantilisme, manufactura, indústria e constitucionalisme. Felip V atacquèc Barcelona en 1706, e es fòrces de Carles III arthenheren de lhear eth sètge, contraatacar e aucupar Madrid, mès non s'i poderen mantier. En 1707 eth País Valencian queiguet a mans des Borbon dempús dera batalha d'Almansa, e ara seguida aucupèren Aragon e conquistèren Lhèida. En 1710 i auet ua naua ofensiva austriacista; dempús de derrotar es borbònics en Almenar e en Saragossa, es soldats de Carles III aucupèren Madrid, mès en aguesta escadença tanpòc non aueren fòrça entà resistir-i. Ena retirada se liurèren es batalhes de Brihuega, a on resultèc destruïda era armada anglesa, e Villaviciosa. As aliadi les calec retirar-se. Unicaments Catalonha contunhaue damb Carles III.

Eth camin d'Utrecht

Anglatèrra patic pèrtes espaventoses pendent era guèrra; solament ena peninsula Iberica perdec dues armades, ua en Almansa e era auta en Brihuega. Mès er esfòrç de guèrra tanben significuèc armar e finançar es fòrces portugueses, part des imperiaus e es austriacistes peninsulares. Eth còst dera guèrra venguet insostenible. En 1711, Anglatèrra, agotada economicaments, consideraue er abandonament dera luta. Era arribada des tories, partisans dera patz, ath govèrn merquèc eth viratge politic anglés. Eth cambiament de posicion britanic tanben s'explique per ua auta arrason: eth 17 d'abriu de 1711 moric Jusèp I, rei d'Àustria e emperaire, e Carles n'ère eth successor. Un futur de França e Espanha jos es Borbon ère un risc, mès tanben ac ère que Carles governèsse, ath madeish temps, er Empèri, Àustria e es reiaumes ispanics damb es colonies en America e territòris en Itàlia e Flandra. Britaniqui e olandesi considerèren qu'Àustria podie arténher un poder excessiu e que França, erosionada pera guèrra, auie quitat d'èster un perillh. E alavetz anglesi, olandesi e francesi pensèren qu'auie arribat eth moment de negociar.

Mès en scenari militar catalan era batèsta contunhaue. Pendent es mesi de hereuèr e març de 1711 era armada borbonica prenguèc Balaguer, Cervera, Morella, e Miravet. Ath nòrd, es francesi dominauen Empordan, Gironés e part d'Osona. Es imperiaus poderen arturar ar enemic en Segarra, ena fòrça dura e

plan longa batalha de Prats de Rei, en Cardona e en Hostalric. Carles quitèc Barcelona eth 27 de seteme de 1711 entà assistir ara sua coronacion en Viena e hèr-se cargue des sues responsabilitats imperiaus. Era sua esposa, era eficaça e valenta Elisabet de Brunswick, demorèc en Barcelona coma lòctenenta. Mentretant, començauen es convèrses de patz en Utrecht, Olanda. Carles non ère disposat de transigir e Àustria non participèc en pacte. Sagèc, sense succès, de mantier era aliança antifrancesa e frenar es acòrds. Optèc, alavetz, per contunhar eth combat e pendent era primauera de 1712 desplaçèc naues tropes as Païsi Baishi.

En Principat era luta contunhaue. Felip pretenie arribar a ua patz definitiva, mès damb es catalans sometudi. Era campanha de 1712 auie de començar damb ua naua ofensiva borbonica, mès es imperiaus poderen mantier es fronts estabilizats. Mentretant, es convèrses d'Utrecht perfilauen eth futur d'Euròpa. Eth 25 de junh era Granda Bretanha e França acordèren era suspension des ostilitats. Catalonha ne serie era victima, pr'amor qu'es britaniqui non compliren es engatjaments deth Pacte de Gènoa mès que, coerenti damb era posicion deth sòn govèrn, reembarquèren tropes, e tanben ac heren es portuguesi e es olandesi.

De resultes des convèrses d'Utrecht, Felip siguec arreconeishut, per britaniqui e olandesi, coma rei d'Espanha e des colonies americanes, damb er engatjament de renonciar ara Corona de França e de cedir territòris. Sicília passaua a Savòia, es fortalèses de Belgica passa-

uen as olandesi, e Gibraltar e Menorca ath Reiaume Unit qu'obtiege, ath delà, avantatges comerciaus damb era America ispana. Nàpols, Milan e es Païsi Bashi espanhòus se mantiegen en mans austrianes. Catalonha ère abandonada. Es britaniqui demanèren formauments eth respècte as constitucions, mès demoraue clar que Felip non renonciarie a exercir eth sòn poder absolut en Catalonha, un territòri rebèl que calie punir damb severitat.

En començar 1713 eth futur de Catalonha se presentaue escur. Er 11 d'abriu França confirmaue era patz damb Olanda, Reiaume Unit, Savòia e Prússia, qu'arreconeishien Felip V. Eth virrei austrian en Catalonha, Guido von Starhemberg, non podie mantier era sua armada e auie pòques alternatiues: o embarcar tropes en tot profitar es vaishèths anglesi o render-se a Felip. Optèc pera evacuacion. Es soldats imperiaus, incluididi es regiments catalans, se concentrèren ena desbocadura deth Besòs e en Tarragona entà embarcar mès tà deuant enes vaishèths anglesi. Eth 22 de junh se fixaua era Convencion de l'Hospitalet, a on imperiaus e borbonics pactauen ua retirada sense afrontaments.

Era guèrra des catalans

Damb Starhemberg desapareishut eth poder politic catalan se reestructurèc lèu a compdar deth Conselh de Braci (Corts sense eth Rei) que siguec convocat eth 30 de junh de 1713. Eth 5 de junhsèga es braci preneren ua decision: eth militar optèc pera sosmission a Felip er

eclesiastic s'inibic. Mès eth braç reiau, eth darrèr a amassar-se, optèc pera resistència en defensa des «Constitucions, usatges, costums e immunitats deth present Principat». Ena maitiada deth dia 6, eth braç militar rectificuèc e tanben optèc pera resistència. Cau comprèner aguesta decision en clau possibilista. Era rendicion ath Borbon significaue un camin sense retorn, pr'amor que ja s'auien explicitat es intencions deth monarca en València e Aragon, e, plan segur, se sabia quines èren es pretensions deth monarca per çò qu'ei des Constitucions de Catalonha. Rénder Barcelona non serie aisit. Era ciutat podie resistir e mès en tot auer Malhòrca ath darrèr, d'a on Carles III podie enviar ajuda. Era resistència significaue ganhar temps, deth temps que era politica europèa hège eth sòn cors. Es liberaus anglesi, es whigs, partisans dera guèrra e amics des catalans, podien tornar ath poder e es ostilitats internacionaus se podien reprèner en quin moment que siguesse. Ath delà, es catalans èren convençudi que podien ganhar militaraments. Barcelona ère ua plaça d'armes imposanta, damb sobrada experiència militar e comandaments eficaç, e tot eth país se podie auçar contra er invasor. Era victòria militar damb o sense eth sosten d'Euròpa non sonque se preveiguie possible, mès tanben probabla.

Eth 9 de junhsèga de 1713, damb fe ena victòria, era Generalitat hège public eth ban de Guèrra, formulaue ua crida ara defensa e demanaue as municipis que se mantenguessen obedients ar Empeaire. Eth nonci dera Generalitat ligec eth ban enes endrets abituaus de

Barcelona. Mentretant, eth madeish dia 9, ena desbocadura deth Besòs, 14.400 combatents de Starhemberg, e eth madeish, embarquèren en vaishèts anglesi, maugrat qu'un contingent de soldats catalans e d'autes nacionalitats demorèren entà contunhar era luta. Es braci s'aucupèren de formar un govèrn d'excepcion e creèren un conselh representatiu de 36 personas, 12 per braç. Ère eth Conselh Generaus des Tres Braci o 36au, que s'organizèc a compdar de quate conselhs permanents e ua tresaureria. Eth conjunt de conselhs, damb era Generalitat e eth Conselh de Cent de Barcelona, formèren de facto eth Govèrn deth Principat. Probablaments siguec era 36au qui encarguèc eth comandament dera armada a Antoni de Villarroel, lòctinent-marescau der Empeaire, eth 10 de junhsèga de 1713.

De manèra immediata e entà finançar er esfòrç de guèrra se requisicionèren e confisquèren es bens des partisans des Borbon. Tanben i aueren aportacions privades coma es hètes pera familia Dalmau. Eth quite 9 de junhsèga, eth generau Nebot gessec damb un contingent de cavalaria e miquelets entà empedir eth liurament de Tarragona as borbonics. Non ac podec evitar en èster derrotat en Torredembarra eth dia 13. Tanben eth dia 9 de junhsèga s'organizèc ua lheuada de voluntaris. Eth 18 ja s'auien presentat 4.000 òmes. Catalans, valencians e aragonesi formauen, damb es artilhèrs malhorquins, eth nuclèu dur dera naua armada catalana.

Era eficacitat militar de l'Estat catalan ère impressionant. En pòques setmanes se recrutèren, uniformèren, armèren e municionèren quate nau regiments de cavalaria (de la Fe, Sant Miquel, Sant Jordi e Sant Jaume), que se somèren ar ancian regiment Nebot. E més tà deuant s'organizèc eth regiment de dragons Bricfeus. Era infanteria de linha s'ordenèc a compdar de cinc nau regiments (Santa Eulàlia, Sant Narcís, Mare de Déu del Roser, Immaculada Concepció e Mare de Déu dels Desemparats), e encara, posterioraments s'i ahigec eth regiment de Busquets e Mitjans; aqueres tropes se somèren as dus regiments veterani, eth dera Deputacion e eth dera Ciutat. Es fusilhèrs de montanha, es miquelets, se reordenèren en diferenti regiments (Sant Raimon de Penyafort, Sant Angel Custodi, Sant Vicenç Ferrer, Vilar e Ferrer, Muñoz, Molins, Martirià Massegur e Segimon Tors). Era artilleria, as ordes deth generau Basset, s'amassèt en un regiment, damb nombrosi voluntaris malhorquins. Es defensors compdauen tanben damb es unitats dera milícia corporativa de Barcelona, era Coronela, e damb diuèrses unitats mendres e companhies desligades de voluntaris e fusilhèrs. Es fòrces catalanes s'organizèren fin finau en dues armades, era que comandauè dirèctaments Villarroel, en Barcelona, e era qu'operèc en exterior, comandada per Antoni Desvalls i Vergòs, marquès de El Poal.

Villarroel contra Popoli

Eth 25 de junhsèga era armada borbonica, comandada peth duc de Popoli e format per uns 20.000 soldats

espanhòus e francesi, comencèc d'entornejar Barcelona. Popoli pensauè qu'era ciutat se renderie ara vista des sues fòrces. Mès se trobèc damb uns defensors actius que non quitaen de hèr gessudes entà trigossar es sues tropes. Pendent mesi Popoli bombardegèt Barcelona sauvatjaments e esclasièc eth territòri damb ua repression criminau contra era poblacion civiu. Tot siguec inutil. Barcelona resistie e eth territòri non se pleguèc cap, ath contrari, a començament de 1714 era resisténcia contra era armada borbonica reviscolèc pertot.

Es catalans amièren ua politica militar proactiva, mès bères errances enes decisions militares e de provediment sigueren determinantes entà explicar era desbranda. Un exemple siguec era expedicion deth deputat militar Antoni Berenguer i Novell, qu'entre eth 9 d'agost e eth 5 d'octobre de 1713 recorrec era Catalonha interiora sense succès. Incapable de conquistar Hostalric e d'incorporar Castellciutat, governada peth generau Moragues, ara causa catalana, era expedicion acabèc damb era vergonhosa retirada deth deputat militar e des comandaments, e er abandon des tropes voluntàries concentrades enes montanhes dera Conreria: es fòrces catalanes perderen mès de 2.000 potenciaus combatents. Berenguer siguec jutjat per traïson. Era capitulacion de Castellciutat siguec un aute còp dur entara causa catalana. Coma tanben ac siguec era pèrta deth convòi de Malhòrca, eth dia 9 de junhsèga de 1714, en que 18 vaishèths

damb aliments e abastiments sigueren capturades. Eth responsable deth desastre siguec eth conselhèr dusau, Salvador Feliu de la Peña, cap deth Conselh de Provisions, que barrejaue es ahèrs publics damb es negòcis privats. Feliu empedic que se remorquèssen es grani vaishèths deth convòl a pòrt pendent era net deth dia 8 enquia qu'apareishesse eth vaishèth San Francisco, que venie damb retard e en qu'auie interèssi. Era demora provoquèc era captura deth convòl. Es conseqüències entàs barcelonesi sigueren funèstes: era hame hec acte de preséncia e se erosionèren es possibilitats des defensors en mancar es abastiments militars.

Totun, a començament der estiu de 1714, es catalans guanhauen. En un an es fòrces de Popoli non auien pogut imposarse. Villarroel auie posat ua defensa elastica, en tot controtlar era zòna de uarts qu'entornejauen era ciutat damb es sòns fusilhèrs de montanha e poderoses guardies de cavalaria. Eth cordon de sètge non auèc jamès tranquillitat. Joris Prosper Van Verboom, cap des enginhèrs borbonics, reclamaue mèns artilheria e municions entà poder hèr un sètge enes formes. Barcelona auie ues muralhes qu'èren pro solides, maugrat que non auien fortificacions auançades. Se volien resistir, es catalans auien d'empedir eth començament d'un sètge formau, e pendent un an ac arthenheren. Eth fracàs de Felip V en Barcelona se preveiguie inevitable. Loís XIV decidic intervier; era resisténcia catalana podie capvirar es acòrds d'Utrecht e aquerò non se podie consentir. Naues unitats e eth gròs deth tren d'artilheria dera armada francesa se meteren en marcha contra Catalonha.

Berwick contra Barcelona

Eth dia 6 de junhsèga arribèc eth duc de Berwick, eth nau cap borbonic. Ath torn dera ciutat se concentrèren 39.000 combatents, mentre que quauqui auti 47.000 sajauen de sométer eth territòri. Ua grana fòrça contra un país qu'a pena depassaue eth miei milion d'abitants.

Berwick licencièc Popoli e inicièc immediataments un sètge enes formes damb eth bastiment de trencades d'expugnacion. Verboom tanben siguec relegat e Antoine DuPuy-Vauban, damb un neurit grop d'enginhèrs francesi, se hec cargue deth dessenh des trabalhs d'expugnacion. A partir d'aqueth moment era destruccion des muralhes e er assaut èren un ahèr de temps. Ara es borbonics auien artilheria e municions sufisentes entà bricalhar es muralhes, en tot seguir es protocòus establidi per Sébastien Le Prestie de Vauban.

Eth bombardament comencèc eth 25 de junhsèga, dia de Sant Jaime e sant de Berwick, e a principis d'agost es muralhes de lheuant ja presentauen horats importants. Es 12, 13 e 14 d'agost, Berwick sagèc er assaut dera ciutat peth baloard de Santa Clara, mèns siguec sevèrament derrotat. Es 13 e 14 d'agost es tropes de Poal derrotèren, tanben, era armada espanhòla en Talamanca. Era situacion des invasors venguec un aute viatge complicada, mèns es possibilitats des catalans auien arribat ath limit. Villarroel considerèc qu'era defensa ja

non ère viabla dempús de patir 800 mòrts enes darrèri combats. Totun er entorn deth conselhèr en cap Rafael Casanova se auien d'empedir eth començament d'un sètge formau, e pendent un an ac arthenheren. Eth fracàs de Felip V en Barcelona se preveiguie inevitable. Loís XIV decidí intervier; era resisténcia catalana podie capvirar es acòrds d'Utrecht e aquerò non se podie consentir. Naues unitats e eth gròs deth tren d'artilheria dera armada francesa se meteren en marcha contra Catalonha.

Berwick contra Barcelona

Eth dia 6 de junhsèga arribèc eth duc de Berwick, eth nau cap borbonic. Ath torn dera ciutat se concentrèren 39.000 combatents, mentre que quauqui auti 47.000 sajuen de sométer eth territòri. Ua grana fòrça contra un país qu'a pena depassauè eth miei milion d'abitants.

Berwick licencièc Popoli e inicièc immediataments un sètge enes formes damb eth bastiment de trencades d'expugnacion. Verboom tanben siguec relegat e Antoine DuPuy-Vauban, damb un neurit grop d'enginhèrs francesi, se hec cargue deth dessenh des trabalhs d'expugnacion. A partir d'aqueth moment era destruccion des muralhes e er assaut èren un ahèr de temps. Ara es borbonics auien artilheria e municions sufisentes entà bricalhar es muralhes, en tot seguir es protocòus establidi per Sébastien Le Prestie de Vauban.

Eth bombardament comencèc eth 25 de junhsèga, dia de Sant Jaime e sant de Berwick, e a principis d'agost es muralhes de l'heuant ja presentauen horats

importants. Es 12, 13 e 14 d'agost, Berwick sagèc er assaut dera ciutat peth baloard de Santa Clara, mès siguec sevèrament derrotat. Es 13 e 14 d'agost es tropes de Poal derrotèren, tanben, era armada espanhòla en Talamanca. Era situacion des invasors venguec un aute viatge complicada, mès es possibilitats des catalans auien arribat ath limit. Villarroel considerèc qu'era defensa ja non ère viabla dempús de patir 800 mòrts enes darrèri combats. Totun er entorn deth conselhèr en cap Rafael Casanova se manifestèc partisan dera resisténcia. A començament de seteme, Villarroel manifestèc qu'era defensa ja non ère possible e demissionèc. D'un aute costat, en exterior, eth marquès de El Poal non arthenhec d'atacar dubèrtaments eth cordon de sètge e se retirèc en Olesa.

Era fin d'ua epopèa

Er 11 de seteme de 1714, entàs quate e mièja dera maitiada, es fòrces de Berwick lancèren er assaut definitiu. Es defensors resistien e se retirauen en orde entar interior dera ciutat mentre protagonizauen violenti contraatacs. Pòc abans des ueit deth maitin, Villarroel retornèc e, damb çò que demoraue dera cavaleria catalana e damb soldats d'infanteria, ataquèc peth Bornet, mès era infanteria francesa repossèc es sues fòrces. En parallel, eth conselhèr en cap, Rafael Casanova, damb era sagrada banèra de Santa Eulàlia venerada pes barcelonesi e es fòrces milicianes dera Coronèla, ataquèc peth baloard de Sant Pèir. En un dur combat es catalans estrossegèren es regiments de Guardies

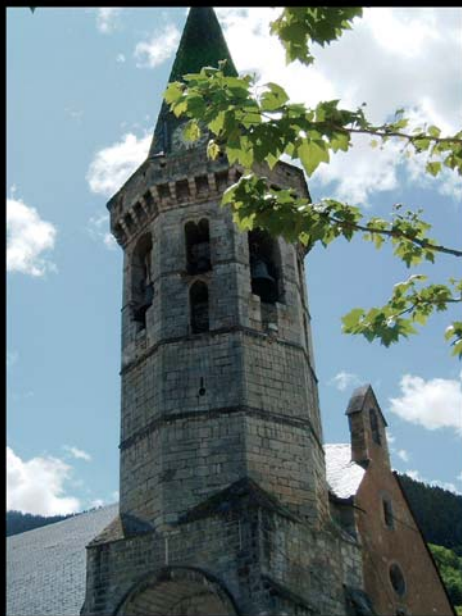
Espanhòles e Guardies Valones, e Berwick auec d'enviar nombroses tropes entà mantier era posicion. D'un aute costat, en convent de Sant Agustin e en monastèri de Sant Pèir de Puelles se liurauen violenti combats. Es borbonics dominauen un sector dera muralha e es bosigues adjacents, mès non podien entrar laguens deth casc urban qu'ère defenut feròtjament.

A compdar des onze deth maitin es tropes des dus partits èren fatigades. Berwick, estonat pera resisténcia, non comprenie se que passauè. Auie ordes explicites de Felip V de pilhar e destruiè era ciutat, mès non serie aisit. Er assaut s'auie convertit er ua mausòn que calie acabar sense pèrder mès òmes. Era Coronèla encara compdaue damb mès dera mitat des sòns efectius, era situacion entàs borbonics podie èster de naut risc, damb milèrs de mòrts assegurades, se contunhauen es combats e sense excludir dispersaments, e quitament era retirada

e eth fracàs. Ath delà, era reprenuda d'ostilitats per part deth nau govèrn britanic podie hèr-se efectiva en quin moment que siguèsse, e era flòta de Menorca ère fòrça apròp.

Aguestes consideracions sigueren, damb tota seguretat, es que heren que Berwick acceptèsse era capitulacion. D'un aute costat, es comandaments catalans tanben auien comprenut qu'era resisténcia auie arribat ath limit e que calie negociar entà sajar de salvar vides e era ciutat. Tàs tres dera tarde es catalans sonèren a parlament e Berwick l'acceptèc. Era rendicion comportèc era sauvagarda de persones e de bens. Era resisténcia a otrança deth darrèr dia e eth contraatac damb era banèra de Santa Eulàlia

Francesc Xavier Hernàndez Cardona

Era guèrra de successión e era Val d'Aran

Conselh Generau d'Aran

Diputació de Lleida

 INSTITUT
D'ESTUDIS
ILERDENCS
Fundació Pública de la Diputació de Lleida